

Seksuaalikasvatus alakoulun ympäristöopin oppikirjoissa

Alakoulun Sanoma Pro:n ympäristöopin oppikirjojen sisällöt suhteessa WHO:n määrittelemiin kokonaisvaltaisen seksuaalikasvatuksen perusteisiin

Kasvatustieteiden tiedekunta,
Luokanopettajan tutkinto-ohjelma
pro gradu -tutkielma

Eveliina Lehtonen
Venla Lepo

Ohjaajat:
Prof. Minna Hannula-Sormunen
KT, Johanna Kortessalo-Ainasoja

26.4.2024
Turku

Turun yliopiston laatu järjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä.

Pro gradu -tutkielma

Oppiaine: Kasvatustiede

Tekijät: Eveliina Lehtonen ja Venla Lepo

Otsikko: Seksuaalikasvatus alakoulun oppikirjoissa - Alakoulun Sanoma Pro:n ympäristöopin oppikirjojen sisällöt suhteessa WHO:n määrittelemiin kokonaisvaltaisen seksuaalikasvatuksen perusteisiin

Ohjaajat: Professori Minna Hannula-Sormunen ja KT, Johanna Kortessalo-Ainasoja

Sivumäärä: 86 sivua

Päivämäärä: 26.4.2024

Tässä tutkimuksessa selvitettiin, millaisina seksuaalikasvatuksen aihealueet näyttäytyvät Sanoma Pro:n Pisara- ja Kätkö-kirjasarjoissa. Tarkastellut kirjasarjat olivat alakoulun ympäristöopin oppikirjoja. Tutkimuksen päätavoitteena oli arvioida, kuinka hyvin nämä oppikirjat vastaavat Maailman terveysjärjestön (WHO 2010) seksuaalikasvatuksen periaatteita. Tutkimuksessa pyrittiin selvittämään, missä määrin oppikirjat käsittelevät WHO:n (2010) määrittelemiä seksuaalikasvatuksen keskeisiä aihealueita kuten ihmiskehon kehitystä, lisääntymistä, seksuaalisuutta, tunteita, ihmissuhteita ja seksuaalisuuden oikeudellisia sekä sosiaalisia näkökulmia.

Tutkimusmenetelmänä käytettiin sisällönanalyysiä, jossa molempien oppikirjasarjojen sisältöä tarkasteltiin kriittisesti suhteessa WHO:n (2010) seksuaalikasvatuksen standardeihin. Analyysi keskittyi Kätkö- ja Pisara-sarjan oppimateriaalisältöön, jotka käsittelevät seksuaalikasvatuksen teemoja. Tutkimuksessa vertailtiin myös, miten tarkastellut kaksi eri oppikirjasarjaa käsittelevät seksuaalikasvatuksen teemoja sisällössään, ja missä määrin ne tarjoavat oppilaille monipuolisen ja kattavan kuvan seksuaalisuudesta ja siihen liittyvistä kysymyksistä.

Tutkimuksen tulokset osoittivat, että vaikka molemmat kirjasarjat sisältävät seksuaalikasvatuksen aiheita, on Kätkö-sarja uudempana ja ajankohtaisempana materiaalina monipuolisempi ja kattavampi. Se korostaa seksuaalioikeuksia, sukupuolen moninaisuutta ja tunnekasvatusta, kun taas vanhempi Pisara-sarja keskittyy enemmän perinteisiin seksuaalikasvatuksen aiheisiin, kuten fyysisen biologian ja lisääntymisen näkökulmiin. Kätkö-sarja myös käsittelee seksuaalikasvatuksen aiheita tavalla, joka on paremmin linjassa WHO:n (2010) suositusten kanssa, kun taas Pisara-sarjasta löytyy suurempia puutteita näiden standardien täyttymisessä.

Huomioitavaa on tämän tutkimuksen mukaan myös se, että oppikirjojen kehittäjien ja kustantajien tulisi ottaa huomioon nykyaikaiset seksuaalikasvatuksen vaatimukset ja yhteiskunnalliset muutokset, jotta koulutusmateriaalit pysyvät ajantasaisina ja relevantteina.

Avainsanat: seksuaalisuus, seksuaalikasvatus, alakoulun seksuaalikasvatus, alakoulun ympäristöopin oppikirjat, seksuaalikasvatusmateriaali

Abstract

This study investigated how the topics of sexual education are presented in the Pisara and Kätkö textbook series published by Sanoma Pro. The series examined were elementary school environmental science textbooks. The main objective of the study was to evaluate how well these textbooks adhere to the sexual education principles set by the World Health Organization (WHO 2010). The study aimed to determine the extent to which the textbooks address the key areas of sexual education as defined by WHO (2010), such as the development of the human body, reproduction, sexuality, emotions, relationships, and the legal and social perspectives of sexuality.

The research method employed was content analysis, in which the content of both textbook series was critically examined in relation to the WHO (2010) standards for sexual education. The analysis focused on the educational content of the Kätkö and Pisara series that addressed themes of sexual education. The study also compared how the two different textbook series handle the themes of sexual education in their content, and the extent to which they provide students with a diverse and comprehensive understanding of sexuality and related issues.

The results of the study showed that although both series include topics on sexual education, the Kätkö series, being newer and more current, is more diverse and comprehensive. It emphasizes sexual rights, gender diversity, and emotional education, whereas the older Pisara series focuses more on traditional sexual education topics, such as physical biology and reproduction aspects. The Kätkö series also addresses the topics of sexual education in a manner that is more aligned with the WHO (2010) recommendations, while the Pisara series has greater deficiencies in meeting these standards.

It is also noteworthy according to this study that textbook developers and publishers should consider modern requirements for sexual education and societal changes to ensure that educational materials remain up-to-date and relevant.

Keywords: sexuality, sexual education, elementary school sexual education, elementary school environmental science textbooks, sexual education materials

Sisällysluettelo

1	Johdanto	5
2	Teoreettinen tausta	9
2.1	Seksuaalisuus	9
2.2	Seksuaalikasvatus	10
2.2.1	Seksuaalikasvatus alakoulussa	11
2.2.2	Seksuaalikasvatus vuoden 2014 Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa	14
2.3	WHO:n määrittelemät seksuaalikasvatuksen perusteet alakoulussa	16
2.4	Oppikirjan merkitys opetuksessa	23
2.5	Opettajien kokemuksia seksuaalikasvatuksen materiaaleista alakoulussa	24
3	Tutkimusongelmat	26
4	Menetelmä	28
4.1	Aineiston kuvaus	28
4.2	Tutkimuksen toteutus	30
4.3	Sisällönanalyysi	34
4.4	Tutkimuksen eettisyys ja luotettavuus	35
5	Tulokset	39
5.1	<i>Ihmiskeho ja ihmisen kehitys</i> tarkastelluissa oppikirjoissa	39
5.2	<i>Hedelmällisyys ja lisääntyminen</i> tarkastelluissa oppikirjoissa	43
5.3	<i>Seksuaalisuus</i> tarkastelluissa oppikirjoissa	47
5.4	<i>Tunteet</i> tarkastelluissa oppikirjoissa	50
5.5	<i>Ihmisuhteet ja elämäntyylit</i> tarkastelluissa oppikirjoissa	55
5.6	<i>Seksuaalisuus, terveys ja hyvinvointi</i> tarkastelluissa oppikirjoissa	58
5.7	<i>Seksuaalisuus ja oikeudet</i> tarkastelluissa oppikirjoissa	60
5.8	<i>Seksuaalisuutta määrittävät sosiaaliset ja kulttuuriset tekijät</i> tarkastelluissa oppikirjoissa	63
5.9	Pisara- ja Kätkö-oppikirjasarjojen vertailua	66
5.10	Johtopäätökset	71
6	Pohdinta	73
6.1	Tulosten tarkastelua	73
6.2	Lopuksi	79
	Lähteet	82

1 Johdanto

Jokainen lapsen tai nuoren kanssa toimiva aikuinen on seksuaalikasvattaja. Seksuaalikasvatuksen teemat ovat aiheita, jotka ovat läsnä jokaisen lapsen tai nuoren arjessa. Moni lapsen tai nuoren kanssa työskennellyt tai aikaa viettänyt aikuinen voi todeta seksuaalisuuteen liittyvien aiheiden nousevan usein esiin heidän keskusteluissaan, vitseissään, pohdintoissaan ja kysymyksissään. Seksuaalikasvatustilanteen kohdatessaan aikuisen on usein pohdittava, mistä aiheista lapsen tai nuoren on tärkeä tietää ja mitä asioita kasvavan yksilön on kriittistä näistä aiheista ymmärtää.

Tietojen välittämisen lisäksi on tärkeää pohtia miten, millä tavoin ja mistä lähtökohdista seksuaalikasvatusta toteutetaan. Aikuisen henkilökohtainen kokemusmaalima kuten mahdollinen seksuaalisuuden aiheisiin liittyvä häpeä, seksuaalikasvatuksellinen historia tai esimerkiksi seksuaalinen suuntautuminen, voivat osaltaan vaikuttaa siihen, miten aikuinen toteuttaa seksuaalikasvatusta lapsen tai nuoren kanssa. Toteutuneeseen seksuaalikasvatukseen voivat vaikuttaa myös useat laajemman mittakaavan ilmiöt kuten vallitsevan kulttuurin normit ja arvot. Seksuaalikasvattajan on hyvä muistaa, että vaikeneminen seksuaalisuuteen liittyvistä aiheista puhuttaessa voi viestittää lapselle tai nuorelle myös omanlaistaan kuvaa seksuaalisuudesta.

Bildjuschkinin (2015) mukaan jokaisen kasvattajan on siis tärkeää reflektoida omaa asennoitumistaan, arvojaan ja kipukohtiaan, jotta ei tulisi tiedostaen tai tiedostamattaan välittäneeksi lapselle tai nuorelle ajatuksia, jotka voisivat vaikuttaa epätoivotulla tavalla yksilön kehitykseen ja ajatteluun. Seksuaalisuuteen liittyy runsaasti väärinkäsityksiä, sekä vanhentuneita käsityksiä, jotka kuitenkin vaikuttavat vieläkin nykypäivänkin ajattelumalleihin (Cacciatore 2007, 12). Tämän vuoksi seksuaalikasvattajan, kuten luokanopettajan, on tärkeää selventää itsellensä käyttämiensä ilmausten tarkoitusperiä, merkityksiä, niiden viestittämiä arvoja sekä tarkastelemaan myös kriittisesti opetuksessa käyttämiään lähteitä (Bildjuschkin 2015, 9).

Yksilön saamalla seksuaalikasvatuksella vaikutetaan yksilön identiteetin kehittymiseen sekä vastataan moniin ihmisyyteen liittyviin kysymyksiin. Kontula ja Meriläinen (2006) määrittelevätkin omassa teoksessaan seksuaalisuuden olevan merkittävä osana ihmisen identiteettiä, jolloin sen vaikutukset näkyvät moniulotteisesti jokaisen arjessa ja elämässä. Se

ei ole ainoastaan biologinen vietti, vaan ihmisyyteen ja toimintaamme vaikuttava ominaisuus (Kontula & Meriläinen 2006, 55). Myös Liinamon (2005) mukaan laadukkaasti toteutettuna seksuaalikasvatus voi kannustaa yksilöä tutkimaan omaa identiteettiään sekä kehittämään positiivista minäkuvaa itsestään. Ihmisyyteen liittyvien aiheiden lisäksi on tärkeää huomata seksuaalisuuden olevan osa yksilön kokonaisvaltaista hyvinvointia sekä terveyttä seksuaaliterveyden näkökulmasta. Seksuaaliterveyden on todettu olevan yksilön kokonaisvaltaisen hyvinvoinnin osa-alue (WHO 2010). Näistä näkökulmista seksuaalikasvatuksen voidaan nähdä olevan merkityksellisessä asemassa niin yksilöiden hyvinvoinnin ja terveyden tukemisessa sekä siinä, miten se muovaa kasvavan yksilön käsityksiä maailmasta, itsestään ja muista.

Seksuaalikasvatuksen vaikutukset ihmisten elämään ja hyvinvointiin heijastuvat yksilöiden kautta lisäksi yhteiskuntaan ja erilaisiin yhteisöihin. Singer (2002) mukaan laadukkaasti toteutettu seksuaalikasvatus lisää kauaskantoisesti ihmisten välistä tasa-arvoa ja tätä kautta yhteisöjen hyvinvointia. Kuten Halstead ja Waite (2001, 73) toteavatkin, yhtenä tärkeänä seksuaalikasvatuksen tavoitteena on pyrkiä saamaan yksilöt pohtimaan ihmisyyden kysymyksiä, kunnioittamaan ja kohtaamaan erilaisuutta sekä reflektoimaan omia arvojaan ja asenteitaan muita ihmisiä kohtaan. Seksuaalikasvatuksen myötä ymmärrys ja empatiakyky erilaisuutta kohtaan lisääntyy ja avoin keskustelu ihmisten välillä helpottuu (Bildjuschkin 2015, 136).

Peruskoulussa lasten ja nuorten seksuaalikasvatus tulee näkyväksi kouluarjen vuorovaikutustilanteissa oppisisältöjen ulkopuolella, oppitunneilla sekä oppikirjojen materiaaleissa. Usein alakoulussa seksuaalikasvatusta toteuttaa opettaja. Toteutuneeseen seksuaalikasvatukseen vaikuttaa täten se, miten ja kuinka laajasti opettaja omassa autonomisessa päätöksenteossaan päättää käsitellä seksuaalikasvatuksen aiheita opetuksessaan ja vuorovaikutustilanteissa oppilaiden kanssa. Seksuaalikasvatuksen aiheisiin perehtyminen on monelta osin opettajan oman valveutumisen ja kiinnostuksen varassa ja tämä vaikuttaa opettajan toteuttamaan seksuaalikasvatukseen, kuten Kontula ja Meriläinen (2007, 12) toteavat omassa tutkimuksessaan. Opettajan toteuttamaan opetustyöhön vaikuttavat omalta osaltaan myös mainitut koulun tarjoamat oppimateriaalit, joita opettajat käyttävät työssään päivittäin. Oppimateriaalit tarjoavat opetukselle tietynlaisia suuntaviivoja. Opetettavia aiheita sekä tavoitteita määrittävät myös opettajan oma tietotaito materiaalien ulkopuolelta yhdessä

Opetushallituksen laatiman ajantasaisen Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden kanssa. Oppimateriaaleista erityisesti oppikirjat ovat keskeisessä roolissa tiedon tarjoajina.

Opettajien seksuaalikasvatuksellisesta roolista puhuttaessa, on tärkeää tarkastella kriittisesti myös opettajankoulutusta ja sen tarjoamaa seksuaalikasvatuksen aiheisiin liittyvää koulutusta opettajaopiskelijoilleen. Opettajankoulutuksessa korostuu opiskelijoiden oma aktiivisuus opintojen aikana sekä opettajan uran näkeminen koulutuksen jälkeenkin jatkuvana ammatillisena kehittymisenä, jolloin kaikkia tarvittavia tietoja ja taitoja ei tarjota koulutuksen sisällöissä valmiina opiskelijoille (Rautiainen, Vanhanen-Nuutinen & Virta, 2014, 64; Mahlamäki-Kultanen & Nokelainen 2014). Rautiainen, Vanhanen-Nuutinen & Virta (2014) mukaan koulutuksesta julki tulevat arvot ohjaavat ammatinharjoittajan toimintaa ja asenteita siitä, mitä pidetään tulevaisuuden professionissa tärkeänä ja mitä tietoja, tässä tapauksessa opettaja, ammatinharjoittajana siirtää eteenpäin oppilailleen. Bildjuschkin (2015) nostaa omassa tutkimuksessaan esiin huolen opettajien riittävästä valveutuneisuudesta seksuaalikasvatuksen toteuttamista kohtaan. Tästä herää kysymys, tarjoaako opettajankoulutus riittävän määrän koulutusta opettajaopiskelijoilleen seksuaalikasvatuksen saralla? Opettajankoulutuksen luonteen takia on mahdollista, että opettaja ei tiedostamattaan ymmärrä laadukkaasti toteutetun seksuaalikasvatuksen merkitystä yksilön kehitykselle. Tällöin opettaja saattaa toteuttaa seksuaalikasvatusta tavalla, joka ei tue riittävällä tavalla kehittyvän yksilön kokonaisvaltaista hyvinvointia.

Opettajankoulutuksessa mahdollisesti tapahtuvan niukan seksuaalikasvatuskoulutuksen ja opettajan itsenäiseen kouluttautumiseen luottamisen vuoksi peruskoulun seksuaalikasvatuksen aiheiden käsittely saattaa osin jäädä oppikirjojen ja kustantajien tarjoaman materiaalien varaan. Jos opettaja ei ole motivoitunut tutkimaan opetettavia seksuaalikasvatuksen sisältöjä sekä tavoitteita koulutuksensa ulkopuolelta, on mahdollista, että opettaja ei myöskään tarkalleen tiedä, mitä seksuaalikasvatuksen tulisi alakoulussa sisältää.

Opetukseen valikoituneiden oppimateriaalien tulee tukea opettajien opetustyötä ja auttaa riittävällä tavalla oppilaita saavuttamaan opetukselle asetetut tavoitteet (Heinonen 2005, 31). Oppimateriaalien tulee tämän takia noudattaa sekä vallitsevan Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteita, että vastata myös opettajien tarpeisiin opetustyössä (Heinonen 2005, 31). Tämän vuoksi tässä tutkimuksessa keskitymme tarkastelemaan oppikirjojen tarjoamaa seksuaalikasvatusmateriaalia ja niiden riittävyttä suhteessa tutkimuksen kautta

määriteltyihin tavoitteisiin ja sisältöihin seksuaalikasvatuksen osalta. Tutkimukseemme on rajautunut alakoulun ympäristöopin oppikirjoissa esiintyviin seksuaalikasvatusmateriaaleihin, sillä ympäristöopin oppikirjat ovat monelle opettajalle tärkeä seksuaalikasvatuksen toteuttamisen työväline ja apu. Alakoulun oppikirjojen seksuaalikasvatusmateriaaleilla on luonnollisesti vaikutusta myös oppilaiden muodostamiin käsityksiin käsiteltävistä aiheista ja oppikirjalla on tässä tehtävässä yhdessä opettajan toteuttaman kasvatustyön kanssa oma roolinsa. Tarkastelun kohteena tutkimuksessamme on tarkemmin se, kuinka valikoituneiden alakoulun ympäristöopin oppikirjojen seksuaalikasvatusmateriaali toteuttaa World Health Organisationin (WHO 2010) määrittelemien seksuaalikasvatuksen tavoitteita omissa oppimateriaaleissaan. Tässä tutkimuksessa pohdimme myös sitä, millä tavoin ympäristöopin oppikirjasarjat tähän tutkimukseen valikoituneelta kustantajalta ovat mahdollisesti muuttuneet tai kehittyneet vuosien varrella.

2 Teoreettinen tausta

Tässä luvussa avaamme tarkemmin seksuaalikasvatukseen liittyvää käsitteistöä ja tarkastelemme tarkemmin oppikirjan merkitystä opetustyössä. Avaamme myös erästä tutkimusta opettajien kokemuksista alakoulun seksuaalikasvatusmateriaaleista. Lisäksi kuvailemme, kuinka Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet (2014) opetustyötä ohjaavana asiakirjana ottaa huomioon seksuaalikasvatuksen tavoitteet omassa kontekstissaan. Seksuaalikasvatuksen tavoitteiden ja sisältöjen keskeisyyden ymmärtääkseen on myös tarkennettava, mitä tarkoitetaan käsitteellä seksuaalisuus. Tutkimuksen kannalta olennaista on myös tuoda näkyville WHO:n (2010) määrittelemät tavoitteet seksuaalikasvatuksen perusteista. Tässä luvussa esittelemme myös tarkemmin WHO:n (2010) täsmentämiä seksuaalikasvatuksessa käsiteltäviä aihealueita ja niiden tavoitteita alakouluikäisille erikseen tiedoissa, taidoissa ja asenteissa.

2.1 Seksuaalisuus

Yhteiskunnan muuttuessa ja kehittyessä myös seksuaalisuus määriteltävänä käsitteenä on muotoutunut (Kontula & Meriläinen 2006; Bildjuschkin 2015, 9). Eri aikojen tutkimukset käsittelevät seksuaalisuutta ja painottavat eri tavoin seksuaalisuuden ulottuvuuksia ja tärkeinä pidettyjä aihealueita (Kontula & Meriläinen 2006; Bildjuschkin 2015, 9). Maailman terveysjärjestö WHO (2010) on määritellyt seksuaalisuuden käsitteen seuraavalla tavalla:

”Seksuaalisuus on keskeinen osa ihmisyyttä kaikissa elämän vaiheissa, ja se käsittää sukupuolen, sukupuoli-identiteetin ja sukupuoliroolit, seksuaalisen suuntautumisen, erotiikan, mielihyvän, seksuaalisuhteet ja lisääntymisen. Seksuaalisia kokemuksia ja seksuaalisuuden ilmenemismuotoja ovat ajatukset, fantasiat, halut, uskomukset, asenteet, käyttäytyminen, seksuaalisuuden harjoittaminen, roolit ja suhteet. Vaikka seksuaalisuus voi pitää sisällään kaikki nämä ulottuvuudet, ihminen ei aina koe tai ilmennä niitä kaikkia. Biologiset, psykologiset, sosiaaliset, taloudelliset, poliittiset, eettiset, lailliset, historialliset, uskonnolliset ja hengelliset tekijät vaikuttavat vuorovaikutuksessa seksuaalisuuteen.”

(WHO 2010, 16)

Bildjuschkin (2015) mukaan jokaisella yksilöllä on oma henkilökohtainen seksuaalisuutensa, joka kehittyy ja muuttuu muotoaan eri ikäkausien ja elämäntilanteiden mukaan.

Seksuaalisuuden nähdään olevan luonnollinen ja kiinteä osa ihmisyyttä läpi elämän. Ikäryhmään sopiva seksuaalikasvatus on siksi perusteltua yksilölle koko lapsuuden ja nuoruuden ajan, jolloin näiden ikäkausien kehitysvaiheita pystytään tukemaan. (Bildjuschkin 2015, 9.) Seksuaalisuutta voi ilmaista ja kokea monin tavoin esimerkiksi arvoissa, asenteissa, uskomuksissa tai suhteessa itseensä ja toisiin (Väestöliitto 2022). Liinamo (2005) kertoo yksilön käsityksen kytkeytyvän vahvasti saatuihin sekä hankittuihin tietoihin seksuaalisuuden neljän ulottuvuuden sisällä. Seksuaalisuuden neljä ulottuvuutta ovat fyysinen, sosiaalinen, psyykinen ja henkinen ulottuvuus. Seksuaalikasvatuksella voidaan vaikuttaa yksilön saamiin tietoihin, taitoihin ja asenteisiin näistä ulottuvuuksista. Tämän vuoksi saatu seksuaalikasvatus on määrittävä osa yksilön seksuaalisuuden muodostumisessa, ja sitä kautta vaikuttaa myös seksuaaliterveyden ylläpitämiseen. (Liinamo 2005, 21.)

Myös Bildjuschkin (2010, 9) on avannut ja määritellyt teoksessaan nämä edellä mainitut neljä seksuaalisuuden ulottuvuutta: fyysinen, sosiaalinen, psyykinen ja henkinen ulottuvuus. Fyysinen ulottuvuus käsittää ihmisen anatomian ominaispiirteet, biologiset tekijät, seksin ja fyysisen kanssakäymisen. Sosiaalinen ulottuvuus sisältää moraalikäsitteet, kulttuurin, ympäröivän maailman ja yksilön omat arvot, uskonnon tai uskonnottomuuden, median, lait, vuorovaikutuksen sekä esimerkiksi koulumaailmaan kytkeytyvän opetus suunnitelman. Psyykinen ulottuvuus taas käsittää ihmisen emootiot, asenteet, kognitiivisen toiminnan sekä erilaiset pelot. Neljäs ja viimeinen määritelty ulottuvuus on Bildjuschkin (2010, 9) mukaan henkinen ulottuvuus. Se käsittelee yksilön identiteettiä, itsetuntoa, minäkuvaa, kehollisuutta, sekä merkityksellisyyden kokemuksia, mutta kattaa myös yksilön tarpeet, halut sekä erilaiset kiinnostuksen kohteet. (Bildjuschkin 2015, 9.) Yksilön seksuaalisuus rakentuu ja muuntuu elämän aikana monen osatekijän summana, joita nämä ulottuvuudet pyrkivät omalta osaltaan kuvaamaan ja selittämään.

2.2 Seksuaalikasvatus

Seksuaalikasvatus määritellään WHO:n (2010, 19) mukaan kasvatukseksi, joka kohdistuu seksuaalisuuteen liittyvien sosiaalisten, emotionaalisten, fyysisten, kognitiivisten ja vuorovaikutteisten näkökulmien monipuoliseen läpikäyntiin. Seksuaalikasvatuksen tulee olla jatkuvaa ja sen tulee keskittyä eri ikäryhmien kohdalla eri aiheisiin eri tavoin (Kontula & Meriläinen 2006, 9).

Seksuaalisuuden käsitteen laajentuessa ja ymmärryksen lisääntyessä, myös seksuaalikasvatuksen on täytynyt kehittyä suuntaan, joka palvelee paremmin nyky-yhteiskunnan käsityksiä seksuaalisuudesta (Kontula 2014). Kontulan (2014) mukaan seksuaalisuus käsitteenä on monitahoinen, jonka vuoksi myös seksuaalikasvatuksen tulisi olla kokonaisvaltaista ja kaikki seksuaalisuuden ulottuvuudet huomioon ottavaa. Seksuaalikasvatus onkin nykyisellään varsin uusi ja edelleen jatkuvasti kehittyvä käsite. Seksuaalikasvatuksen muuntumista yhteiskunnan kehittyessä kuvaa hyvin esimerkiksi se, että seksuaalisuuden kirjjon on todettu olevan uusien käsitysten mukaan aikaisempaa ymmärrystä laajempi. Opettajilta ja muilta ammattikasvattajilta vaaditaan tämän vuoksi jatkuvaa ammatillista kehittymistä ja ajan hermolla pysymistä myös seksuaalikasvatuksen aiheista puhuttaessa. (Kontula 2014.)

Bildjuschkin (2015, 4) mukaan seksuaalikasvattajan tulee ymmärtää, että seksuaalikasvatuksen tavoitteena on oppilaan hyvinvoinnin lisääminen tarvittavien tietojen, taitojen ja asenteiden käsittelemisen kautta. Saatu tietotaito tukee omalta osaltaan myös yksilön loppuelämän hyvinvointia, sillä oppiminen ja käsitykset myös seksuaalikasvatuksen aiheiden osalta tapahtuu konstruktivistisesti. Vaikka opettajan seksuaalikasvattajana on tiedettävä, mitä aiheita seksuaalikasvatuksen tulisi sisältää, hänen täytyy myös pohtia omia arvojaan ja asenteitaan suhteessa seksuaalisuuteen ja seksuaalikasvatukseen. Opettaja tulee työssään tiedostaen tai tiedostamattaan siirtämään tietynlaisia asenteita ja arvoja oppilailleen. Tämän vuoksi opettajan normikriittisyys ja objektiivisyys myös seksuaalikasvatuksen aiheita käsiteltäessä tarjoaa oppilaille arvovapaan kasvuympäristön pohtia ja tutkia omaa seksuaalisuuttaan ja identiteettiään. Arvovapaa keskustelu lisää myös erilaisuuden hyväksymistä, jonka myötä yksilöiden välinen avoimuus, turvallisuuden kokemukset ja hyväksynnän tunne lisääntyvät. (Bildjuschkin 2015, 136.)

2.2.1 Seksuaalikasvatus alakoulussa

Seksuaalikasvatuksen tulee olla varhain alkavaa ja olla mukana koko perusopetuksen ajan alkuopetuksesta alakoulun viimeisille luokille saakka (Kontula & Meriläinen 2006, 9). Seksuaalikasvatuksen tavoitteina voidaan pitää lapsen sekä nuoren tervettä kasvua, kokonaisvaltaista hyvinvointia, terveen itsetunnon kehittymistä sekä itsensä mutta myös muiden arvostamista. Lisäksi tärkeää on oppia yksilöllisyydestä ja seksuaalisuudesta nauttimisesta sellaisella tavalla, joka ei vahingoita itseä eikä muita. Seksuaalikasvatuksen kautta lapsi oppii myös itsensä ja muiden kunnioituksesta, omista ja muiden oikeuksista sekä

esimerkiksi ihmisten ja seksuaalisuuksien moninaisuudesta. (Cacciatore, Korteniemi-Poikela & Kaltiala 2019, 319–339.) Bildjuschkin (2015) painottaa jokaisen yksilön tarvitsevan tarpeeksi tietoa omasta seksuaalisuudestaan, jotta voisi tehdä henkilökohtaisia päätöksiä oman seksuaaliterveytensä hyväksi. Seksuaalikasvatuksessa on keskeistä sen sopeuttaminen kunkin ikäluokan tasolle sopivaksi, sillä seksuaalisuus on kaikkien ikäluokkien yksilössä muuntuva ja aina olemassa oleva ominaisuus (Kontula & Meriläinen 2007).

Cacciatore ja kumppanit (2019) ovat luoneet koulun seksuaalikasvatuksen toteuttamisen tueksi *seksuaalikasvatuksen portaat*. Seksuaalisuuden portaat ovat perusta eri seksuaalikasvatuksen tasoille ikätason mukaan. Seksuaalisuuden portaiden avulla opettaja tai muu alakoululaisen kanssa toimiva seksuaalikasvattaja saa toimintamallin, jonka mukaan seksuaalikasvatusta voidaan suhteuttaa oppilaan ikätasoon sopivaksi. Kun opetus on oppilaan iän sekä kypsyyden mukaista, varmistetaan seksuaalikasvatuksen olevan ymmärrettävää lapsen kehitystasoon nähden. Nämä tiedot auttavat ja ohjaavat kasvavaa yksilöä tekemään terveitä ja vastuullisia päätöksiä omaan seksuaalisuuteensa liittyen. (Cacciatore, Korteniemi-Poikela & Kaltiala 2019.)

Seksuaalisuuden portaita on yhteensä 11 (Cacciatore ym. 2019) ja ne koskevat ikäryhmää 0–18-vuotiaat. Alakouluikäisten oppilaiden seksuaalikasvatusta koskevat ensimmäisenä käsiteltävät portaat 1–7. Vaikka ensimmäiset portaat 1–3 käsittelevät ikäryhmää 0–5-vuotiaat, jotka eivät vielä ole alakouluikäisiä, on tarpeellista esitellä heitäkin koskevat seksuaalisuuden portaat. Tämä on perusteltua, sillä alakoulun seksuaalikasvatus perustuu konstruktivistisen tiedonrakentumisen teorian (Piaget'n (1896–1980) konstruktivistinen oppimisteoria) mukaisesti myös näihin aiemmin käsiteltyihin tietoihin, taitoihin ja asenteisiin seksuaalisuudesta. Huomioon on otettava myös se, että jotkin oppilaat voivat olla ikätasoaan edellä seksuaalikasvatuksen aiheista. Seksuaalisuuden portaissa onkin myös tuotu ilmi, että seksuaalisuus ja sen kehittymisen piirteet ovat yksilöllisiä ja tapahtuvat kasvavalla yksilöllä eri ikäisinä. Seuraavana on avattu Cacciatoren ja Korteniemi-Poikelan (2019) esittelemät alakoulun kontekstiin sopivat seksuaalisuuden portaat 1–7 ikäryhmälle 0–12-vuotiaat.

1. Olen ihana! Seksuaalisuuden ensimmäisellä portaalla lapsi rakastaa ja hyväksyy itsensä. Lapsi nauttii kosketuksista ja syleilyistä, sekä on hyvin utelias itseään ja muita kohtaan. Ensimmäisellä portaalla opetellaan tunteiden rauhoittelua ja kohtaamista.

2. Tykkäyskaveri. Toisella seksuaalisuuden portaalla lapsi näyttää tunteitaan, ja tykkää monista asioista sekä ihmisistä. Lapsi saattaa pohtia ihastuksia, ystävyyttä ja rakkautta, sekä toisen ihmisen tunteita tai niiden erilaisuutta. Tällä portaalla harjoitellaan myös oman kehon oikeuksia, rajojen asettamista sekä niiden kunnioittamista.
3. Vanhempien ihailu. Kolmannella portaalla, 2–6-vuotiaana lapsi usein kiinnostuu jostain lähipiirin aikuisesta ja rakkauden tunteelle etsitään erityinen kohde. Samalla portaalla lapsi voi alkaa kiinnostumaan myös omasta alkuperästään, kuin myös pohtimaan sukupuolten välisiä eroja.
4. Idoli ihastuttaa! Tälle portaalle lapsi astuu yleensä 6–12-vuotiaana. Rakkaus tai ihastus voidaan kohdistaa johonkin yleisesti hyväksytyyn kohteeseen mm. Julkisuuden henkilöön tai vaikka opettajaan. Tämän portaan aikana myös seksuaalisuuden fantasiatilat kehittyvät. Tähän portaaseen voidaan palata myös myöhemmin elämän pettymysten hetkillä.
5. Tuttu mutta salattu. Viidennelle portaalle astuminen tapahtuu eri yksilöillä eri aikataulussa, ja on riippuvainen ihmisen yksilöllisetä kehityksestä. Tällä portaalla ihastumisen kohteena onkin lähipiiristä tuttu ihminen. Toiset astuvat tälle portaalle jo 8-vuotiaana, toiset vasta 13–18-vuotiaana. Tällä portaalla harjoitellaan hallitsemaan käytöstä suurissa tunteissa. Ihastumisen tunteeseen saattaa kuulua suuri lataus. Vaikka ihastuksen kohde olisikin joku ikätoveri, ihastusta ei kerrota kenellekään.
6. Tuttu ja kaverille kerrottu. Tälle portaalle astuessaan, noin 10–14-vuotias ihminen saattaa antaa ihastumisen kohteen myös kaverille arvioitavaksi. Kaverien tuki ja hyväksyntä yksilön tunteille on tärkeää. Samalla korostuu ystävyuden käsittely, omien ystävien tunnistaminen sekä pohdinta siitä, olenko minä hyvä kaveri. Kuudennella portaalla on merkittävä asema hyvien ystävyysuhteiden rakentamisessa sekä niistä oppimisessa.
7. Tykkään sinusta. Seitsemäs portaalla ihastumisen kohde saa tietää ihastumisesta esimerkiksi tekstiviestin tai viestinviejän kautta. Keskeistä on, että vaikka vastarakkauden saaminen on mahdollista, on ihminen valmis kohtaamaan myös

mahdollisen torjumisen. Ominaista portaalille on myös, että ihminen kykenee käsittelemään sen, että ihastuksen kohde on tietoinen tunteiden olemassaolosta. Kehon muutokset murrosiässä alkavat näkyä myös samoihin aikoihin 10–15-vuotiaana, mutta omista tunteista kertomista saatetaan siirtää myös paljon myöhemmälle iälle.

(Cacciatore ym. 2019)

2.2.2 Seksuaalikasvatus vuoden 2014 Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa

Perusopetuslain mukaan oppilaille on oikeus saada opetusta, joka perustuu opetussuunnitelmaan (Finlex 30 §). Opettajan vastuulla on varmistaa, että hän tarjoaa opetusta, joka täyttää nämä laissa asetetut vaatimukset ja edistää oppilaiden oppimista. Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden (2014, 9) tavoitteena onkin yleisesti opetuksen ja koulutyön tukeminen sekä ohjaaminen, samalla varmistuen, että perusopetus toteutuu kouluissa yhdenvertaisesti. Se toimii strategisena ja pedagogisena välineenä, ohjaten opetuksen järjestäjien sekä koulujen toimintaa (Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet (POPS) 2014, 9).

Vuoden 2014 Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa sana ”seksuaalikasvatus” sellaisenaan ei esiinny kertaakaan. Sen sijaan seksuaalikasvatuksen käsitteistöä muun muassa ”seksuaalisuus”, ”identiteetti”, ”moninaisuus” ja ”sukupuoli” esiintyy Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa (2014). Aiheita on käsitelty muun muassa yhdenvertaisuuslakiin ja tasa-arvoon nojaten asiakirjan kappaleessa, joka käsittelee opetuksen järjestämisen velvoitteita (POPS 2014, 14). Nämä käsitteet otetaan esille näkökulmasta, jonka mukaan ketään ei saa ilman hyväksyttävää perustetta asettaa eri asemaan seksuaalisen suuntautumisen, sukupuolen tai muiden henkilöön liittyvien syiden perusteella (POPS 2014, 14). Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden luvussa ”Toimintakulttuurin kehittämistä ohjaavat periaatteet” (POPS 2014, 26–31) kuvaillaan seuraavasti:

”Peruskouluaikana oppilaiden käsitys omasta sukupuoli-identiteetistä ja seksuaalisuudesta kehittyy. Oppiva yhteisö edistää arvoillaan ja käytänteillään

sukupuolten tasa-arvoa ja tukee oppilaita oman identiteetin rakentumisessa. Opetus on lähestymistavaltaan sukupuolitietoista. Yhteisö rohkaisee oppilaita tunnistamaan omat mahdollisuutensa sekä suhtautumaan eri oppiaineisiin, tekemään valintoja ja sitoutumaan opiskeluun ilman sukupuoleen sidottuja roolimalleja. Oppimisympäristöjä, työtapoja ja opetusmateriaaleja valitsemalla ja kehittämällä luodaan näkyvyyttä inhimillisen moninaisuuden arvostamiselle.”

(POPS 2014, 28)

Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet (2014) käsittelevät yleisesti ottaen monipuolisesti yhtenäisen toimintakulttuurin edistämisen periaatteita. Näihin kuuluvat esimerkiksi vuorovaikutuksen, kulttuurisen monimuotoisuuden, turvallisen arjen, laaja-alaisen hyvinvoinnin, tasa-arvon sekä yhteisen vastuun näkökulmat. Nämä tekijät vaikuttavat koulun kokonaisvaltaiseen toimintakulttuuriin, mutta sisältävät myös seksuaalikasvatuksen näkökulmia laaja-alaisesti oppiaineiden ulkopuolelta. Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa (2014) ei näiden toimintaperiaatteiden näkökulmissa mainita jokaisessa asiakirjatekstissä suoraan niiden yhteyttä seksuaalikasvatukseen. Lukijan on tällöin itse osattava soveltaa periaatteita koulukontekstiin ja siellä käsiteltäviin aiheisiin myös seksuaalikasvatuksen aiheiden osalta. Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden (2014) mukaan opetuksen järjestäjä onkin vastuussa oppimisen edistämisen, osallistamisen sekä kouluyhteisön hyvinvoinnin ylläpitämisestä, jotta tavoitteisiin päästäisiin yhteisten periaatteiden mukaisesti.

Seksuaalikasvatuksen aiheita esiintyy Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden toimintaperiaatteiden lisäksi myös alakoulun ympäristöopin opetuksen tavoitteissa ja sisällöissä (POPS 2014, 130–134 & 239–246). Alakoulun seksuaalikasvatus sisältää opiskeltavina aiheina turva- ja tunnetaitoja, kasvun ja kehityksen eri vaiheisiin perehtymistä, kehorauhan sekä kehotunnekasvatuksen käsittelyä. Ympäristöopin opetuksen tavoitteena on, että oppilas omaksuu monipuolisesti erilaisia tietoja, taitoja ja asenteita toteutuneen opetuksen kautta. Ympäristöopin tavoitteissa tai sisällöissä ei mainita suoraan seksuaalikasvatusta sellaisenaan, mutta seksuaalikasvatuksen aiheet ja käsitteet nousevat silti esiin asiakirjatekstistä. (POPS 2014, 130–134 & 239–246.) Esimerkkinä seksuaalikasvatuksen aiheiden näkyvyydestä ympäristöopin oppiaineessa on seuraavana esitetty vuosiluokkien 3–6 opetukseen määritelty sisältöalue 1:

”SI Minä ihmisenä: Sisältöjä valitaan siten, että ne liittyvät ihmisen rakenteeseen ja keskeisiin elintoimintoihin sekä ihmisen kasvun ja kehityksen eri vaiheisiin. Sisällöissä kiinnitetään huomiota kehityksen ajankohtaisiin muutoksiin ja niiden yksilöllisen luonteen ymmärtämiseen. Käsitellään ikäkauden mukaisesti seksuaalista kehitystä ja ihmisen lisääntymistä. Harjoitellaan tunnistamaan oman kehon ja mielen viestejä ja tiedostamaan omia ajatuksia, tarpeita, asenteita ja arvoja. Perehdytään terveyden osa-alueisiin ja voimavaroihin, arjen terveystottumuksiin, mielenterveystaitoihin, sairauksien ehkäisyyn ja itsehoitotaitoihin. Lisäksi harjoitellaan tunteiden tunnistamista, ilmaisua ja säätelyä...”

(POPS 2014, 241)

Yhteisesti vuosiluokilla 1–6 ympäristöopin tavoitteissa ja sisällöissä painotetaan myös ikäkaudelle sopivan seksuaalikasvatuksen toteuttamista. Kaikilla alakoulun luokilla Perusopetuksen opetussuunnitelman (2014) tarjoamissa ohjeissa esiintyy myös turvataitojen, kuten henkisen ja fyysisen koskemattomuuden käsitteiden läpikäymistä sekä näiden syvemmän ymmärtämisen varmistamista (POPS 2014, 130–134 & 239–246).

Kokonaisuudessaan Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden (2014) voidaan nähdä tarjoavan laajan ohjeistuksen seksuaalikasvatuksen aiheiden käsittelystä. Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet (2014) ei kuitenkaan ole luonteeltaan opetukselle konkreettisia keinoja ja esimerkkejä tarjoava asiakirja. Sen tehtävänä onkin pääasiassa olla opetukselle suuntaa antava dokumentti, jonka ohjeistuksia tulkitaan koulujen omissa paikallisissa opetussuunnitelmissa sekä siinä, miten opettaja autonomiassaan toteuttaa käytännön opetustyötä (POPS 2014, 9–11).

2.3 WHO:n määrittelemät seksuaalikasvatuksen perusteet alakoulussa

Peruskoulussa toteutuvaa seksuaalikasvatusta ohjaa Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden (2014) lisäksi myös World Health Organisationin (WHO 2010) *Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa* -julkaisu. Julkaisu sisältää tietoa yksilön jatkuvasti kehittyvästä seksuaalisuudesta ja seksuaalikasvatuksen toteuttamisesta vauvasta aina 18-vuotiaaksi asti (WHO 2010). WHO:n julkaisu on yksi seksuaalikasvattajan työkaluista, joita esimerkiksi alakoulussa toimiva opettaja voi seksuaalikasvatuksen toteuttamisessa hyödyntää (WHO 2010).

WHO:n *Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa* -julkaisu perustuu valikoidun asiantuntijaryhmän yhteistyöhön (WHO 2010, 3). Asiantuntijaryhmään kuului 19 asiantuntijaa yhdeksästä Länsi-Euroopan maasta, jolla oli laaja kokemus seksuaalikasvatuksen alueelta, joko teorian tai käytännön soveltamisen kautta. Asiantuntijuus koski niin lääketieteen, psykologian kuin yhteiskuntatieteen aloja. *Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa* suunniteltiin tarjoamaan käytännön tukea seksuaalikasvatusohjelmien kehittämiseen ja edistämään kokonaisvaltaista seksuaalikasvatusta eri maissa. (WHO 2010, 3.)

WHO (2010, 28) on julkaisussaan määritellyt seksuaalikasvatuksen periaatteet, joihin kokonaisvaltaisen seksuaalikasvatuksen tulisi perustua:

1. Seksuaalikasvatuksen tulee olla ikätasoon sopivaa ottamalla huomioon lapsen tai nuoren kehitystaso ja käsityskyky. Ikäkauden mukaisella seksuaalikasvatuksella tarkoitetaan sisältöjä ja niiden opettamista tavalla, joka vastaa lapsen elämän realiteetteja. Ikätasoon sopivassa seksuaalikasvatuksessa tulee huomioida kulttuuri, sosiaaliset tekijät ja sukupuoli.
2. Seksuaalikasvatuksen tulee perustua tunnustettuihin ihmisoikeuksiin, jotka koskevat seksuaalisuutta ja lisääntymistä.
3. Seksuaalikasvatus tulee perustua kokonaisvaltaiseen käsitykseen hyvinvoinnista ja käsittää tällöin myös terveyden.
4. Seksuaalikasvatuksen tulee perustua eri sukupuolten väliseen tasa-arvoon, itsemäärämisoikeuteen sekä erilaisuuden hyväksymiseen.
5. Seksuaalikasvatuksen tulee alkaa syntymästä.
6. Seksuaalikasvatus nähdään konkreettisenä yhteiskunnan yksilöiden kehittäjänä, jolloin se kehittää myös yhteisöjä oikeudenmukaisemmiksi ja myötätuntoisemmiksi.

7. Seksuaalikasvatuksen tulee perustua tieteellisesti todistettuun tietoon ja tutkimuksiin, jotka ovat oikeelliseksi tiedoksi tunnustettuja eri asiantuntijoiden taholta.

(WHO 2010, 28)

WHO (2010, 43–47) määrittelee seksuaalikasvatuksen perusteiden lisäksi tarkemmin seksuaalikasvatuksen kahdeksan opetuksessa käsiteltävää aihealuetta 6–12-vuotiaille alakoululaisille. Käsiteltävät aihealueet (KUVIO 1) koskevat ihmiskehoa ja ihmisen kehitystä, hedelmällisyyttä ja lisääntymistä, seksuaalisuutta, tunteita, ihmissuhteita ja elämäntyyliä, seksuaaliterveyttä ja -hyvinvointia, seksuaalioikeuksia sekä seksuaalisuutta määrittäviä sosiaalisia ja kulttuurisia tekijöitä, jotka käsittävät esimerkiksi normit ja arvot. Jokaisen aihealueen kohdalla WHO (2010, 38–54) on tarkentanut aihealueiden sisällä kolme tavoitealuetta. Ensimmäinen tavoitealue ”tiedot” käsittelee sitä, mitä lapselle on kerrottava. Toinen tavoitealue ”taidot” tarkoittaa sitä, mitä lapselle on opetettava. Viimeinen tavoitealue ”asenteet” tarkoittaa sitä, missä asioissa lasta on autettava. Nämä tavoitealueet käsitellään tarkemmin myöhemmin aihealueittain tässä luvussa (KUVIO 2 ja KUVIO 3).

Ihmiskeho ja ihmisen kehitys	Ihmissuhteet ja elämäntyyli
Hedelmällisyys ja lisääntyminen	Seksuaalisuus, terveys ja hyvinvointi
Seksuaalisuus	Seksuaalisuus ja oikeudet
Tunteet	Seksuaalisuutta määrittävät sosiaaliset ja kulttuuriset tekijät

KUVIO 1. Seksuaalikasvatuksen kahdeksan opetuksessa käsiteltävää aihealuetta 6–12-vuotiaille alakoululaisille. (WHO 2010, 43–47.)

WHO (2010, 38–54) on käsitellyt seksuaalikasvatuksen aihealueita (KUVIO 1) ja näiden aihealueiden tavoitteita ikäryhmittäin. Ikäryhmät on rajattu alkuperäisessä asiakirjassa seuraavasti: 0–4-vuotiaat, 4–6-vuotiaat, 6–9-vuotiaat, 9–12-vuotiaat, 12–15-vuotiaat ja 15 vuotta täyttäneet. Tämä tutkimus kohdistuu alakouluikäisten (6–12-vuotiaiden) seksuaalikasvatuksen aihealueiden ilmenemiseen oppikirjojen sisällöissä. Tarkastelun kohteeksi tässä tutkimuksessa rajautuvat täten WHO:n määrittelemät ikäryhmät 6–9-vuotiaat sekä 9–12-vuotiaat. Seksuaalikasvatuksen aihealueiden tarkempi tarkastelu 6–12-vuotiailla on tämän tutkimuksen kannalta olennainen, sillä tulososio perustuu WHO:n laatimaan tarkempaan kuvaukseen seksuaalikasvatuksen aihealueista ja niiden sisällöistä (KUVIO 2 ja KUVIO 3). Seuraavissa kuvioissa on eritelty tähän tutkimukseen rajatun ikäryhmän seksuaalikasvatuksen aihealueiden sisällöt erikseen tiedoissa, taidoissa sekä asenteissa. Näihin seksuaalikasvatuksen aihealueiden määritelmiin palataan uudestaan tämän tutkimuksen tulososiossa.

6–9-vuotiaat:

Aihealue	TIEDOT	TAIDOT	ASENTEET
Ihmiskeho ja ihmisen kehitys	<ul style="list-style-type: none"> • kehon muutokset • kuukautiset • ejakulaatio • biologiset eroavaisuudet • hygienia 	<ul style="list-style-type: none"> • kehon, tunteiden ja toimintojen tunteminen ja kunnioittaminen • kehon tutkiminen ja huolehtiminen 	<ul style="list-style-type: none"> • kehoon liittyvien epävarmuuksien hyväksyminen • myönteinen kehonkuva ja minäkuva • myönteisen sukupuoli-identiteetin kehitys
Hedelmällisyys ja lisääntyminen	<ul style="list-style-type: none"> • vanhemmuutta ja raskautta koskevat asiat, adoptio • ehkäisyn perusasioita • kuukautiskierron perusajatus • lisääntymiseen liittyvistä myyteistä keskustelu 	<ul style="list-style-type: none"> • hedelmällisyyden käsitteen ymmärtäminen • viestintätaitojen kehittäminen 	<ul style="list-style-type: none"> • erilaisuuden hyväksyminen • ihmisten erilaiset halut liittyen lapseen
Seksuaalisuus	<ul style="list-style-type: none"> • rakkaudesta, rakastamisesta, hellyydestä • eri medioissa näkyvä seksi • omasta kehosta nauttiminen • masturbaatio • asiallinen seksuaalinen kielenkäyttö 	<ul style="list-style-type: none"> • oman yksityisyyden rajojen tutkiminen ja toisten yksityisyyden kunnioittaminen • mediassa näkyvän seksin käsittely • käyttämään seksuaalista kieltä niin ettei loukkaa muita 	<ul style="list-style-type: none"> • suostumuksellisen seksin käsitteen ymmärtäminen (vapaacheitoista, tasa-arvoista, ikään nähden sopivaa, itsekunnioitukseen perustuvaa) • tiedostetaan, että mediassa seksiä kuvataan eri tavoin

	<ul style="list-style-type: none"> • sukupuoliyhdyntästä 		
Tunteet	<ul style="list-style-type: none"> • ystävyys, rakkauden ja intohimon eroavaisuuksista • kateudesta, vihasta, aggressioista ja pettymyksestä • saman sukupuolen välinen rakkaus ja ystävyys • ihastuksista • ensirakkaudesta ja yksipuolisesta rakkaudesta 	<ul style="list-style-type: none"> • omien tunteiden, tarpeiden ja toiveiden ilmaisu, pettymysten käsittely • omien tunteiden nimeäminen • käsittelemään yksityisyyteen liittyviä tarpeita itsessä ja muissa 	<ul style="list-style-type: none"> • hyväksytään rakkauden tunteiden luonnollisuus • omien tunteiden arvostaminen
Ihmissuhteet ja elämäntyylit	<ul style="list-style-type: none"> • eri perhemuotoja • avioerosta, avioliitosta, avoliitosta • rakkauteen ja ystävyteen perustuvista suhteista 	<ul style="list-style-type: none"> • itsensä ilmaisu ihmissuhteissa • sosiaalisten kontaktien luominen ja ystävystyminen • kompromissien tekeminen 	<ul style="list-style-type: none"> • sitoutuminen, vastuu ja rehellisyys ihmissuhteissa • erilaisuuden hyväksyminen ja muiden kunnioittaminen
Seksuaalisuus, terveys ja hyvinvointi	<ul style="list-style-type: none"> • seksuaalisuuden myönteinen vaikutus kokonaisvaltaiseen terveyteen • seksuaalisuuteen liittyvät sairaudet • väkivalta ja aggressiot • mistä saa apua, kun sitä tarvitsee 	<ul style="list-style-type: none"> • rajojen asettaminen • vaistoihin luottaminen 	<ul style="list-style-type: none"> • vastuuntunto omasta hyvinvoinnista ja terveydestä • vaihtoehtojen ja mahdollisuuksien tiedostaminen • riskien tiedostaminen
Seksuaalisuus ja oikeudet	<ul style="list-style-type: none"> • oikeus itseilmaisuun • lasten seksuaalioikeudet (tiedonsaanti oikeudet, koskemattomuus) • hyväksikäytön käsite • aikuisten huolenpidollinen velvollisuus 	<ul style="list-style-type: none"> • avun ja tiedon pyytäminen • oikeuksien nimeäminen • toiveiden ja tarpeiden ilmaisu 	<ul style="list-style-type: none"> • vastuuntunto itsestä ja muista • tiedostaa oikeudet ja vaihtoehdot
Seksuaalisuutta määrittävät sosiaaliset ja kulttuuriset tekijät (arvot/normit)	<ul style="list-style-type: none"> • sukupuoliroolit • kulttuurierot • ikäerot 	<ul style="list-style-type: none"> • omista kokemuksista, toiveista ja tarpeista keskustelu • kulttuurinormit • erojen tunnistaminen ja käsittely 	<ul style="list-style-type: none"> • erilaisten elämäntapojen, arvojen ja normien arvostaminen

KUVIO 2. Seksuaalikasvatuksen aihealueiden sisällöt tiedoissa, taidoissa ja asenteissa 6–9-vuotiailla. (WHO 2010, 43–44.)

9–12-vuotiaat:

Aihealue	TIEDOT	TAIDOT	ASENTEET
Ihmiskeho ja ihmisen kehitys	<ul style="list-style-type: none"> • hygieniasta (+ kuukautiset ja siemensyöksy) • murrosiän henkiset, fyysiset, sosiaaliset ja tunne-elämän muutokset • sukupuoli- ja lisääntymiselimistä ja niiden tehtävistä 	<ul style="list-style-type: none"> • muutoksien vastaanottaminen omassa elämässä • murrosiästä ja muutoksista puhuminen • oikeiden ilmaisuiden tuntemus ja niiden käyttö 	<ul style="list-style-type: none"> • kehojen muutosten ja erojen hyväksyminen • kauneusihanteiden ymmärtäminen ja niiden kriittinen tarkastelu (esim. erilaiset sukupuolielimet) • myönteinen kehonkuva ja minäkuva
Hedelmällisyys ja lisääntyminen	<ul style="list-style-type: none"> • lisääntyminen ja perhesuunnittelu • ehkäisyn käyttö ja myytit • raskauden tapahtumista ja suojaamattoman seksin seurauksista 	<ul style="list-style-type: none"> • kuukautisten/ siemensyöksyjen yhteys hedelmällisyyteen • ehkäisyvälineiden oikeanlainen käyttö tulevaisuudessa 	<ul style="list-style-type: none"> • ehkäisy on kummankin sukupuolen vastuulla
Seksuaalisuus	<ul style="list-style-type: none"> • ensimmäiset seksuaaliset kokemukset • sukupuoliset suuntautumiset • seksuaalinen käyttäytyminen ja yksilölliset erot • rakkaus, rakastaminen • mielihyvä, masturbaatio, orgasmi • biologisen sukupuolen ja sukupuoli-identiteetin erot 	<ul style="list-style-type: none"> • seksuaalisten tunteiden viestiminen asianmukaisella tavalla • seksuaalisten kokemusten hankkimisen tai hankkimattomuuden päätös • seksuaalisista kokemuksista kieltäytyminen näin halutessaan • median ja tosielämän seksuaalisuuden kuvan erottaminen • internetin ja somen käyttö seksuaalisuuteen liittyvissä asioissa 	<ul style="list-style-type: none"> • seksuaalisuuteen liittyvien erilaisuuksien hyväksyminen, ymmärtäminen ja kunnioittaminen • seksuaalisuuden näkeminen elämän aikana muuttuvana prosessina, jokaisen prosessi on erilainen • seksuaalisuuden eri ilmentymisiin suhtautuminen (suutelu, kosketus, hyväily, jne.)
Tunteet	<ul style="list-style-type: none"> • tunteet • tarpeet ja eroavaisuudet intimitetissä ja yksityisyydessä • ystävyys, rakkauden ja intohimon eroavaisuudet • samaa sukupuolta olevien rakkaus ja ystävyys 	<ul style="list-style-type: none"> • tunteiden ilmaisu ja tunnistaminen itsessä ja muissa • tarpeet, toiveet ja rajat itsessä ja muissa • pettymysten käsittely 	<ul style="list-style-type: none"> • ymmärtämään seksuaalisia tunteita ja haluja ilman syyllisyyttä tai häpeää • muiden yksityisyyden kunnioitus

Ihmissuhteet ja elämäntyylit	<ul style="list-style-type: none"> • erot ystävyydessä, kumppanuudessa ja parisuhteessa • eri tapoja seurustella • epätasa-arvon vaikutus suhteisiin 	<ul style="list-style-type: none"> • ystävyyden ja rakkauden erilainen ilmaisutapa • ystävystyminen ja suhteiden ylläpitäminen • odotuksista ja tarpeista kommunikointi 	<ul style="list-style-type: none"> • myönteinen suhtautuminen tasa-arvoon parisuhteessa, valinnanvapaus ja itsemääräämisoikeus • sitoutuminen, vastuu ja rehellisyys käsitteinä • sukupuolen, iän, uskonnon ja kulttuurin vaikutus ihmissuhteisiin
Seksuaalisuus, terveys ja hyvinvointi	<ul style="list-style-type: none"> • ei-toivotut seksuaaliset kokemukset, psyykkiset vaikutukset • seksuaalisen hyväksikäytön käsite, avun hakeminen • seksuaalisuuden myönteiset vaikutukset terveyteen ja hyvinvointiin 	<ul style="list-style-type: none"> • vastuun ottaminen itsestä ja muista myönteisessä seksuaalisessa kokemuksessa • rajojen asettaminen, ei-toivottujen kokemusten välttäminen • avun ja tuen pyytäminen tarvittaessa 	<ul style="list-style-type: none"> • vaihtoehtojen ja mahdollisuuksien tiedostaminen • kumppanuuden käsitteen ymmärtäminen huolenpitona itsestä ja toisesta • riskien tiedostaminen
Seksuaalisuus ja oikeudet	<ul style="list-style-type: none"> • seksuaalioikeudet • kansalliset säädökset • sukupuolisuhteen aloittamiselle asetettu ikäraja 	<ul style="list-style-type: none"> • oikeuksien ja vastuiden mukaan toimiminen • avun ja tiedon pyynti 	<ul style="list-style-type: none"> • oikeuksien ja vaihtoehtojen tiedostaminen • omien ja muiden oikeuksien kunnioittaminen
Seksuaalisuutta määrittävät sosiaaliset ja kulttuuriset tekijät (arvot/normit)	<ul style="list-style-type: none"> • vertaispaine • media ja pornografia • kulttuuri ja uskonto • lait ja sosioekonominen asema • sukupuoli → näiden vaikutukset seksiä koskeviin päätöksiin, seksuaaliseen käyttäytymiseen ja suhteisiin 	<ul style="list-style-type: none"> • ulkoisista vaikutteista keskustelu ja niiden arviointi ja vaikutukset omaan toimintaan • medialukutaidot 	<ul style="list-style-type: none"> • erilaisten elämäntyyliden, arvojen ja normien kunnioittaminen • erilaisten mielipiteiden, näkemysten ja seksuaalisen käyttäytymisen hyväksyminen

KUVIO 3. Seksuaalikasvatuksen aihealueiden sisällöt tiedoissa, taidoissa ja asenteissa 9–12-vuotiailla. (WHO 2010, 45–47.)

Kuten kuvioista (KUVIO 2 ja KUVIO 3) huomataan, seksuaalikasvatukseen sisältyvien aihealueiden käsittely tiedoissa, taidoissa ja asenteissa menevät monilta osin päällekkäin ikäryhmissä 6–9 ja 9–12. Seksuaalikasvattajan on siis työssään tarpeellista kerrata ja syventää aiemmin opittuja tietoja, taitoja ja asenteita myös seksuaalikasvatuksen aiheista. Alakoulun

opettajan on kuitenkin tärkeä muistaa, että vaikka seksuaalikasvatuksen tulisi alkaa syntymästä (WHO 2010, 28) on mahdollista, että tämä ei jokaisen oppilaan kohdalla aina toteudu WHO:n ohjeiden mukaisesti. Yksilön saavuttama ymmärryksen taso ja tiedot rakentuvat konstruktivistisesti (Nicolopoulou 1993), mikä pätee oppimisen näkökulmasta myös seksuaalikasvatukseen. Aiempien seksuaalikasvatuksen aiheiden käsittely lapsen kanssa, rakentavat pohjaa myös myöhemmän iän seksuaalikasvatukselle. On mahdollista, että opettaja voi työssään joutua tilanteeseen, jossa 7-vuotias oppilas on tiedoissaan, taidoissaan ja asenteissaan 4–6-vuotiaan tasoa tai vastaavasti ikätasoaan edellä. Tällöin seksuaalikasvatus on suhteutettava ja eriytettävä oppilaan tasoon nähden koko luokan keskimääräistä osaamisen tasoa unohtamatta.

2.4 Oppikirjan merkitys opetuksessa

Kirjallisella oppimateriaalilla tarkoitetaan Uusikylän ja Atjosen (2005) mukaan oppimiskokemuksia ja elämyksiä, jotka syntyvät kirjoitetun ja kuvitetun materiaalin avulla. Lappalainen (1992, 11) mukaan oppikirjalla tarkoitetaan yksinomaan opetustarkoitukseen laadittua teosta. Oppikirja sisältää kuvien ja tekstien lisäksi tehtäviä, joiden tulisi käydä opittua asiaa monipuolisesti läpi (Heinonen 2005, 32). Oppikirjojen materiaalin on tarkoitus synnyttää muutoksia oppijan tiedoissa ja taidoissa ja edistää näin oppimista (Uusikylä & Atjonen, 2005). Opettajan näkökulmasta Heinosen (2005) mukaan oppimateriaalien tulee olla myös opettajien opetustyötä tukevia. Siksi on tarpeellista, että ne eivät ainoastaan saa noudattaa voimassa olevia opetussuunnitelmia, vaan ne vastaavat myös opettajien tarpeisiin (Heinonen 2005, 31).

Uusikylän ja Atjosen (2005) mukaan opettajalla on sekä valta että vastuu tehdä päätöksiä siitä, miten hän toteuttaa opetusta. Käytännössä tämä tarkoittaa, että oppikirjan käyttö opetuksessa ei ole pakollista, kunhan opetus on linjassa voimassa olevan Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden (POPS) ja perusopetuslain määräysten kanssa. (Uusikylä & Atjonen 2005.) Oppikirjojen käyttökelpoisuuteen kuitenkin luotetaan vahvasti opettajan ammatissa, sillä ne toimivat tärkeinä tiedonlähteinä oman aikakautensa kontekstissa (Heinonen 2005). Näin oppikirjat heijastavat oman aikakautensa näkökulmia ja esittelevät ajan käsityksiä siitä, mikä tieto koetaan tärkeänä ja tarpeellisena (Lehtinen, Vauras & Lerkkanen 2016). Useiden tutkimusten mukaan opettajat hyödyntävät ja tukeutuvat opetuksessaan tarjottuihin oppimateriaaleihin (Heinonen 2005; Perkkilä 2002), tämän vuoksi oppimateriaalien tulee olla

tarkoituksenmukaisia ja mahdollisimman kattavia tukemaan opettajan toteuttamaa opetus- ja kasvatustyötä.

Heinosen (2005, 29) mukaan oppimateriaalin on otettava huomioon oppikirjaa käyttävien erilaisten ihmisten intressit ja täytettävä heidän asettamat vaatimukset. Toisaalta Heinonen painottaa, että oppimateriaalin tulisi kunnioittaa yhteiskunnan arvoja, normeja ja perinteitä, samalla kun se tuo esille modernin otteen ja innostaa oppilaita uusiin tapoihin ajatella, rohkaisten heitä tarkastelemaan maailmaa kriittisesti. Vaikka oppimateriaalin tulisi kestää opetuksessa useita vuosia, sen on silti pysyttävä ajan hermolla (Heinonen 2005, 29). Opettajalla tulee olla ajankohtaisin tieto opetettavasta aiheesta ja hänellä onkin vastuu täydentää tai korjata oppimateriaalin tarjoamaa tietoa, jos hän kokee sen tarpeelliseksi.

2.5 Opettajien kokemuksia seksuaalikasvatuksen materiaaleista alakoulussa

Kontulan ja Meriläisen (2006, 9) mukaan seksuaalikasvatuksen toteutuminen on riippuvainen ja peilautuu seksuaalikasvattajan saamaan ja hankkimaan tietotaitoon. Myös seksuaalikasvattajan arvot ja asenteet seksuaalisuutta ja seksuaalikasvatusta kohtaan vaikuttavat hänen toteuttamaansa seksuaalikasvatukseen. (Kontula & Meriläinen 2006, 9.) Kouluissa ja opetussuunnitelmassa on virallisia ohjeistuksia opettajille koskien opetuksen sisältöjä. Opettajalla on kuitenkin työssään vahva autonomia, jolloin viralliset ohjeistuksetkaan eivät ole täysin velvoittavia ja opettaja voi itse päättää, mitä sisältöjä käsitellään ja millä painoarvoilla. Opettajan suuren autonomian vuoksi opetuksen laatu saattaa usein olla riippuvaista opettajan omasta mielenkiinnosta ja motivaatiosta aihetta kohtaan. (Kontula & Meriläinen 2007, 12.) Vastuu seksuaalikasvatuksesta onkin jäänyt osin opettajan oman aktiivisuuden ja mielenkiinnon varaan kouluissa, sillä oppikirjat eivät ole käsitelleet aihetta kaikkien seksuaalisuuden ulottuvuuksien kautta eikä seksuaalikasvatus ole oma oppiaineensa (Bildjuschkin 2015).

Vertaisarvioitua ja ajankohtaista tietoa opettajien seksuaalikasvatusmateriaaleihin liittyvistä kokemuksista ja ajatuksista on tarjolla niukasti. Kontula & Meriläinen (2006) on kuitenkin omassa tutkimuksessaan tarkastellut opettajien kokemuksia seksuaalikasvatuksesta ja seksuaalikasvatuksen materiaaleista koulussa. Tuloksista selvisi, että joka toinen opettaja

tarvitsi seksuaalikasvatuksen toteuttamiseen oppikirjojen materiaaleja. Kontulan ja Merilaisen (2006) tutkimukseen osallistuneet opettajat toivoivat lisää päivitettyä ja ajanmukaista materiaalia seksuaalikasvatuksen tueksi. Tällä opettajat tarkoittivat erityisesti tarkoituksenmukaista materiaalia, joka auttaisi seksuaalikasvatuksen toteuttamisessa sekä toisi vaihtelua opetukseen. (Kontula & Meriläinen 2006, 54–56.)

Kontulan ja Merilaisen (2006) mukaan moni tutkimukseen osallistuneista opettajista kaipasi materiaaliin erityisesti konkretiaa ja monipuolisuutta. Jotkin opettajat toivoivat materiaalia tiettyjen aihealueiden kuten vähemmistöjen, tunne-elämän ja seksuaalisen minäkuvan kehitykseen liittyvien seksuaalikasvatuksen näkökulmien käsittelyyn. Myös aikaa seksuaalikasvatuksen toteutukselle kaivattiin vastaajien mukaan lisää. Opettajat lisäksi toivoivat omaa aktiivisuutta ja viitseliäisyyttä käsitellä aihetta oppilaiden kanssa enemmän. Eräs tähän tutkimukseen osallistuneista opettajista tarjoaa myös oman näkemyksensä siitä, kuinka seksuaalikasvatuksen tärkein materiaali on oman seksuaalisuutensa kanssa sinut oleva opettaja. (Kontula & Meriläinen 2006, 54–56.)

3 Tutkimusongelmat

Kuten luvussa 1 todettiin, opettajankoulutuksen luonteen vuoksi opettajan osaaminen seksuaalikasvatuksen toteutuksessa ja aiheiden monipuolisessa käsittelyssä voi jäädä osin opettajan oman valveutumisen ja perehtymisen varaan. Myös Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet (2014) ohjaavat omalla tavallaan opettajaa toteuttamaan opetusta seksuaalikasvatuksen aihealueista. Kyseisen asiakirjan tavoitteena ei ole kuitenkaan antaa kasvattajalle konkreettisia tapoja seksuaalikasvatuksen toteuttamiseen (kts. luku 2.2.2). Opetussuunnitelma on myös osin monitulkintainen ja sen tulkitsijoina toimivat monista eri lähtökohdista toimivat kasvattajat.

Opettajan tiedot ja ymmärryksen taso opetettavista aiheista vaikuttavat opetukseen ja sen sisältöihin (Niemelä & Tirri 2018, 119–132). Opettaja hyödyntääkin usein opetuksen suunnittelussa ja toteutuksessa tarjottuja oppikirjoja, kuten luvussa 2.4 osoitettiin. Ne toimivat opetuksen tukena ja opetukselle suuntaa antavina materiaaleina varsinkin silloin, jos opettajan tiedot ja taidot opetettavasta aiheesta ovat syystä tai toisesta rajalliset. Oppikirjat ovat myös oppilaalle tärkeä tiedon lähde ja oppimisen väline. Täten oppikirjat ja niiden sisällöt vaikuttavat myös omalla painoarvolla oppilaiden saamiin käsityksiin, tämän tutkimuksen näkökulmasta, myös seksuaalikasvatuksen aiheista. Tätä näkökulmaa avattiin tarkemmin luvussa 2.4.

Oppikirjan moniulotteisen merkityksen vuoksi tämän tutkimuksen tutkimusongelmat keskittyvät seksuaalikasvatuksen oppikirjamateriaalin tarkasteluun. Tarkastelun kohteena tässä tutkimuksessa on kustantaja Sanoma Pron vanhemman Pisara-sarjan oppikirjat ja uudemman Kätkö-sarjan oppikirjat. Näiden oppikirjojen sisältämää seksuaalikasvatusmateriaalia analysoidaan suhteessa luvussa 2.3 esitettyihin WHO:n määrittelemiін seksuaalikasvatuksen perusteisiin ja seksuaalikasvatuksen sisältöihin (KUVIO 1, KUVIO 2 ja KUVIO 3). Laadullisen sisällönanalyysin kohteena ovat myös Pisara- ja Kätkö-oppikirjojen mahdollisten eroavaisuuksien ja kehityksen tarkastelu.

Tämän tutkimuksen tutkimusongelmat on asetettu seuraavasti:

1. Millaisena WHO:n (2010) määrittelemät seksuaalikasvatuksen aihealueet tulevat ilmi alakoulun ympäristöopin Pisara-oppikirjoissa?
2. Millaisena WHO:n (2010) määrittelemät seksuaalikasvatuksen aihealueet tulevat ilmi alakoulun ympäristöopin Kätkö-oppikirjoissa?
3. Millä tavoin Pisara- ja Kätkö-oppikirjat eroavat seksuaalikasvatusaiheiden käsittelyssä sisällöllisesti toistaan?

4 Menetelmä

Tässä luvussa kuvailemme tarkemmin tutkimuksessa hyödynnettyä aineistoa ja sen analyysitapaa. Avaamme ja perustelemme valittuja tutkimusmenetelmiä suhteessa omiin tutkimuskysymyksiimme ja analysoitavaan aineistoon. Kuvaamme teorian kautta laadullisen tutkimuksen luonnetta sekä sitä, kuinka tässä tutkimuksessa on pyritty ottamaan mahdollisimman tarkasti huomioon tutkimusperustaiset näkökulmat. Luvussa kuvailemme myös tarkemmin aineistosta tehtyä sisällönanalyysiä sekä yleisesti sitä, mistä lähtökohdista ja miten tutkimus on käytännössä ja kokonaisuudessaan toteutettu.

4.1 Aineiston kuvaus

Tässä tutkimuksena aineistona hyödynnettiin alakoulun ympäristöopin oppikirjoja. Tutkimukseen rajattiin kaksi eri kirjasarjaa kustantajalta Sanoma Pro. Valikoituneet kirjasarjat olivat nimeltään Pisara ja Kätkö, joista molemmista on julkaistu alakoulun jokaiselle luokalle (1–6) sopiva ympäristöopin oppikirja. Aineisto kerättiin täten yhteensä 12 oppikirjasta, joista kuusi oli Pisara-sarjan kirjoja ja kuusi Kätkö-sarjan kirjoja.

Tutkimuksen kohteeksi valikoituivat ympäristöopin oppikirjat, sillä seksuaalikasvatuksen aihealueiden käsittely alakoulussa keskittyy oppiaineiden sisällä pääosin ympäristöoppiin (POPS 2014). Tämä oppiaine on kaikille alakoulun käyville yhteinen, mutta myös pakollinen kouluaine. Ympäristöopin oppimisen tavoitteiden tulisi sisältää kokonaisvaltaisen seksuaalikasvatuksen keskeisiä aihepiirejä jokaisella alakoulun luokalla (1–6) (POPS 2014, 130–134 & 239–246). Tämän vuoksi ympäristöopin oppikirjamateriaalit sopivat tämän tutkimuksen toteuttamiseen, vaikka seksuaalikasvatuksen aihepiirejä mahdollisesti käsitellään myös muissa alakoulun oppiaineissa.

Tämä tutkimus keskittyy uuden Sanoma Pron ympäristöopin oppikirjasarjan (Kätkö) sekä vanhan Sanoma Pron (WSOYpro Oy) ympäristöopin oppikirjasarjan (Pisara) seksuaalikasvatuksen oppikirjasisältöihin. Sanoma Pro on yksi Suomen suosituimmista oppimateriaalikustantajista suomenkielisissä alakouluissa. Tämän vuoksi tutkimukseen valikoituivat Sanoma Pron ympäristöopin Kätkö- ja Pisara-sarjan oppikirjat. Molemmista oppikirjasarjan materiaaleista löytyi valittavaksi oppikirja, tehtäväkirja, sekä opettajan opas.

Tämä tutkimus rajattiin tarkastelemaan ainoastaan oppikirjojen tarjoamia materiaaleja. Rajaus päädyttiin tekemään sen vuoksi, että kaikissa koulussa ei ole erinäisistä syistä käytössä tehtäväkirjaa. Opettajan oppaat materiaalina eivät sen sijaan sellaisenaan tavoita opettajan lisäksi oppilasta. Oppikirja on yleisesti käytetty kouluissa ja siellä oleva materiaali on suoraan oppilaan sekä opettajan nähtävillä ja molempien hyödynnettävissä.

Pisara-kirjasarja on Sanoma Pron (WSOYpro Oy) vanhempi ympäristöopin alakoulun oppikirjamateriaali. Sanoma Pro kustantajana tunnettiin aiemmin nimellä WSOYpro Oy ja myöhemmin nimi vaihdettiin nykyiseksi. Tutkimuksessa käytetyt Pisara-kirjasarjan vuosipainokset ovat vuosilta 2011–2015. Kätkö oppikirjan painokset puolestaan ovat vuosilta 2021–2023. Kätkö-kirjasarja on otettu ensimmäisen kerran käyttöön vuonna 2021, joten kyseessä on verrattain uusi oppikirjasarja. Tässä tutkimuksessa haluttiin tämän takia kuvailla sekä vertailla uuden ja vanhan kirjasarjan välisiä mahdollisia eroja seksuaalikasvatuksen aihepiirien sisältöjen käsittelyssä.

Oppikirjojen aineistoja tarkastellaan suhteessa WHO:n määrittelemiін seksuaalikasvatuksen periaatteisiin, joihin kokonaisvaltaisen seksuaalikasvatuksen tulisi peruskoulussa perustua. World Health Organisationin (WHO 2010) *Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa* -julkaisu on tutkimusperustainen aineisto, joka antaa täsmälliset kuvaukset siitä, mitä seksuaalikasvatuksen tulee ikätason mukaisesti sisältää. Julkaisu tarjoaa kasvattajalle tarkkaa tietoa seksuaalisuudesta ja seksuaalikasvatuksen toteuttamisen aiheista (WHO 2010).

Kuten luvussa 2.3 tuotiin esiin, WHO:n *Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa* -julkaisu on kehitetty yhteistyössä huolella valitun asiantuntijaryhmän kanssa, johon sisältyi 19 seksuaalikasvatuksen kokenutta asiantuntijaa yhdeksästä eri Länsi-Euroopan valtiosta (WHO 2010, 3). Heidän asiantuntemuksensa kattoi laajasti alueita lääketieteestä, psykologiasta sekä yhteiskuntatieteistä, käsittäen sekä teoreettista että käytännöllistä osaamista näiltä aloilta.

Kyseinen WHO:n julkaisu valikoitui tähän tutkimukseen, sillä sen tavoitteena on toimia käytännönläheisenä apuna seksuaalikasvatusohjelmien suunnittelussa ja toteutuksessa, edistäen kattavaa seksuaalikasvatusta (WHO 2010, 3). Julkaisu on tarkka ja teoriapohjainen kuvaus seksuaalikasvatuksessa käsiteltävistä sisällöistä ja tavoitteista. WHO:n huolellisesti määrittelemien seksuaalikasvatuksen aihealueiden esiintyvyyden tarkastelu ympäristöopin oppikirjojen materiaalissa on tässä tutkimuksessa asetettujen tutkimusongelmien perusta. Tässä

tutkimuksessa tarkasteltiin analysoitavaa oppimateriaalia luotettavan teoriaan pohjautuvan julkaisun kautta, jotta analyysissä saatavat tulkinnan tulokset olisivat loogisella tavalla perusteltavissa.

4.2 Tutkimuksen toteutus

Kvalitatiivinen eli laadullinen tutkimus perustuu fenomenologis-hermeneuttiseen tieteenfilosofiaan ja painottaa tulkinnallista lähestymistapaa (Metsämuuronen 2006, 212). Tarkoituksenmukaista laadullisessa tutkimuksessa on pyrkiä ymmärtämään tutkimuksen kohteen ominaisuuksia ja merkitystä kokonaisuutena (Kiviniemi 2015, 75). Sitä voidaan kuvata sateenvarjokäsitteeksi, joka kattaa hyvinkin monenlaisia menetelmiä ja tutkimustapoja. Kvalitatiiviselle tutkimukselle ei ole yhtä tarkkaa metodologiaa tai teoriaa, mikä tekee sen määrittämisestä haastavaa, mutta joitakin ominaispiirteitä löytyy (Sarajärvi & Tuomi 2017).

Tutkimusprosessi voi olla elävä ja monivaiheinen, sekä tutkijalle oppimiskokemus, jossa päätöksentekotilanteita esiintyy jatkuvasti (Kiviniemi 2015, 74–75). Metsämuuronen (2006, 89) mukaan kvalitatiivisen tutkimuksen tavoitteena on ymmärtää ilmiöitä ja asioita empirian avulla. Tutkimusta tulkitessa täytyy ottaa huomioon tapauskohtaisuus, eikä sitä näin ollen voi erottaa kontekstistaan (Metsämuuronen 2006, 89). Laadullisessa tutkimuksessa aineistoja ei siis yritetä irrottaa kontekstistaan, vaan nimenomaan tarkastellaan niitä osana kontekstia (Kallinen & Kinnunen n.d.). Kvalitatiivisen tutkimuksen aineistot ovat usein erilaisia tekstejä, ja ne voivat olla muodostuneet joko tutkijan toiminnan tuloksena tai riippumatta tutkijasta. Esimerkkejä tutkijan tuloksena syntyneistä teksteistä ovat havainnot tai erilaiset haastattelut, kun taas tutkijasta riippumatta muodostuneita tekstejä voi olla esimerkiksi omaelämäkerrat tai valmiit kirjalliset ja kuvalliset aineistot. (Eskola & Suoranta 1998, 13–16.) Tässä tutkimuksessa oleva aineisto koostuu alakoulun ympäristöopin oppikirjoista, jolloin käsittelemämme aineisto on tutkijasta riippumatonta.

Eskolan ja Suorarannan mukaan (1998) laadullisessa tutkimuksessa aineisto pyritään rajaamaan pieneksi, jota olemassa olevat aineistot pystyttäisiin käymään läpi mahdollisimman perusteellisesti. Tärkeänä kriteerinä laadullisessa tutkimuksessa on määrän sijasta laatu (Eskola & Suoranta 1998, 18). Seksuaalikasvatusta löytyy sitä käsittelevien kappaleiden lisäksi myös integroituna muuhun oppikirjamateriaaliin. Tämän vuoksi omalle aiheellemme on antoisampaa

lähteä lähestymään aineistoa laadullisen tutkimuksen kannalta. Myös tarkasteltavien kirjojen rajaaminen alakoulun ympäristöopin oppikirjoihin ja nimenomaan yhden kustantajan oppikirjamateriaaliin tukee käsitystä siitä, että perusteellinen aineiston analyysi onnistuisi mahdollisimman tarkasti laadullisen tutkimuksen luonnetta kunnioittaen.

Kiviniemi (2007) kuvailee laadullista tutkimusta prosessiksi, jossa tutkijan tietoisuus aineistoon liittyvistä näkökulmista sekä tulkinnoista kehittyy, kun tutkimusprosessi etenee. Tällöin aineistonkeruuseen liittyvät ratkaisut voivat muotoitua tutkimuksen kehittyessä (Kiviniemi 2007, 70). Keskeistä laadullisen tutkimuksen toteuttamisessa subjektiivisuuden arvostaminen. Se voi tarkoittaa, että tutkittavat ihmiset otetaan huomioon subjektiivisina toimijoina, tai toisaalta sitä, että tutkimuksessa tunnustetaan ja hyväksytään tutkijan oma subjektiivisuus (Kallinen & Kinnunen n.d.). Tässä tutkimuksessa tarkastellessaan seksuaalikasvatuksen teemojen toteutumista oppikirjamateriaalissa, jolloin tutkijan oma subjektiivisuus aiheen ympärillä on tunnistettava tutkimusprosessin edetessä. Tutkijan se ole kuitenkaan välttämätöntä ottaa itselleen ulkopuolisen analysoijan roolia, vaan luonnollista, että tutkijan asettamat tavoitteet ja merkitykset tutkimukselleen, vaikuttavat hänen tulkintoihinsa (Kallinen & Kinnunen n.d.). Tässä tutkimuksessa on siis tunnistettava oman subjektisuuden vaikutus oppikirjoista tehtyihin tulkintoihin seksuaalikasvatuksesta. Kallisen ja Kinnusen (n.d.) mukaan luotettavassa laadullisessa tutkimuksessa tutkijan paikan reflektointi on yhteydessä subjektiivisuuden kunnioittamiseen. Tämä tarkoittaa sitä, että tutkija on tietoinen omista ennakkokäsityksistään ja -oletuksistaan, omaan tutkimukseen tai tutkittavaan aiheeseen liittyen, ja pystyy kommunikoimaan tästä muille (Kallinen & Kinnunen n.d.). Tutkijoina pyrimme tulkitsemaan aineistoa tavalla, joka kunnioittaa näitä laadullisen tutkimuksen toteuttamisen ajatuksia tutkijan pyrkimyksestä objektiiviseen tarkasteluun ja tulkintaan. Tiedostimme omat lähtökohtamme ja ennako-oletuksemme, jolloin pyrimme parhaamme mukaan kyseenalaistamaan omia näkökulmiamme suhteessa vastakkaisiin näkemyksiin ja ajatuksiin.

Tämän tutkimuksen lähestymistapa on hermeneuttinen. Kaikki tutkimukset, joissa tutkitaan ihmistä tai heidän tuotoksiaan, ovat lähtökohtaisesti ainakin osittain hermeneuttisia (Turunen 1995, 93–94). Hermeneuttinen ymmärrys on aina tulkintaa, jolloin tutkimuksen kohdetta pyritään ymmärtämään ensin sen omista lähtökohdista käsin ja sitten laajempaa kokonaisuutena. Ymmärrys perustuu taas yksilön aiempaan tietoon. Kuten aiemmin todettu, laadullisen tutkimuksen perusajatus juontaa juurensa osin hermeneuttisesta lähestymistavasta (Eskola & Suoranta 1998, 25). Alanen (2014, 39) mukaan tutkija muodostaa ensin tutkittavasta

asiasta esiymmärryksen. Tällä tarkoitetaan tutkimusprosessin alussa olevia tietoja ja näkemyksiä ilmiöstä, jota tutkija on itse hankkinut. Esiymmärryksen pohjalta tutkija voi tarkastella kohdetta valitusta näkökulmasta. Tutkittavaan kohteeseen perehtymisen avulla tutkija rakentaa syvempää kokonaiskäsitystä aiheesta. (Alanen 2014, 39.) Tätä osien ja kokonaisuuden välistä vuorovaikutusta kohti syvempää ymmärrystä sanotaan hermeneuttiseksi kehäksi. Tässä tutkimuksessa tutkijoina olemme muodostaneet tutkimuskysymyksemme osin esiymmärryksemme kautta. Tämä ajatus on otettava huomioon yhdessä laadullisen tutkimuksen objektiivisuuteen pyrkivässä tutkimusotteessa.

Usher (1996, 20–22) mukaan ympäröivä kulttuuri sekä tutkijan odotukset, uskomukset ja erilaiset käytännöt vaikuttavat myös tutkimuksen toteuttamiseen. Näin ollen tutkijan ei ole mahdollista tarkastella tutkittavaa aihetta täysin objektiivisesti (Usher 1996, 20–22). Hermeneuttisen tutkimuksen päämääränä on siis tutkijan oman ymmärryksen syventyminen ja ajattelun laajentuminen tutkittavasta ilmiöstä. Koska tämän tutkimuksen lähestymistapa on hermeneuttinen, tutkimuksen toteuttajat ovat pyrkineet tutkimustyössään reflektoidaan ymmärrystään ja sen mahdollista muuttumista tutkimuksen kohteesta. Vaikka tässä tutkimuksessa tutkimuksen kohteena eivät ole ihmiset, heidän kirjoituksiaan oppikirjoissa tarkastellaan tutkijan oman ymmärryksen kautta. Oppikirjojen tekstejä pyritään ymmärtämään ja tuomaan niistä esille kokonaisvaltaisesti seksuaalikasvatuksen aihepiirejä. Oppikirjojen materiaaleja verrataan WHO:n määrittelemiін seksuaalikasvatuksen standardeihin seksuaalikasvatukseen kuuluvien aihealueiden avulla.

Tutkimus käsittelee Sanoma Pron kahta eri oppikirjasarjaa, Pisara (vuoden 2011–2015 painoksilla) sekä Kätkö (vuoden 2021–2023 painoksilla). Oppikirjasarjojen tarkastelun kautta tämän tutkimuksen pyrkimyksenä oli havaita eroavaisuuksia näissä kirjasarjoissa sekä peilata niitä WHO:n *Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa* -julkaisuun. Oppikirjatutkimus toteutetaan hermeneuttisen lähestymistavan kautta ja tutkimusmetodina käytetään sisällönanalyysia. Kätkön ja Pisaran kirjasarjoista käytiin läpi 1–6 vuosiluokan oppikirjat kahden tutkimuksen toteuttajan toimesta. Oppikirjat lainattiin Turun ja Rauman eräistä kirjastoista 1.2.–8.3. välisenä aikana. Tässä tutkimuksessa peilattiin oppikirjojen kappaleiden sisältöä WHO:n määrittelemien aihealueiden keskeisiin piirteisiin ja käsitteisiin, ja näin järjestimme hankittua aineistoamme. Tavoitteena tässä tutkimuksessa oli löytää samankaltaisuutta WHO:n määrittelemien seksuaalikasvatuksen aihealueissa ja oppikirjoissa

näkyvistä oppikirjamateriaaleista. Tällä tavoin tutkimuksessa on pyritty tuottamaan merkityksellistä ja järjestettyä tietoa tutkimuksen tavoitteiden saavuttamiseksi.

Oppikirjamateriaalit käsiteltiin lukemalla kirjojen oppimateriaalit läpi kahden tutkijan toimesta etsimällä materiaalista WHO:n määrittelemien seksuaalikasvatuksen aihealueiden piirteitä. Oppikirjoista löydetty samankaltaisuudet kirjattiin taulukko-ohjelmaan (Excel) WHO:n määrittelemien kahdeksan aihealueen mukaisesti (KUVIO 1). Oppikirjan käsittelemistä materiaaleista etsittiin samankaltaisuutta WHO:n aihealueiden määritelmien mukaan tiedoissa, taidoissa tai asenteissa. Samankaltaiset piirteet oppikirjatekstin ja tietyn seksuaalikasvatuksen aihealueen välille löydettiin etsimällä oppikirjoista aihealueen mukaisia ilmaisuja, kappaleita, tekstejä, käsitteitä, synonyymejä, tehtäviä tai informatiivisia kuvia. Tulkinnessa hyödynnettiin WHO:n tarkempia kuvauksia seksuaalikasvatuksen aihealueiden sisällöistä ja tavoitteista, jotka on esitetty mukailtuna ja tiivistettyinä luvussa 2.3 (KUVIO 2 ja KUVIO 3).

Tulkitsemalla ja tarkastelemalla valikoituneita oppikirjoja WHO:n seksuaalikasvatuksen kahdeksasta aihealueesta käsin, selvitettiin, millaisena WHO:n määrittelemät seksuaalikasvatuksen aihealueet tulevat näkyväksi tarkastelun kohteena olevissa oppikirjamateriaaleissa. Jos aihealuetta ei ollut käsitelty analysoidussa oppikirjassa, merkittiin aihealueen kohdalle Excel-tilaukoinnissa numero 0. Aineiston tarkastelussa keskityttiin tarkastelemaan erityisesti sitä, mitä oppikirjamateriaali rajatuista aihealueista sisältää ja kuinka laajasti aihetta on käsitelty. Tutkimuskysymystemme luonteen vuoksi, tulkintamme ei siis kohdistunut oppikirjojen mahdollisiin puutteisiin vaan nimenomaan kuvailuun siitä, millaisena WHO:n määrittelemät seksuaalikasvatuksen aihealueet tulevat ilmi oppikirjamateriaalissa. Johtopäätöksissä tuomme kuitenkin näkyväksi pohdintaa siitä, olisiko lisätiedot tai laajempi katsaus oppikirjamateriaalissa jostakin tietystä aihealueesta ollut WHO:n periaatteiden mukaan tarpeellista.

Tutkimuksen kohteena oli myös tarkastella oppikirjasarjojen mahdollisia eroja suhteessa toisiinsa. Tavoitteena oli havainnoida sekä havainnollistaa sisällönanalyysin avulla mahdollisia asiasisältöön tehtyjä muutoksia tai tietynlaisia painotuksia seksuaalikasvatuksen aiheista Pisara- ja Kätkö-oppikirjojen välillä. Toteutetun analyysin avulla voitiin tehdä tulkintoja myös siitä, mitä seksuaalikasvatuksen aiheita on pidetty vanhan Pisara-kirjasarjan mukaan merkityksellisinä ja mitkä aiheet puolestaan korostuvat uudemmassa Kätkö-kirjasarjassa. Oppikirja materiaalina kuuluu olla ajan mukainen ja kunnioittaa yhteiskunnassa vallitsevia

arvoja (Heinonen 2005, 29). Oppikirjat heijastavat aikakautensa näkökulmia ja välittävät ajatuksia siitä, mikä tieto on koettu tai koetaan merkityksellisenä ja tärkeänä (Lehtinen, Vauras & Lerkkanen 2016). Näin vanhan ja uuden oppikirjamateriaalin vertailusta ja analyysistä voidaan toteuttaa myös laajempaa ja suurpiirteistä tulkintaa siitä, mitä aiemmin seksuaalikasvatuksen aiheissa on mahdollisesti pidetty tärkeänä ja millainen muutos tärkeinä pidetyissä aiheissa on mahdollisesti tapahtunut 2020-luvulle tultaessa.

4.3 Sisällönanalyysi

Puusan (2011, 117) mukaan sisällönanalyysi on yksi tekstianalyysin muodoista, jota käytetään sekä kvantitatiivisessa että kvalitatiivisessa tutkimuksessa. Myöhemmin se on kuitenkin vakiinnuttanut asemansa pääasiassa kvalitatiivisen tutkimuksen metodina. (Puusa 2011, 117.) Sisällönanalyysin tavoitteena on muodostaa selkeä sanallinen kuvaus siitä ilmiöstä, jota tutkitaan. Tutkimukseen koottu aineisto tarjoaa ikään kuin näkymän tähän tarkasteltavaan ilmiöön. Vaikka aineisto täytyy järjestää tiiviiseen muotoon, sen täytyy säilyttää kaikki sen tarjoama informaatio. (Tuomi & Sarajärvi 2002, 110.) Sisällönanalyysillä on tarkoitus saada kerätty aineisto järjestettyyn muotoon johtopäätösten tekemisen vuoksi. Aineiston kokonaisvaltaista työstämistä varten sitä voidaan pelkistää, tiivistää, vertailla, kategorisoida tai jäsentää (Rantala 2015, 110). Aineisto siis pilkotaan osiin, jonka jälkeen se kootaan uudelleen merkitykselliseksi kokonaisuudeksi päättelyn ja tulkinnan keinoilla. Laadullisessa tutkimuksessa tapahtuu aineiston analyysiä jatkuvasti (Tuomi & Sarajärvi 2002, 110.) Huomionarvoista on, että sisällönanalyysi itsessään ei anna tutkimukselle tuloksia, vaan tulokset syntyvät tutkijoiden järjestäessä ja tulkitessa kerättyä aineistoa, muodostaen mielekkäitä johtopäätöksiä (Tuomi & Sarajärvi 2002, 105). Tässä tutkimuksessa sisällönanalyysiä käytettiin tutkimusmenetelmänä, sillä se osoittautui toimivaksi tutkimusongelmien selvittämiseksi. Sisällönanalyysi on tämän tutkimuksen kannalta mielekäs menetelmä, sillä sen avulla saadaan tiivistettyä kirjassa esiintyvät hajanaiset kohdat ytimekkäämmäksi, jolloin tutkimuskysymysten tarkasteleminen onnistuu mielekkäällä tavalla.

Tietoarkiston (Kallinen & Kinnunen n.d.) artikkeli esitteli Graneheimin, Lindgrenin ja Lundmanin (2017) teoksen, jossa eriteltiin kaksi erilaista sisällönanalyysin toteutustapaa. Ensimmäisessä analyysitavassa keskitytään kuvailemaan ilmeisiä ja suoraan esitettyjä sisältöjä. Toisessa analyysissä taas painotetaan piilevän sisällön tulkintaa ja jäsentämistä. (Kallinen &

Kinnunen n.d.) Tutkimuskysymysten asettelun perusteella tässä tutkimuksessa on mielekästä hyödyntää sekä suoran sisällön, että tulkitun sisällön analyysia. Tämä lähestymistapa mahdollistaa kattavan kuvan aineistosta, joka sisältää sekä ilmeiset että piilevät sisällöt. Näin tutkimus voi tavoittaa syvemmän ymmärryksen aiheesta, ottamalla huomioon sekä selkeästi ilmaistut, että rivien välissä piilevät näkökulmat.

Kallisen ja Kinnusen (n.d.) mukaan sisällönanalyysi soveltuu erilaisten aineistojen, kuten kirjoitettujen tekstien, haastattelujen, sekä tekstiä, ääntä ja kuvaa sisältävien materiaalien analysointiin. Teorian ohjaamassa aineiston järjestämisessä tutkija valikoi teoreettisen ymmärryksen pohjalta aineiston osat, jotka kiinnostavat häntä (Kallinen & Kinnunen n.d.). Tämä tutkimus käsittelee aineistoa laadullisen sisällönanalyysin keinoin. Kallinen ja Kinnunen (n.d.) toteaa laadullisen sisällönanalyysin olevan lähellä teemoittelevaa tutkimusotetta. Teemoittelua käytettäessä analyysimenetelmänä erona on kuitenkin, että teemat muodostuvat analyysin tuloksena, eikä ennakolta määritetyistä teemoista, joihin tutkija järjestää aineiston osia (Kallinen & Kinnunen n.d.). Koska tässä tutkimuksessa aineistoa järjestetään WHO:n määrittelemien seksuaalikasvatuksen standardien mukaisesti, laadullinen sisällönanalyysi on sopivampi menetelmä tämän tutkimuksen toteuttamiseen.

Aineiston analyysiä voidaan toteuttaa monin tavoin. Erilaisia laadullisen tutkimuksen analyysimuotoja ovat aineistolähtöinen, teorialähtöinen ja teoriasidonnainen analyysi. (Tuomi & Sarajärvi 2002, 110–115). Tämä tutkimus toteutetaan teorialähtöisen analyysin tavoin. Teorialähtöistä analyysiä ohjaa aikaisemman tiedon tai teorian perusteella luotu asetelma, jolloin tutkija testaa olemassa olevaa tietoa uudessa kontekstissa. Tässä tutkimuksessa tutkimme aineistoa peilaten sitä WHO:n määrittelemiін seksuaalikasvatuksen standardeihin. Päädyimme teorialähtöiseen analyysiin, sillä valikoidusta aineistosta eli oppikirjoista etsitään teorian perusteella aihealueita ja merkityksiä. Tämän jälkeen kerätty aineisto luokitellaan jo olemassa olevan tiedon mukaisesti.

4.4 Tutkimuksen eettisyys ja luotettavuus

Tuomen ja Sarajärven (2006, 129) mukaan tutkimuksen eettisyys ja luotettavuus näkyvät johdonmukaisesti aiheen valinnassa, aineiston käsittelyssä ja tulosten raportoinnista.

Tutkimuksen eettiset valinnat kulkevat käsikädessä tutkimuksen uskottavuuden kanssa (Tuomi & Sarajärvi 2006, 129). Tutkijalla on siis vastuu eettisesti korrektin tutkimuksen tuottamisesta. Vakimo (2010, 91) tarkentaa tieteellisen käytännön edellyttävän avoimuutta, huolellisuutta ja tarkkuutta kaikissa tutkimuksen vaiheissa. Kvalitatiivisessa tutkimuksessa tutkija reflektoi tekemiään eettisiä valintoja, perustelee avoimesti päätöksensä, mutta myös arvioi niiden vaikutusta lopputulokseen (Vakimo 2010, 91). Vakimo (2010) huomauttaa, että vaikeista päätöksistä sekä virheistä on myös kerrottava. Tutkijan kriittinen suhtautuminen omaan työhönsä lisää tutkimuksen arvoa, jolloin hän joutuu pohtimaan omien päätöstensä vaikutusta tuotettuun tietoon. (Vakimo 2010, 91–95.)

Kvalitatiivisessa tutkimuksessa tutkija on Eskolan ja Suorannan (1998, 152) mukaan sekä tutkimuksensa ratkaiseva työväline sekä luotettavuuden kriteeri. Tutkijan mahdolliset ennakkokäsitykset voivat siis vaikuttaa tutkimuksen luotettavuuteen, jolloin tutkijan pitää olla tietoinen omasta subjektiivisesta näkökulmastaan, ja sen vaikutuksista tutkimuksen kulkuun. Objektiivisuuden ylläpitäminen tutkimuksessa edellyttäisi tutkijan puolueettoman sivustakatsojan roolia. Vaikka tutkijan ei ole mahdollista sulkea täysin pois omaa ajatteluaan ja irrottautua siitä, luotettavan tutkimuksen tuottamisessa on riittävää, että tutkija pyrkii jatkuvasti tiedostamaan omat asenteensa ja ennakkokäsityksensä. (Eskola & Suoranta 1998, 17.) Aaltio ja Puusa (2011, 156) taas toteavat, että tutkimuksen luotettavuutta tarkastellessa vastuullinen tutkija tekee aineiston tulkinnessa oman päättelypolkunsa näkyväksi ja selkeäksi lukijalle. Tähän perustuu myös tutkijan perustelut tutkimuksen toteutuksessa tehdyistä valinnoista ja oma ymmärrys näiden vaikutuksista. (Aaltion & Puusa 2011, 156.) Tuomen ja Sarajärven (2006, 135–140) mukaan tutkimuksen luotettavuuteen vaikuttaa myös tutkimusmenetelmän valinta ja se, mittaako menetelmä sitä, mitä sen on tutkimuskysymysten perusteella tarkoituskin mitata. Tätä kutsutaan validiteetiksi (Tuomi & Sarajärvi 2006, 135–140).

Tässä tutkimuksessa olemme pyrkineet tuomaan tutkimusprosessissa ja tutkimuksessa tehtyjä valintoja ja päätelmiä näkyväksi lukijalle, jolloin lukija pääsee mukaan päättelyprosessiin ja sen vaiheisiin. Teimme aineiston analyysissä selkeän rajauksen, jossa tuloksiin valikoituivat ainoastaan ne teemat, jotka suoraan liittyivät tiettyyn seksuaalikasvatuksen aihealueeseen. Tämä rajaus poisti tuloksista kiusaamiseen liittyvät tekstimateriaalit, eri elinjärjestelmien ja aistien toiminnasta kertovat sisällöt sekä yleiset terveyteen ja hyvinvointiin liittyvät teemat. Tutkimuksen tekijöinä olemme jatkuvasti reflektoineet omia ennakkokäsityksiämme ja uskomuksiamme aiheeseen ja arvioineet niiden vaikutuksia tehtyihin päätelmiin. Tutkijoina

emme kuitenkaan pysty irrottautumaan täysin omasta ajattelustamme, joten tutkijoiden subjektiivisuus on otettu huomioon parhaan mukaan tämän tutkimuksen toteutuksessa. Tutkimuksen edetessä tiedostimme muun muassa oman hypoteesimme siitä, että uudempi Kätkö-sarja saattoi sisältää laajemman katsauksen seksuaalikasvatuksen aihealueisiin verrattuna vanhempaan Pisara-sarjaan. Tämä tutkimus on toteutettu omasta mielenkiinnostamme aihetta kohtaan, eikä oppikirjojen kustantaja Sanoma Pro ole tämän tutkimuksen tilaajana. Luotettavuuden näkökulmasta voidaan tarkastella myös tutkijan luotettavuutta tutkimuksen toteuttajana. Monessa tapauksessa lukija voi tarkastella tutkijan tekemiä muita tutkimuksia, tutkijan luotettavuutta arvioidessaan. Tässä tutkimuksessa lukija voi kuitenkin arvioida tutkijoiden luotettavuutta sekä rehellisyyttä vain tämän tutkimuksen puitteissa. Olemme nämä seikat huomioon ottaen esittäneet oman kriittisen pohdintamme ja arviomme siitä, miten tutkimukseen kohteena olevat ympäristöopin oppikirjat vastaavat WHO:n määrittelemiä seksuaalikasvatuksen standardeja.

Tutkimuksen teoriaosassa olemme käyttäneet tutkimukseen perustuvia vertaisarvioituja lähteitä sekä pyrkineet huomioimaan parhaamme mukaan niiden ajankohtaisuuden. Teoriaosassa on esitelty käsitteet seksuaalisuus ja seksuaalikasvatus. Lukijan on tätä tutkimusta tarkastellessaan tärkeää ymmärtää sitä, mitä seksuaalisuus käsitteeseen liittyy, jotta voi ymmärtää syvemmin, mitä tarkoitetaan käsitteellä seksuaalikasvatus. Teoriakatsaus seksuaalikasvatukseen alakoulussa on myös perusteltu, sillä tässä tutkimuksessa tarkastelun kohteena ovat valikoidut alakoulun oppikirjat ja niiden sisältämä seksuaalikasvatusmateriaali. Oppikirjojen materiaali tekee seksuaalikasvatuksen konkreettisesti näkyväksi. Tärkeää on kuitenkin tiedostaa, että alakoulun seksuaalikasvatus ei ole riippuvainen ainoastaan tarjotuista oppikirjamateriaaleista.

Teoriaosuudessa käsitelty Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet (2014) on opettajan työtä ohjaava ja opetukselle raamit antava julkaisu ja on siten kytköksissä seksuaalikasvatukseen sekä sen toteutumiseen. Samoin Seksuaalisuden portaati (Cacciatore 2019) määrittelevät lapsille toteutettavaa seksuaalikasvatusta alakoulukontekstissa. Tutkimuksemme keskeinen teoriaosuus, WHO:n *Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa*, on vertaisarvioitu julkaisu, joka perustuu tutkittuun tietoon usealta eri tieteenalalta. Julkaisu tarjoaa tarkemmat ohjeet, siitä mitä seksuaalikasvatuksen kuuluisi nykypäivänä sisältää. WHO:n *Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa* perustuu tarkkoihin kuvauksiin seksuaalikasvatuksen sisällöistä ja tavoitteista, kun taas POPS (2014) on keskittynyt yleispätevämpään kuvaukseen koko alakoulun oppimäärästä. WHO (2010) on määritellyt

jokaisen seksuaalikasvatuksen aihealueen sisällön tarkasti ja yksityiskohtaisesti. Tämän vuoksi päädyimme lähestymään oppikirjojen tarjoamaa seksuaalikasvatusmateriaalia peilaten kerättyä aineistoa nimenomaan WHO:n standardeihin seksuaalikasvatuksesta ja sen sisällöistä.

Olemme pyrkineet tuomaan esille käyttämämme aineistonkeruumenetelmät, perusteet aineiston valinnalle sekä kuvanneet käyttämäämme menetelmää parhaamme mukaan. Aineiston keruussa kävimme aineistot läpi kahteen kertaan kahden tutkijan toimesta. Tämä nähtiin tarpeellisena, sillä tässä tutkimuksessa aineiston läpikäynti perustui osin tutkijan omaan tulkintaan kirjan tekstistä ja siitä, mihin WHO:n seksuaalikasvatuksen aihealueeseen kukin oppimateriaalin kohta tulkinnan mukaan kuului. Aineistoa kerätessämme on saattanut tapahtua huolellisuudesta riippumatta inhimillisiä virheitä liittyen esimerkiksi taulukko-ohjelmisto Excelin käyttöön. Tulososion läpinäkyvyyden takaamiseksi on lukijalle myös huomautettava, että osa kerätystä oppikirja-aineistosta sisältää tulososiossa viittauksen tietyn oppikirjan kappaleeseen ja osa tietyn oppikirjan sivuille. Tämä johtui aineistonkeruussa tapahtuneesta kommunikaatiokatkoksesta kahden tutkimuksen tekijän välillä. Pyrimme mahdollisimman huolellisesti kuitenkin varmistamaan aineistojen tulkintojen sisältöjen yhtenäisyyden.

5 Tulokset

Tutkimuksen tulososiossa tarkastelun alla ovat WHO:n (2010) määrittelemien seksuaalikasvatuksen aihealueiden (KUVIO 1) esiintyvyys Sanoma Pron Pisara- ja Kätkö-oppikirjoissa. Sisällönanalyysin tavoitteena on myös vertailla Pisara- ja Kätkö-oppikirjoja keskenään määriteltyjen aihealueiden sisällä. Tarkastelun kohteena ovat oppikirjoista ilmi tulevat ja WHO:n määrittelemät tiedot, taidot ja asenteet seksuaalikasvatuksen aihealueiden sisällä. Nämä aihealueet ja niiden tavoitteet tiedoissa, taidoissa ja asenteissa on esitetty eritellen tulososion kuvioissa 4–11.

5.1 Ihmiskeho ja ihmisen kehitys tarkastelluissa oppikirjoissa

WHO (2010, 43–47) määrittelee seksuaalikasvatuksen aihealueen *ihmiskeho ja ihmisen kehitys* opettavat asiat tiedoissa, taidoissa ja asenteissa seuraavalla tavalla 6–12-vuotiailla oppilailta:

6–9-vuotiaat:

Aihealue	TIEDOT	TAIDOT	ASENTEET
Ihmiskeho ja ihmisen kehitys	<ul style="list-style-type: none"> • kehon muutokset • kuukautiset • ejakulaatio • biologiset eroavaisuudet • hygienia 	<ul style="list-style-type: none"> • kehon, tunteiden ja toimintojen tunteminen ja kunnioittaminen • kehon tutkiminen ja huolehtiminen 	<ul style="list-style-type: none"> • kehoon liittyvien epävarmuuksien hyväksyminen • myönteinen kehonkuva ja minäkuva • myönteisen sukupuoli-identiteetin kehitys

9–12-vuotiaat:

Aihealue	TIEDOT	TAIDOT	ASENTEET
Ihmiskeho ja ihmisen kehitys	<ul style="list-style-type: none"> • hygieniasta (+ kuukautiset ja siemensyöksy) • murrosiän henkiset, fyysiset, sosiaaliset ja tunne-elämän muutokset • sukupuoli- ja lisääntymiselimistä ja niiden tehtävistä 	<ul style="list-style-type: none"> • muutoksien vastaanottaminen omassa elämässä • murrosiästä ja muutoksista puhuminen • oikeiden ilmaisuiden tuntemus ja niiden käyttö 	<ul style="list-style-type: none"> • kehojen muutosten ja erojen hyväksyminen • kauneusihanteiden ymmärtäminen ja niiden kriittinen tarkastelu (esim. erilaiset sukupuolielimet) • myönteinen kehonkuva ja minäkuva

KUVIO 4. WHO:n (2010) määrittelemät alakoulun seksuaalikasvatuksen tavoitteet tiedoissa, taidoissa ja asenteissa aihealueessa *ihmiskeho ja ihmisen kehitys*. (WHO 2010, 43–47).

WHO:n (2010) määrittelemä ensimmäinen tarkasteltava seksuaalikasvatuksen **aihealue ihmiskeho ja ihmisen kehitys** esiintyi **Pisaran 1.-luokan, 5.-luokan ja 6.-luokan oppikirjoissa**. Aiheen käsittely puuttui 2.-luokan, 3.-luokan sekä 4.-luokan oppikirjoista sisällön analyysin perusteella. Puolestaan **Kätkö-sarjan oppikirjoissa aihealue ihmiskeho ja ihmisen kehitys esiintyi 1.-luokan, 2.-luokan, 5.-luokan ja 6.-luokan oppikirjoissa**. Aiheen käsittely puuttui täten 3.- sekä 4.-luokan oppikirjoista. Tulosten mukaan Kätkö-sarja käsittelee yhden oppikirjan (2.-luokan oppikirja) verran enemmän tarkastelun kohteena olevaa aihealuetta. Oppikirjojen välistä vertailua ja syvempää tulkintaa käsitellään enemmän tulevissa luvussa 5.9 Pisara- ja Kätkö-oppikirjasarjojen vertailua ja luvussa 5.10 Johtopäätökset. Seuraavaksi tarkempi kuvaus aihealueen oppimateriaalisällöistä erikseen Pisara- ja Kätkö-sarjan oppikirjoissa.

Ihmiskeho ja ihmisen kehitys Pisara oppikirjoissa

Pisara 2 oppikirjassa (WSOYPro Oy 2009, 1.–2. painos 2011), joka on suunnattu 7–8-vuotiaille oppilaille aihealuetta *ihmiskeho ja ihmisen kehitys* on käsitelty satunnaisesti kahdessa oppikirjakappaleessa. Pisara 2 oppikirjan kappale ”Ihmisen elämänvaiheita” (kpl 20) käsittelee ihmisen elämän koostumista vauva iästä, lapsuudesta, nuoruudesta, aikuisuudesta ja vanhuudesta. Elämänvaiheita ja muutoksia esimerkiksi kehossa tai ajattelussa ei avata tarkemmin kyseisessä kirjan kappaleessa. Pisara 2 oppikirja käsittelee täten WHO:n määrittelemää aihealuetta ihmiskeho ja ihmisen kehitys tietojen osalta aiheenaan ”kehon muutokset” (kts. KUVIO 4).

Pisara 5 oppikirjassa (Sanoma Pro 2015, 1. painos 2015), joka on suunnattu 10–11-vuotiaille, käsitellään aihealuetta *ihmiskeho ja ihmisen kehitys* oppikirjan kappaleessa ”Keho muuttuu murrosiässä” (kpl 30) sekä lisätietoja tarjoavassa kappaleessa ”Kysymyksiä ja vastauksia murrosiästä”. Oppikirjan kappale ”Keho muuttuu murrosiässä” käsittelee laajasti murrosiän fyysisiä muutoksia kehossa. Fyysistä kehon muutoksista on laadittu kirjaan lista erikseen tytöille ja pojille. Esimerkiksi pojilla kuvaillaan sitä, kuinka ”hartiat levenevät, lihakset voimistuvat, äänenmurros tapahtuu...” ja tytöillä ”rinnat kasvavat, lantio levenee, kuukautiset alkavat”. Lisäksi kappaleeseen on listattu tyttöjen ja poikien kehojen yhteisiä muutoksia, kuten ”iho rasvoittuu, ihokarvat kasvavat, hienhaju voimistuu...”. Mielialojen ja tunne-elämän

muutosten käsittely kyseisessä kirjan kappaleessa on esitetty listassa, johon on ranskalaisella viivalla merkitty kohta ”mielialat vaihtelevat”. Tätä ei avata tekstissä enempää. Kappaleessa kerrotaan myös murrosiän muutosten johtuvan hormonitoiminnan muutoksista kehossa. Kirjan kappaleessa ”Keho muuttuu murrosiässä” on lisäksi kuvituskuvat poikkileikkauksena naisen ja miehen sukuelimistä, joihin on merkitty fyysiset rakenteet erikseen tytöillä ja pojilla. Oppikirjan toisessa aihealuetta *ihmiskeho ja ihmisen kehitys* käsittelevässä lisätietoja tarjoavassa kappaleessa ”Kysymyksiä ja vastauksia murrosiästä” neuvotaan finniin hoitamisesta, hygienian ylläpitämisestä, rintaliivien ostamisesta, puhutaan kasvukivuista sekä kuukautisten alkamisesta. Pisara 5 oppikirjassa käsitellään tulosten mukaan täten hygieniaa, sukupuolielinten rakenteita, murrosiän fyysisiä muutoksia ja biologisia eroavaisuuksia tarkastellusta aihealueesta. Taidoissa oppikirja kannustaa sisällöllään murrosiästä ja muutoksista puhumiseen, oikeiden ilmaisuiden käyttöön sekä muutosten vastaanottamiseen omassa kehossa.

Pisara 6 oppikirjassa (WSOYPro Oy 2009, 1.–2. painos 2011), joka on suunnattu 11–12-vuotiaille, käsitellään aihealuetta *ihmiskeho ja ihmisen kehitys* oppikirjan kahdessa kappaleessa. Kappaleessa ”Ihmisen elämänkaari” (kpl 32) käsitellään ihmisen kehitystä vauvasta aikuiseksi. Kappaleessa käsitellään myös vanhenemista ja sen fyysisiä muutoksia. Murrosiän muutoksista on kerrottu seuraavalla tavalla: ”Muutos lapsesta nuoreksi tapahtuu kaikilla omassa rytmissään. Nuoruusikä alkaa murrosiässä, jolloin omassa kehossa ja ajatuksissa tapahtuu paljon muutoksia.”. Kirjan kappaleessa 33 ”Murrosikä elämänvaiheena”, syvennyttään lisää murrosiän fyysisiin muutoksiin kehossa. Kappaleeseen on laadittu kokoava fyysisten muutosten taulukko erikseen tytöille ja pojille. Sen lisäksi kappaleeseen on listattu tytöille ja pojille yhteisiä muutoksia, kuten Pisara 5 -oppikirjassa. Myös tunne-elämän muutoksista on mainittu kyseisessä kappaleessa lyhyesti. ”Murrosikä elämänvaiheena” -kappaleessa on selitetty auki myös hormonien vaikutus murrosiän kehollisiin muutoksiin. Analyysin mukaan Pisara 6 -oppikirjassa käsitellään aihealuetta *ihmiskeho ja ihmisen kehitys* pääosin murrosiän fyysisten muutosten ja biologisten eroavaisuuksien kautta. Taidoissa oppikirja kannustaa sisällöllään murrosiästä ja muutoksista puhumiseen sekä oikeiden ilmaisuiden käyttöön.

Ihmiskeho ja ihmisen kehitys Kätkö oppikirjoissa

Kätkö 1 oppikirjassa (Sanoma Pro Oy 1. painos, 2021), joka on suunnattu 6–7-vuotiaille, käsitellään aihealuetta *ihmiskeho ja ihmisen kehitys* oppikirjan kappaleessa ”Ihmisen elämä” (kpl 14). Kappaleessa käsitellään ihmisen elämänkulun vaiheita ja elämänkaarta vauvaikäisestä vanhuuteen. Tarkastelussa kappaleessa korostuu elämän eri vaiheiden erilaisuus ja sosiaaliset muutokset. Lisäksi keskitytään muutosten myötä herääviin tunteuksiin sekä kehittyvään ja elämän aikana muuntuvaan ajattelutapaan. Kappale kannustaa suhtautumaan omaan kehoon, ajatteluun ja niissä tapahtuviin muutoksiin lempeydellä ja arvostuksella.

Kätkö 2 oppikirjassa (Sanoma Pro Oy 1. painos, 2021), joka on suunnattu 7–8-vuotiaille, käsitellään aihealuetta *ihmiskeho ja ihmisen kehitys* kappaleessa ”Kehoni on minun” (kpl 17). Kappaleessa tarkastellaan kehon osia ”peppu, pimppi, pippeli, rinnat”. Oppikirjan kyseinen kappale kannustaa kehon ja sen toimintojen tutkimiseen sekä näiden kunnioittamiseen. Myös jokaisen kehon yksilöllinen kehittyminen sekä erilaisten kehojen kunnioittaminen ja arvostaminen on kappaleesta nousevia teemoja. Aihealueen *ihmiskeho ja ihmisen kehitys* käsittely ulottuu materiaalissa fyysisten ominaisuuksien käsittelyn lisäksi psyykkisyyteen ja ajattelun kehittymiseen

Kätkö 5 oppikirjassa (Sanoma Pro Oy 1. painos, 2023), joka on suunnattu 10–11-vuotiaille, käsitellään aihealuetta *ihmiskeho ja ihmisen kehitys* kahdessa kirjan kappaleessa. Lisätietoja tarjoavassa iho kappaleessa (s. 37), käsitellään ihoa ihmisen biologian näkökulmasta. Kirjan kappale sisältää pienen tekstipätkän murrosiässä iholle tulevista finneistä ja niiden hoidosta. Nopeassa katsauksessa neuvotaan runsaan aknen hoidossa kääntymään ihotautilääkärin tai kosmetologin puoleen. Kirjan kappaleessa ”Murrosiässä keho muuttuu monella tavalla” (kpl 12) on kerrottu murrosiän muutoksista kehossa. Kirjan kappaleessa mainitaan jokaisen yksilöllinen kehitys sekä sukupuolihormonien vaikutus murrosiän muutosten taustalla. Sukupuolen määritelmä on kirjoitettu kappaleessa auki seuraavalla tavalla: ”sukupuoli tarkoittaa ihmisen omaa kokemustaan sukupuolestaan tai sukupuolettomuudestaan.” Tämän lisäksi ”biologisen sukupuolen moninaisuus” on käsitelty kyseisessä kirjan kappaleessa. Murrosikä ja sukupuolia lähestytään kirjan kappaleessa sensitiivisesti. Murrosiän muutokset eri sukupuolilla on ilmaistu ”Murrosiän muutoksia tyttötyypillisessä/poikatyypillisessä kehossa”. Kappale tuo ilmi läpin murrosiän fyysisten muutosten käsitteistöä kuten kuukautiset, piteuskasvu, rintojen kasvu, ihon muutokset, hien haju, karvojen kasvu, äänen madaltuminen,

sukuelinten muutokset, siemensyöksyt, siemenneste sekä talirauhasten toiminnan kiihtyminen. Myös sukupuolielimiin liittyvät käsitteet ja näitä rakenteita havainnollistavat kuvat tulevat esiin kirjan kappaleessa: ”penis, siittiöt, kivekset, munasolut, emätin, vagina, klitoris...”. Kuukautisvuodosta ja valkovuodosta on selitetty näiden tyttötyypillisten kehon tapahtumien syyt ja määritelty mitä ne ovat. Oppikirjan materiaalissa kerrotaan myös kuukautissuojien käytöstä. Kuukautissuojien moninaisuudesta on kerrottu kuvan avulla, jossa näkyy kaikki kuukautissuojien vaihtoehdot. Hygienian huolehtimisen tärkeydestä on myös kerrottu, esimerkiksi peseytymisestä, kuukautissiteen vaihtamisesta ja halutessaan deodorantin käytöstä. Kappaleessa on esitelty myös erilaisia rintaliivejä ja vaihtoehtoista löytyy havainnollistava kuva.

Kätkö 5 oppikirjan materiaalit käsittelevät myös kehon murrosiän fyysisten muutosten lisäksi muutosten vaikutuksia mieleen ja ajatteluun. Kappaleessa ”Murrosiässä keho muuttuu monella tavalla” (kpl 12) mainitaan, että ”Kehon muuttuminen voi tuntua hämmentävältä ja ahdistavalta.”. Myös epävarmasta olost ja itsetunnon vaihteluista on kerrottu lyhyesti: ”Epävarma olo ja itsetunto saattaa vaihdella.”. Tämän kerrotaan johtuvan siitä, että ”keho muuttuu nopeammin kuin mieli, eikä mieli ehdi välttämättä sopeutua muutoksiin.” Oppikirja tarjoaa tällä tavalla samaistumispintaa mielen hyvinvointiin liittyvissä asioissa ja kannustaa hyväksymään kehossa ja mielessä tapahtuvat muutokset.

Kätkö 6 oppikirjassa (Sanoma Pro Oy 1. painos, 2024) käsitellään aihealuetta *ihmiskeho ja ihmisen kehitys* kappaleessa ”Oma identiteetti” (kpl 8). Kirjan oppimateriaali on suunnattu 11–12-vuotiaille. Kirjan kappale ”Oma identiteetti” käsittelee monipuolisesti ja pääasiassa identiteetin käsitettä. Kappaleen lopussa kuitenkin mainitaan ”jokaisen olevan arvokas juuri sellaisena kuin on” sekä kannustaa tekstissään hyväksymään ja kunnioittamaan ”kehon muutoksia ja erilaisia kehoja”. Kappaleessa kannustetaan keskustelemaan muutoksista sekä tutkimaan ja huolehtimaan omasta hyvinvoinnista muutosten keskellä.

5.2 Hedelmällisyys ja lisääntyminen tarkastelluissa oppikirjoissa

WHO (2010, 43–47) määrittelee seksuaalikasvatuksen aihealueen *hedelmällisyys ja lisääntyminen* opetettavat asiat tiedoissa, taidoissa ja asenteissa seuraavalla tavalla 6–12-vuotiailla oppilailla:

6–9-vuotiaat:

Aihealue	TIEDOT	TAIDOT	ASENTEET
Hedelmällisyys ja lisääntyminen	<ul style="list-style-type: none"> • vanhemmuutta ja raskautta koskevat asiat, adoptio • ehkäisyn perusasioita • kuukautiskierron perusajatus • lisääntymiseen liittyvistä myyteistä keskustelu 	<ul style="list-style-type: none"> • hedelmällisyyden käsitteen ymmärtäminen • viestintätaitojen kehittäminen 	<ul style="list-style-type: none"> • erilaisuuden hyväksyminen • ihmisten erilaiset halut liittyen lapsiin

9–12-vuotiaat:

Aihealue	TIEDOT	TAIDOT	ASENTEET
Hedelmällisyys ja lisääntyminen	<ul style="list-style-type: none"> • lisääntyminen ja perhesuunnittelu • ehkäisyn käyttö ja myytit • raskauden tapahtumista ja suojaamattoman seksin seurauksista 	<ul style="list-style-type: none"> • kuukautisten/siemensyöksyjen yhteys hedelmällisyyteen • ehkäisyvälineiden oikeanlainen käyttö tulevaisuudessa 	<ul style="list-style-type: none"> • ehkäisy on kummankin sukupuolen vastuulla

KUVIO 5. WHO:n (2010) määrittelemät alakoulun seksuaalikasvatuksen tavoitteet tiedoissa, taidoissa ja asenteissa aihealueessa *hedelmällisyys ja lisääntyminen*. (WHO 2010, 43–47).

WHO:n (2010) määrittelemä toinen tarkasteltava seksuaalikasvatuksen aihealue *hedelmällisyys ja lisääntyminen* esiintyi **Pisaran 2.-luokan, 5.-luokan ja 6.-luokan oppikirjoissa**. Aiheen käsittely puuttui täten 1.-luokan, 3.-luokan sekä 4.-luokan oppikirjoista sisällön analyysin perusteella. **Kätkö-sarjan oppikirjoissa aihealue *hedelmällisyys ja lisääntyminen* esiintyi 2.-luokan, 5.-luokan ja 6.-luokan oppikirjoissa**. Aiheen käsittely puuttui myös 1.-luokan, 3.-luokan sekä 4.-luokan oppikirjoista. Tulosten mukaan Pisara- ja Kätkö-sarja käsittelevät tarkastelun kohteena olevaa aihealuetta yhtenevästi oppikirjoissaan. Oppikirjojen välistä syvempää tulkintaa ja vertailua käsitellään enemmän tulevissa luvuissa 5.9 ja 5.10 (Pisara- ja Kätkö oppikirjasarjojen-vertailua ja Johtopäätökset). Seuraavaksi on avattu tarkempaa kuvausta aihealueen *hedelmällisyys ja lisääntyminen* oppimateriaalisällöistä erikseen Pisara- ja Kätkö-sarjan oppikirjoissa.

Hedelmällisyys ja lisääntyminen Pisara oppikirjoissa

Pisara 2 oppikirjassa (WSOYPro Oy 2009, 1.–2. painos 2011), joka on suunnattu 7–8-vuotiaille aihetta *hedelmällisyys ja lisääntyminen* käsitellään yhdessä kappaleessa. Kappale 21

“Vauva syntyy” kappaleessa käsiteltiin raskautta, vanhemmuutta sekä periytymistä. Raskauden alkamisesta oli kirjassa kerrottu seuraavalla tavalla: “Äidillä on munasoluja, isällä on siittiösoluja. Vauva saa alkunsa on äidin munasolu ja isän siittiösolu kohtaavat.”. Kappaleessa käsiteltiin vauvan kehittymistä kohdussa, ravinnon saannista napanuoran kautta, raskauden kestosta, sekä ajasta vauvan syntymisen jälkeen. Kirjassa listattiin vastasyntyneen vauvan syövän maitoa, sekä tarvitsevan rakkautta sekä huolenpitoa. Kirjassa oli mainittu tekstikappaleen verran periytymisestä, ja ominaisuuksista, joita voi periä vanhemmilta tai isovanhemmilta. Esimerkkeinä oli listattu silmien väri, hiusten kiharuus tai korvien muoto.

Pisara 5 oppikirjassa (WSOYPro Oy 2009, 1.–2. painos 2011), joka on suunnattu 10–11-vuotiaille aihealue *hedelmällisyys ja lisääntyminen* esiintyy kahdessa kappaleessa. Kpl 30 “Keho muuttuu murros iässä” käsittelee nimensä mukaisesti pääosin murrosikää, mutta tässä kappaleessa todetaan, että “Murrosiässä sekä poikien että tyttöjen sukuelimissä tapahtuu muutoksia. Näiden muutosten jälkeen on mahdollista saada lapsia.” Kappale 30 mainitsee myös lyhyen tekstikappaleen verran kuukautisten alkamisesta sekä niiden toimintaperiaatteesta. Kuukautisvuodon aikana kerrotaan poistuvan jonkin verran verta naisen elimistöstä ja kuukautisten todetaan johtuvan kohdun limakalvon irtoamisesta. Kpl 31 “Uusi elämä alkaa” puolestaan kertoo isän siittiöiden pääsevän äidin sukuelimistöön yhdynnässä. Siittiösolun ja munasolun yhdistyminen äidin sukuelimissä todetaan johtavan hedelmöitykseen. Kappaleesta nousee uusi käsite perintötekijät eli geenit, joita kerrotaan olevan sekä munasoluissa että siittiöissä. Tarkastelussa kappaleessa korostuu raskausajan tapahtumien käsittely. Kappaleessa käytiin läpi käsitteet napanuora, istukka, kohdunsuu, sikiö, sikiövesi, kohtu ja imetys. Kappale käsittelee fyysisiä muutoksia raskausaikana, sekä sen kestoa ja sikiön kasvuun vaadittavia asioita. Kirjassa käsiteltiin siis lisääntymisen mahdollisuutta, kuukautisia, raskauden tapahtumia, yhdyntää, ja raskauden kulkua.

Pisara 6 oppikirja (WSOYPro Oy 2009, 1.–2. painos 2011), joka on suunnattu 11–12-vuotiaille, käsittelee aihealuetta *hedelmällisyys ja lisääntyminen* yhdessä kappaleessa lyhyesti. Kirja toteaa kappaleessa 34 “Nuoren ihmissuhteet” seurustelua käsittelevän tekstikappaleen loppuun, että “Seksi kuuluu myöhempään elämänvaiheeseen. Silloinkin pitää ottaa huomioon raskauden ja sukupuolitautilien ehkäisy”. Kirjassa käsitellään siis lyhyesti yhdyntää, sekä raskauden ja sukupuolitautilien ehkäisyä. Kirjassa ei kuitenkaan tuoda esille eri ehkäisyvaihtoehtoja.

Hedelmällisyys ja lisääntyminen Kätkö oppikirjoissa

Kätkö 2 oppikirja (Sanoma Pro Oy 1. painos, 2021), joka on suunnattu 7–8-vuotiaille käsittelee aihealuetta *hedelmällisyys ja lisääntyminen* yhdessä kappaleessa. Kappaleessa “Vauvan syntymä” kerrotaan, että “Naisella on munasoluja, ja miehellä siittiösoluja. Vauva saa alkunsa, kun munasolu ja siittiö kohtaavat.” Tämän yhdistymisen jälkeen kerrotaan munasolusta alkavan kasvaa naisen sisällä kohdussa “pieni vauvan alku”. Kappaleessa käsitellään raskauden kestoa ja sen vaiheita. Tekstikappaleessa huomautetaan, että jokainen vauva on ainutlaatuinen. Kätkö 2 oppikirjasta nousi analyysin perusteella siis raskautta koskevia asioita sekä lisääntymisen käsittelyä.

Kätkö 5 oppikirjassa (Sanoma Pro Oy 1. painos, 2023), joka on suunnattu 10–11-vuotiaille aihealuetta *hedelmällisyys ja lisääntyminen* käsiteltiin kolmessa kappaleessa. Kappaleessa 4 “Ihminen kuuluu eliökuntaan” mainitaan ihmisen olevan nisäkäs, “eli se synnyttää poikasia ja ruokkii niitä imettämällä.” Kpl 12 “Murrosiässä keho muuttuu” nostetaan muiden fyysisten muutosten ohella naistyyppillisessä kehossa kuukautisten alkaminen. Kolme tekstikappaletta käsittelee munasolujen irtoamisen alkamista munasarjoista murrosiässä, sekä munasolun surkastumista ja kohdun limakalvon uusiutumista, jos siittiö ei hedelmöitä munasolua. Kuukautisvuodon kerrotaan kestävän 2–8 päivää, sekä kerrotaan erilaisista kuukautissuojavaihtoehdoista seuraavasti: “Kuukautisten aikana käytetään kuukautissuojaa, johon veri valuu. Suoja voi olla esimerkiksi kuukautisside, tamponi tai kuukuppi.” Nämä on tuotu esille myös visuaalisesti. Teksti tuo esille myös mahdollisesti esiintyvät kuukautiskivut. Valkovuodosta ja sen tarkoituksesta mainitaan myös lyhyesti. Puolestaan kpl 13 “Ihmisen lisääntyminen” käsittelee lisääntymistä, raskautta ja raskauden aikana tapahtuvia asioita. Kuten Kätkö 2 oppikirjassa, kirja kertoo ihmisen saavan alkunsa kun “munasolu ja siittiösolu yhdistyvät.”. Tämän yhteydessä kirja käy läpi hedelmöityksen käsitteen ja kerrotaan, miten hedelmöittyminen tapahtuu. Myös emätinyhdyntäminen käsiteltä on avattu, ja kerrottu sen avulla siittiöiden pääsevän munasolun luo. Kirjassa on käyty läpi siittiöiden määrää, sekä raskautumisen mahdollisuutta kuukautisten alkamisen jälkeen. Kappaleesta nousevat käsitteet kohtu, sikiö, emätin eli vagina, alkio, napanuora, lapsivesi, istukka. Näistä on kerrottu sekä kirjallisesti, että havainnollistettu kuvien avulla. Alkion ja sikiön ero on tuotu esiin kappaleessa. Tämän lisäksi kappale käsitteli raskauden vaiheita, että kestoa, myöskin kuvan avulla. Yhden tekstikappaleen verran käsitellään raskauden ehkäisyä: ”Jos tarkoituksena ei ole saada lasta, voi

raskautta ehkäistä ehkäisyvälineiden avulla.”. Ehkäisyvälineinä esitellään kondomi sekä ehkäisytabletit. Kappaleessa huomautetaan kuitenkin, että vain kondomi suojaa seksitaudeilta, jotka voi tarttua seksuaalisessa kanssakäymisessä.

Kätkö 6 oppikirjassa (Sanoma Pro Oy 1. painos, 2024), joka on suunnattu 11–12-vuotiaille aihealuetta *hedelmällisyys ja lisääntyminen* on käsitelty yhdessä kappaleessa. Kappaleeseen 7 sisältyy pieni tietolaatikko ehkäisystä. Tietolaatikossa todetaan näin: “Kun seksiin liittyy yhdyntää, eikä haluta raskautta, on tärkeää käyttää ehkäisyä.” Tietolaatikossa todetaan myös, ettei seksiin ilman ehkäisyä saa houkuttaa tai pakottaa, sekä muistuttaa että ehkäisy on molempien vastuulla. Kondomi, ehkäisytabletit ja kierukka ehkäisyvälineinä on käsitelty lyhyesti. Kätkö 6 käsitteli siis osaltaan ehkäisyä ja sen vaihtoehtoja.

5.3 Seksuaalisuus tarkastelluissa oppikirjoissa

WHO (2010, 43–47) määrittelee seksuaalikasvatuksen aihealueen *seksuaalisuus* opettavat asiat tiedoissa, taidoissa ja asenteissa seuraavalla tavalla 6–12-vuotiaille oppilaille:

6–9-vuotiaat

Aihealue	TIEDOT	TAIDOT	ASENTEET
Seksuaalisuus	<ul style="list-style-type: none"> • rakkaudesta, rakastamisesta, hellyydestä • eri medioissa näkyvä seksi • omasta kehosta nauttiminen • masturbaatio • asiallinen seksuaalinen kielenkäyttö • sukupuoliyhdyntästä 	<ul style="list-style-type: none"> • oman yksityisyyden rajojen tutkiminen ja toisten yksityisyyden kunnioittaminen • mediassa näkyvän seksin käsittely • käyttämään seksuaalista kieltä niin ettei loukkaa muita 	<ul style="list-style-type: none"> • suostumuksellisen seksin käsitteen ymmärtäminen (vapaaehtoista, tasa-arvoista, ikään nähden sopivaa, itsekunnioitukseen perustuvaa) • tiedostetaan, että mediassa seksiä kuvataan eri tavoin

9–12-vuotiaat

Aihealue	TIEDOT	TAIDOT	ASENTEET
Seksuaalisuus	<ul style="list-style-type: none"> • ensimmäiset seksuaaliset kokemukset • sukupuoliset suuntautumiset • seksuaalinen käyttäytyminen ja yksilölliset erot 	<ul style="list-style-type: none"> • seksuaalisten tunteiden viestiminen asianmukaisella tavalla • seksuaalisten kokemusten hankkimisen tai hankkimattomuuden päätös 	<ul style="list-style-type: none"> • seksuaalisuuteen liittyvien erilaisuuksien hyväksyminen, ymmärtäminen ja kunnioittaminen • seksuaalisuuden näkeminen elämän aikana muuttuvana

	<ul style="list-style-type: none"> • rakkaus, rakastaminen • mielihyvä, masturbaatio, orgasmi • biologisen sukupuolen ja sukupuoli-identiteetin erot 	<ul style="list-style-type: none"> • seksuaalisista kokemuksista kieltäytyminen näin halutessaan • median ja tosielämän seksuaalisuuden kuvan erottaminen • internetin ja somen käyttö seksuaalisuuteen liittyvissä asioissa 	prosessina, jokaisen prosessi on erilainen <ul style="list-style-type: none"> • seksuaalisuuden eri ilmentymisiin suhtautuminen (suutelu, kosketus, hyväily, pukeutuminen, jne.)
--	---	---	---

KUVIO 6. WHO:n (2010) määrittelemät alakoulun seksuaalikasvatuksen tavoitteet tiedoissa, taidoissa ja asenteissa aihealueessa *seksuaalisuus*. (WHO 2010, 43–47).

WHO:n (2010) määrittelemä kolmas tarkasteltava seksuaalikasvatuksen aihealue *seksuaalisuus* esiintyi **Pisaran 6.-luokan oppikirjassa**. Aiheen käsittely puuttui täten 1.-luokan, 2.-luokan, 3.-luokan, 4.-luokan sekä 5.-luokan oppikirjoista sisällön analyysin perusteella. Puolestaan **Kätkö-sarjan oppikirjoissa** aihealue *seksuaalisuus* esiintyi **1.-luokan, 5.-luokan ja 6.-luokan oppikirjoissa**. Aiheen käsittely puuttui 2.-luokan, 3.-luokan sekä 4.-luokan oppikirjoista. Tulosten mukaan Kätkö-sarjassa aihealue *seksuaalisuus* nousee esiin oppikirjamateriaalissa kahdessa oppikirjassa (1.-luokan ja 5.-luokan oppikirja) enemmän kuin Pisara-oppikirjassa. Oppikirjojen välistä syvempää tulkintaa ja vertailua käsitellään enemmän tulevissa luvuissa 5.9 ja 5.10 (Pisara- ja Kätkö-oppikirjasarjojen vertailua ja Johtopäätökset). Seuraavaksi on avattu tarkempaa kuvausta aihealueen *seksuaalisuus* oppimateriaalisisällöistä erikseen Pisara- ja Kätkö-sarjan oppikirjoissa.

Seksuaalisuus Pisara oppikirjoissa

Pisara 6 oppikirjassa (WSOYPro Oy 2009, 1.–2. painos 2011), joka on suunnattu 11–12-vuotiaille, käsitellään aihealuetta *seksuaalisuus* kappaleessa ”Nuoruudessa oma identiteetti kehittyy” (s. 86–87). Kirjan kappale ei suoraan mainitse tai selitä käsitettä seksuaali-identiteetti, mutta moniin aiheisiin, joita oppikirjateksti avaa, liittyy kiinteänä osana myös seksuaali-identiteetin käsite ja sen ilmeneminen. Oppikirjan kappale kertoo esimerkiksi oman identiteetin kehittymisen ja kehon muutosten tapahtuvan yhdessä. Tekstissä avataan myös oman identiteetin muodostumista oman tyylin, arvojen ja mielipiteiden muotoutuessa.

Seksuaalisuus Kätkö oppikirjoissa

Kätkö 1 oppikirjassa (Sanoma Pro Oy 1. painos, 2021), joka on suunnattu 6–7-vuotiaille, käsitellään aihealuetta *seksuaalisuus* kappaleessa, joka käsittelee positiivista minäkuvaa (kpl 17). Oppikirjamateriaalin kappaleessa korostetaan, jokaisen ihmisen olevan ihana ja arvokas juuri sellaisena kuin on. Kappale sisältää myös minäkuvaa ja itsetuntoa kehittävän tehtävän: ”Mikä sinussa on kaikkein parasta? Katso peiliin ja sano itsellesi jotain kaunista.” Kappaleen tavoitteena on vahvistaa oppilaan hellyydentuntoa sekä arvostusta itseä ja omaa kehoaan kohtaan.

Kätkö 5 oppikirjassa (Sanoma Pro Oy 1. painos, 2023), joka on suunnattu 10–11-vuotiaille, käsitellään aihealuetta *seksuaalisuus* kahdessa kirjan kappaleessa. Kappaleessa ”Ihmisen lisääntyminen” (kpl 13) avataan seksuaalisuuden käsitettä seuraavalla tavalla: ”Seksuaalisuus ihmisen perusominaisuus, johon kuuluu keho ja tunteet. Seksuaalisuus tarkoittaa muun muassa sitä, että osaa nimetä kehonosia sekä kokee iloa ja ylpeyttä omasta kehostaan.”. Myös kosketuksesta ja hellyydenosoituksista on kerrottu sekä siitä, miten jokainen määrittelee itse mihin muut saavat tai eivät saa koskettaa ja millainen kosketus tuntuu hyvältä. Kirjan kappaleessa ”Ihmisen lisääntyminen” käsitellään myös sitä, miten hellyyttä voi hakea ja kuinka sitä on hyvä osoittaa toiselle molempien osapuolien niin halutessaan. Toisessa kirjan kappaleessa, jossa käsitellään aihealuetta *seksuaalisuus*, nostetaan esiin sosiaalisen median käyttöön liittyviä aiheita. Lisätietoja tarjoavassa ”Käytä somea viisaasti” -kappaleessa (s. 48-49) kerrotaan somessa lähestyvistä vieraista henkilöistä, jotka voivat lähestyä seksuaalisuuteen liittyvässä asioissa. Tekstissä kerrotaan, kuinka ”sinulta ei saa pyytää kuvia, joissa olet ilman vaatteita”. Tämän jälkeen neuvotaan kertomaan asiasta turvalliselle aikuiselle, jos kohtaa tällaista toimintaa.

Kätkö 6 oppikirjassa (Sanoma Pro Oy 1. painos, 2024) käsitellään aihealuetta *seksuaalisuus* kahdessa kappaleessa. Kirjan oppimateriaali on suunnattu 11–12-vuotiaille. Kirjan kappaleessa ”Ihastuminen, rakastuminen ja seurustelu” (kpl 7) avataan tarkemmin käsitteet ihastuminen, rakastuminen ja seurustelu. Tekstissä kerrotaan toisen ihmisen antamasta kosketuksesta ja hellyydenosoituksista sekä tähän liittyvästä suostumuksellisuuden käsitteestä. Myös seurustelun eri tavoista, erilaisista haluista ja tarpeista liittyen ihmissuhteisiin ja

itsetyydytyksestä on kerrottu kappaleen tekstissä. Myös seksin määritelmää on avattu ja kerrottu mitä eroa on seksillä ja yhdynnällä.

Aihealuetta *seksuaalisuus* käsitellään myös Kätkö 6 oppikirjan kappaleessa ”Oma identiteetti” (kpl 8). Tässä kirjan kappaleessa määritellään monipuolisesti identiteetin käsite: mikä on identiteetti, miten se rakentuu, identiteetin muuntuminen elämän aikana sekä erilaisten identiteettien moninaisuus. Identiteettiä avataan myös seksuaali-identiteetin näkökulmista, vaikka itse käsitettä ei ole mainittu erikseen. Pohdintatehtävässä oppilas saa miettiä omaa identiteettiään muun muassa seuraavista seksuaali-identiteettiin vaikuttavista näkökulmista: ”uskonto, oma keho, harrastukset, terveys, persoonallisuus, käyttäytyminen, ihmissuhteet, sukupuoli, vaatteet, tyyli, seksuaalinen suuntautuminen”. Myös sukupuolen käsite on selitetty auki: kerrottu erilaisista ajatuksista liittyen siihen, miten ihmiset kokevat oman sukupuolensa ja avattu sitä, miten syntymässä määritetty biologinen sukupuoli voi olla eri kuin myöhemmin koettu sukupuoli. Myös transihmisen ja sukupuolta kokemattoman henkilön käsitteiden selitys. Lisäksi kappaleessa käydään läpi seksuaalisen suuntautumisen määritelmä ja näistä selitetty auki heteroseksuaalisuus, homoseksuaalisuus ja biseksuaalisuus. Näiden käsitteiden yhteydessä on mainittu myös siitä, että on olemassa muitakin seksuaalisia suuntautumisia näiden kolmen lisäksi.

5.4 Tunteet tarkastelluissa oppikirjoissa

WHO (2010, 43–47) määrittelee seksuaalikasvatuksen aihealueen *tunteet* opetettavat asiat tiedoissa, taidoissa ja asenteissa seuraavalla tavalla 6–12-vuotiailla oppilailla:

6–9-vuotiaat

Aihealue	TIEDOT	TAIDOT	ASENTEET
Tunteet	<ul style="list-style-type: none"> • ystävyyden, rakkauden ja intohimon eroavaisuuksista • kateudesta, vihasta, aggressioista ja pettymyksestä • saman sukupuolen välinen rakkaus ja ystävyys • ihastuksista • ensirakkaudesta ja yksipuolisesta rakkaudesta 	<ul style="list-style-type: none"> • omien tunteiden, tarpeiden ja toiveiden ilmaisu, pettymysten käsittely • omien tunteiden nimeäminen • käsittelemään yksityisyyteen liittyviä tarpeita itsessä ja muissa 	<ul style="list-style-type: none"> • hyväksytään rakkauden tunteiden luonnollisuus • omien tunteiden arvostaminen

9–12-vuotiaat

Aihealue	TIEDOT	TAIDOT	ASENTEET
Tunteet	<ul style="list-style-type: none"> • tunteet • tarpeet ja eroavaisuudet intimitetissä ja yksityisyydessä • ystävyyden, rakkauden ja intohimon eroavaisuudet • samaa sukupuolta olevien rakkaus ja ystävyys 	<ul style="list-style-type: none"> • tunteiden ilmaisu ja tunnistaminen itsessä ja muissa • tarpeet, toiveet ja rajat itsessä ja muissa • pettymysten käsittely 	<ul style="list-style-type: none"> • ymmärtämään seksuaalisia tunteita ja haluja ilman syyllisyyttä tai häpeää • muiden yksityisyyden kunnioitus

KUVIO 7. WHO:n (2010) määrittelemät alakoulun seksuaalikasvatuksen tavoitteet tiedoissa, taidoissa ja asenteissa aihealueessa *tunteet*. (WHO 2010, 43–47).

WHO:n (2010) määrittelemä neljäs tarkasteltava seksuaalikasvatuksen aihealue ***tunteet* esiintyi Pisaran 1.-luokan, 5.-luokan ja 6.-luokan oppikirjoissa.** Aiheen käsittely puuttui täten 2.-luokan, 3.-luokan sekä 4.-luokan oppikirjoista sisällön analyysin perusteella. Puolestaan **Kätkö-sarjan oppikirjoissa aihealue *tunteet* esiintyi kaikissa 1.–6.-luokan oppikirjoissa.** Tulosten mukaan Kätkö-sarjassa on kerrottu tällöin kolmessa oppikirjassa enemmän tarkastelun kohteena olevaa aihealuetta *tunteet*. Oppikirjojen välistä syvempää tulkintaa ja vertailua käsitellään enemmän tulevissa luvuissa 5.9 ja 5.10 (Pisara- ja Kätkö-oppikirjasarjojen vertailua ja Johtopäätökset). Seuraavaksi on avattu tarkempaa kuvausta aihealueen *tunteet* oppimateriaalisällöistä erikseen Pisara- ja Kätkö-sarjan oppikirjoissa.

Tunteet Pisara oppikirjoissa

Pisara 1 oppikirjassa (Sanomapro 2015, 1. painos 2015), joka on suunnattu 6–7-vuotiaille oppilaille käsitellään aihealuetta *tunteet* yhdessä kirjan kappaleessa. Kappale (kpl 12) käsittelee erilaisia tunteita ja niiden käsittelyä: ”Olemme usein iloisia, joskus kuitenkin suuttuttaa tai pelottaa.” ja ”Saat näyttää miltä sinusta tuntuu.”. Oppikirjassa tuodaan esiin myös jokaisen yksilön erilaiset tunteet seuraavalla tavalla: ”Meillä on erilaisia tunteita.”. Oppikirjan kappaleen tekstissä tunteiden käsittelyä neuvotaan toteuttamaan ”hallitsemalla tunteitasi”. Käsitellyt tunteet kappaleessa ovat ilo, kateus, pettymys, tyytyväisyys, suru, suuttumus ja innostus.

Pisara 5 oppikirjassa (Sanomapro 2015, 1. painos 2015), joka on suunnattu 10–11-vuotiaille, käsitellään aihealuetta *tunteet* yhdessä tekstikappaleessa. Kappaleessa ”Keho muuttuu murrosiässä” (kpl 30) on alaotsikoitu ”Myös mielialassa tapahtuu muutoksia”, jossa käsitellään yhden tekstikappaleen verran nuoren tunne-elämän muutoksista. Nuoruuteen liitetystä epävarmuudesta kerrotaan, että ”välillä murrosikäinen nuori voi tuntea itsensä epävarmaksi.”. Sosiaalisista muutoksista ja niihin liittyvistä tunteista on mainittu seuraavalla tavalla: ”Ehkä olisi mukavaa olla vielä lapsi ja mennä jonkun syliin. Toisaalta haluttaisi irrottautua vanhempien huolenpidosta. Murrosikäisestä nuoresta voi myös joskus tuntua siltä, että vanhemmat eivät ymmärrä heitä. Pienistäkin asioista voi tulla riitaa vanhempien kanssa. Kavereiden seura on murrosiässä tärkeää, mutta välillä on mukavaa olla kaikessa rauhassa omissa oloissaan”.

Pisara 6 oppikirjassa (WSOYPro Oy 2009, 1.–2. painos 2011), joka on suunnattu 11–12-vuotiaille, käsitellään aihealuetta *tunteet* kahdessa oppikirjan kappaleen tekstimateriaalissa. Murrosiän kehon muutoksista puhuttaessa tunteiden ja mielialojen vaihtelun on kerrottu liittyvän hormonitoiminnan muutoksiin (s. 86). Kappale kertoo Pisara 5 oppikirjassa käytyjä murrosiän fyysisiä muutoksia, tunteisiin ei kappaleessa syvennytä kuitenkaan tarkemmin. Sen sijaan kappaleessa ”ihastutaan ja rakastutaan” (kpl 33) kuvaillaan sitä, miten ”erilaiset tuntemukset ja mielialat vaihtelevat nopeasti, mielipiteet muodostuvat ja selkiytyvät, syntyy oma identiteetti ja tyyli, ystävien ja kavereiden merkitys tärkeä, ihastutaan ja rakastutaan ja nuori itsenäistyy ja haluaa vaikuttaa omiin asioihinsa.”. Ihastumisen ja rakastumisen tunteet on avattu tarkemmin.

Tunteet Kätkö oppikirjoissa

Kätkö 1 oppikirjassa (Sanoma Pro Oy 1. painos, 2021), joka on suunnattu 6–7-vuotiaille, käsitellään aihealuetta *tunteet* kahdessa kirjan kappaleessa. Kappaleessa (s. 14–15) käsitellään tunteita avun pyytämisen ja avun antamisen näkökulmista erilaisissa tilanteissa. Tekstissä on kerrottu, miten lohduttaa kaveria ja mistä pyytää apua, kun sitä tarvitsee. Kirjan kappaleessa ”Hyvälle mielelle” (kpl 16) käsitellään erilaisia tunteita kuten rakkaus, pelko, ilo, suru, yllätys ja viha. Tässäkin oppikirjan tekstissä pohditaan sitä, miten voi tuottaa hyvän mielen kaverille: ”Miten tuottaa hyvä mieli ystävälle?” ja ”Kun olet muille ystävällinen sinulle tulee hyvä mieli. Miten muut ovat saaneet sinut hyvälle mielelle?”. Kappaleessa on kerrottu myös, että ”Aina ei voi olla iloinen, puhuminen auttaa kun on paha mieli.”. Näin oppikirjan kappaleet kannustavat omien tunteiden ilmaisuun, tunteista keskusteluun ja tunteiden nimeämiseen.

Kätkö 2 oppikirjassa (Sanoma Pro Oy 1. painos, 2021), joka on suunnattu 7–8-vuotiaille, käsitellään aihealuetta *tunteet* kahdessa kirjan kappaleessa. Kappaleessa (kpl 1), joka käsittelee toisten huomioimista ja ystävällistä käytöstä, opitaan toisten tunteiden ja tarpeiden arvostamista. Kirjan kappaleessa (kpl 18) käsitellään aihealuetta *tunteet* pelin muodossa. Tunnepelissä edetään nopan lukeman verran ja vastataan kysymykseen esimerkiksi: ”Huomaat välituntipihan reunalla itkevän lapsen, mitä teet?” ja ”Sinulle tulee riitaa kaverin kanssa. Minkälainen tunne riitelemisestä tulee?”. Tunteita käsitellään myös muussa kyseisen kappaleen tekstimateriaalissa: ”Tunteita on monenlaisia ja ne vaihtelevat mielialojen mukaan. Omien tunteiden tunnistamista voi harjoitella. Tunteita ovat esim rakkaus, suru, pelko ja ilo.”.

Kätkö 3 oppikirjassa (Sanoma Pro Oy 1. painos, 2021), joka on suunnattu 8–9-vuotiaille, käsitellään aihealuetta *tunteet* yhdessä oppikirjan kappaleessa. Kappale käsittelee aihetta ”Tunteet ja mielen hyvinvointi” (s. 8–9). Mielen hyvinvoinnin määritellään liittyvän hyvään itsetuntoon: ”mielen hyvinvointiin liittyy myös hyvä itsetunto.”. Tekstissä on tämän jälkeen avattu tarkemmin itsetunnon määritelmä ja se, miten hyvä itsetunto auttaa myös ihmissuhteissa: ”Kun on hyvä itsetunto, voi arvostaa paremmin myös muita.”. Oppikirjan kappaleen tekstissä on kerrottu, mitä tunteita ihminen voi kokea ja samalla painotetaan, että ”kaikenlaiset tunteet ovat sallittuja”. Tekstissä kerrotaan myös, kuinka erilaisten ihmisten kokemukset ja niistä

syntyvät tunteet voivat olla erilaisia. Kappaleessa mainitaan lisäksi anteeksi pyytämisen ja anteeksi antamisen tärkeys ihmissuhteissa toisten ja omien tunteiden huomioimisessa. Puhetta on myös tunteiden säätelystä ja siitä, kuinka tunteista puhuminen on tärkeää. Kappale sisältää erilaisia oppilaan omaan kokemusmaailmaan liittyviä kysymyksiä ja tehtäviä, esimerkiksi ”tutki ja toimi” -tehtävä, jossa seurataan omia tunteita päivien aikana ja kirjataan näitä ylös. Tunteisiin liittyviä tehtäviä olivat myös "esitä parillesi eri tunteita kasvojesi ilmeillä" ja: "Kerro tilanteesta, jossa a) olet ollut riemuissasi b) olet suuttunut ...". Oppikirjan kappale kannustaa tunteiden ilmaisuun, tunteista puhumiseen ja niiden tunnistamiseen itsessä ja muissa. Myös omien ja muiden tarpeiden ymmärtäminen tunteisiin liittyvissä asioissa on yksi kappaleen käsitellyistä teemoista.

Kätkö 4 oppikirjassa (Sanoma Pro Oy 1. painos, 2021), joka on suunnattu 9–10-vuotiaille, käsitellään aihealuetta *tunteet* yhdessä oppikirjan kappaleessa. Kappale käsittelee kiusaamista, mutta myös tunteita ihmissuhteissa: ”Kun ihmissuhteet sujuvat mukavasti ja osaat säädellä tunteitasi, on hyvä olla.”. Myös riidoista ja muista ikäviltä tuntuvista tunteista on mainittu oppikirjan tekstissä: ”Riidat, kiusaaminen ja muut ikävät asiat voivat aiheuttaa pahan mielen lisäksi myös päänsärkyä tai vatsakipuja.”. Oppikirjan kappaleen teksti kannustaa ihmissuhteisiin liittyvien pettymysten, vihan ja muiden ikäviksi koettujen tunteiden käsittelyyn sekä kaikenlaisten tunteiden tunnistamiseen, hyväksymiseen ja niistä puhumiseen.

Kätkö 5 oppikirjassa (Sanoma Pro Oy 1. painos, 2023), joka on suunnattu 10–11-vuotiaille, käsitellään aihealuetta *tunteet* yhdessä oppikirjan kappaleessa. Murrosikää ja sen muutoksia käsittelevässä kappaleessa (kpl 14) kannustetaan itsetunnon kehittämiseen sekä itsensä arvostamiseen: ”...mikä tekee minusta minut ja mikä minussa on hyvää.”. Itsetunnosta kerrottaessa on mainittu siitä, kuinka itseään arvostava ihminen ”luottaa ja uskoo itseensä, eikä pelkää epäonnistumisia.”. Murrosikään liittyvät aihealueet käsittelevät sitä, miten epävarma olo ja itsetunto saattavat vaihdella, mikä johtuu ”siitä, että keho muuttuu nopeammin kuin, mieli, eikä mieli ehdi välttämättä sopeutua muutoksiin.”. Mielen hyvinvoinnista kannustetaan puhumaan muiden kanssa sekä vaikeistakin ajatuksista ja niihin liittyvistä tunteista olisi ”hyvä puhua jonkun kanssa”. Myös ystävien merkityksen vahvistumisesta murrosikässä on mainittu kappaleen tekstissä. Mielen hyvinvointiin ja tunteisiin vaikuttavia tekijöitä on listattu tekstissä: ”perhe ja muut läheiset, tunteet, ravinto ja uni, pohdinnat oikeasta ja väärästä, kehosta huolehtiminen, liikunta, ystävät, mieluisa tekeminen, koulutöiden hoitaminen, harrastukset...”.

Kätkö 6 oppikirjassa (Sanoma Pro Oy 1. painos, 2024), joka on suunnattu 11–12-vuotiaille, käsitellään aihealuetta *tunteet* yhdessä oppikirjan kappaleessa. Kappale ”ihmissuhteet ja toisista välittäminen” (kpl 6) käsittelee ihmissuhteisiin liittyviä tunteita. Tekstissä käsitellään ystävyysuhteita, teini-ikää ja sen sosiaalisten muutosten yhteyksistä tunne-elämään. Myös perheen ja suvun merkitystä pohditaan tunne-elämän kautta. Kirjan kappale kannustaa tunteista puhumiseen ja niiden lempeään käsittelyyn. Oppikirjan kappaleen tehtävissä pohditaan erilaisia ystävyyden osoittamisen tapoja, riitatilanteiden selvittämistä ja sitä, minkälaisia erilaisia ystäviä voi olla.

5.5 Ihmissuhteet ja elämäntyylit tarkastelluissa oppikirjoissa

WHO (2010, 43–47) määrittelee seksuaalikasvatuksen aihealueen *ihmissuhteet ja elämäntyylit* opetettavat asiat tiedoissa, taidoissa ja asenteissa seuraavalla tavalla 6–12-vuotiaille oppilailla:

6–9-vuotiaat:

Aihealue	TIEDOT	TAIDOT	ASENTEET
Ihmissuhteet ja elämäntyylit	<ul style="list-style-type: none"> • eri perhemuotoja • avioerosta, avioliitosta, avoliitosta • rakkauteen ja ystävyyteen perustuvista suhteista 	<ul style="list-style-type: none"> • itsensä ilmaisu ihmissuhteissa • sosiaalisten kontaktien luominen ja ystävystyminen • kompromissien tekeminen 	<ul style="list-style-type: none"> • sitoutuminen, vastuu ja rehellisyys ihmissuhteissa • erilaisuuden hyväksyminen ja muiden kunnioittaminen

9–12-vuotiaat:

Aihealue	TIEDOT	TAIDOT	ASENTEET
Ihmissuhteet ja elämäntyylit	<ul style="list-style-type: none"> • erot ystävydessä, kumppanuudessa ja parisuhteessa • eri tapoja seurustella • epätasa-arvon vaikutus suhteisiin 	<ul style="list-style-type: none"> • ystävyyden ja rakkauden erilainen ilmaisutapa • ystävystyminen ja suhteiden ylläpitäminen • odotuksista ja tarpeista kommunikointi 	<ul style="list-style-type: none"> • myönteinen suhtautuminen tasa-arvoon parisuhteessa, valinnanvapaus ja itsemääräämisoikeus • sitoutuminen, vastuu ja rehellisyys käsitteinä • sukupuolen, iän, uskonnon ja kulttuurin vaikutus ihmissuhteisiin

KUVIO 8. WHO:n (2010) määrittelemät alakoulun seksuaalikasvatuksen tavoitteet tiedoissa, taidoissa ja asenteissa aihealueessa *ihmissuhteet ja elämäntyylit*. (WHO 2010, 43–47).

WHO:n (2010) määrittelemä viides tarkasteltava seksuaalikasvatuksen aihealue *ihmissuhteet ja elämäntyyli* esiintyi Pisaran 1.-luokan, 3.-luokan ja 6.-luokan oppikirjoissa. Aiheen käsittely puuttui täten 2.-luokan, 4.-luokan sekä 5.-luokan oppikirjoista sisällön analyysin perusteella. Puolestaan Kätkö-sarjan oppikirjoissa aihealue *ihmissuhteet ja elämäntyyli* esiintyi 1.-luokan, 5.-luokan ja 6.-luokan oppikirjoissa. Aiheen käsittely puuttui Kätkö-sarjassa 2.-luokan, 3.-luokan sekä 4.-luokan oppikirjoista. Tulosten mukaan Kätkö- ja Pisara-sarjassa aihealue *ihmissuhteet ja elämäntyyli* tulee yhtä monessa oppikirjassa esille. Sisällöt oppikirjoissa olivat kuitenkin erilaisia ja aihealueen käsittelyn laajuudet vaihtelivat. Oppikirjojen välistä syvempää tulkintaa ja vertailua käsitellään enemmän tulevissa luvuissa 5.9 ja 5.10 (Pisara- ja Kätkö-oppikirjasarjojen vertailua ja Johtopäätökset). Seuraavaksi on avattu tarkempaa kuvausta aihealueen *ihmissuhteet ja elämäntyyli* oppimateriaalisällöistä erikseen Pisara- ja Kätkö-sarjan oppikirjoissa.

Ihmissuhteet ja elämäntyyli Pisara oppikirjoissa

Pisara 1 oppikirjassa (Sanomapro 2015, 1. painos 2015), joka on suunnattu 6–7-vuotiaille aihealuetta *ihmissuhteet ja elämäntyyli* käsitellään yhdessä kappaleessa. Kappale 12 ei käsitellyt ainoastaan seksuaalikasvatuksen aiheita, mutta kappaleessa todettiin, että “Olemme erilaisia, mutta pidämme toisistamme.” Lisäksi kappaleesta löytyi lause “Tunnen itseni, hyväksyn toiset.” Kappaleessa kehoitettiin siis hyväksymään erilaisuutta.

Pisara 3 oppikirjassa (Sanomapro 2015, 1. painos 2015), joka on suunnattu 8–9-vuotiaille aihealuetta *ihmissuhteet ja elämäntyyli* käsitellään yhdessä kappaleessa. Kpl 1 “Tarvitset toisia” käsittelee toisten kunnioittamista ja ystävyysuhteiden muodostamista. Kappaleessa kehoitetaan kunnioittamaan muita ja olla pilkkaamatta tai aliarvioimatta muita. Ystävä käsitettä kuvaillaan seuraavasti: “Ystävä on ihminen, joka pitää sinusta sellaisena kuin olet, hänelle voi kertoa myös omista asioistaan.” Samoin kappaleessa kehoitetaan myös itse olemaan ystävälle luottamuksen arvoinen. Kappaleessa kerrotaan myös esimerkkejä tutuista ja turvallisista aikuisista, joilta voi ystävien ohella pyytää apua.

Pisara 6 oppikirja (WSOYpro Oy 2009, 1.–2. painos 2011), joka on suunnattu 11–12-vuotiaille käsittelee aihealuetta *ihmissuhteet ja elämäntyyli* kahdessa kappaleessa. Kappale 32 “ihmisen elämänpäiväkirja” käsittelee erilaisia perhetyyppejä, mutta suppeasti. Mainittuna on kappaleessa

yksinhuoltajaperhe, sekä uusperhe ja nämä perhemuodot on selitetty auki. Kappaleessa mainitaan myös nuorena ystävyysuhteiden solmimisesta, jolloin “perheenjäsenten rinnalle syntyy ystävien verkosto”. Vuorostaan kappaleessa 34 “Nuoren ihmissuhteet” käsitellään riitoja, ystävien merkitystä ja seurustelua. Kappaleessa mainitaan ristiriidoista perheen kesken, mutta painotetaan ongelmista keskustelun tärkeyttä. Kappaleessa todetaan ystävillä olevan suuri merkitys nuoruudessa. Lisäksi kehoitetaan pohtimaan, millainen kaveri itse on toiselle sekä tiedostamaan että joskus toisen sanat voivat satuttaa vertaista. Seurustelusta on lyhyesti mainittu myös kappaleessa 34. Seurustelun käsite on avattu auki, sekä “yhdessä oleminen, läheisyys ja toisen kunnioittaminen” on nimetty nuorten seurustelussa tärkeiksi asioiksi. Lisäksi on mainittu seurustelun aloittamisen yksilöllisyydestä.

Ihmissuhteet ja elämäntyylit Kätkö oppikirjoissa

Kätkö 1 oppikirjassa (Sanoma Pro Oy 1. painos, 2021), joka on suunnattu 6–7-vuotiaille aihealuetta *ihmissuhteet ja elämäntyylit* käsitellään kahdessa kappaleessa. “Minun perheeni” kappaleessa todetaan, että perheitä on monenlaisia sekä että “Perheeseen kuuluvat ihmiset välittävät toisistaan.” Kappaleessa 16 “Hyvälle mielelle” käsitellään toisille hyvän mielen tuottamista olemalla itse ystävällinen. Lisäksi kappaleessa pohditaan miten voisi saada ystävän hyvälle mielelle. Kätkö 1 kirjassa siis käsitellään erilaisia perheitä, sekä ystävyysuhteiden muodostamista.

Kätkö 5 oppikirja (Sanoma Pro Oy 1. painos, 2023), joka on suunnattu 10–11-vuotiaille käsittelee aihealuetta *ihmissuhteet ja elämäntyylit* kahdessa kappaleessa. Kirjan sivuilta 44–45 löytyy “Moninaiset perheet” kurkistus, jossa käsiteltiin erilaisia perhemuotoja sekä raskaaksi tulemisen mahdollisuuksia kattavasti. Sivuilla esiteltiin, monikkoraskaus, hedelmöityshoidot, koeputkihedelmöitys, lahjoitetut sulusolut, adoptio sekä sijaisvanhemmuus. Myöskin lapsettomuus tuodaan ilmi, joko niin että lapsettomuus on oma valinta, tai niin ettei lapsen saaminen yrittämisestä huolimatta onnistu. Jokainen näistä perhemuodoista on selitetty auki sekä tuotu ilmi millaisessa tilanteessa kuhunkin ratkaisuun voidaan päätyä. Puolestaan kappaleessa 14 “Murrosikä on osa elämää” käsiteltiin ystävyyttä, ja ystävyuden merkitystä murrosiässä lyhyen tekstikappaleen verran. Tekstikappale kehottaa myös pohtimaan: “Miten itse voisi olla toiselle hyvä ystävä ja auttaa toisia saamaan ystäviä.”

Kätkö 6 oppikirjassa (Sanoma Pro Oy 1. painos, 2024), joka on suunnattu 11–12-vuotiaille käsittelee aihealuetta *ihmissuhteet ja elämäntyyli* kahdessa kappaleessa. Kappale 6 “Ihmissuhteet ja toisista välittäminen” käsittelee ystävyys-suhteita, teini-ikää ja sen sosiaalisia muutoksia sekä tunne-elämää. Kappale muistuttaa kuitenkin myös perheen ja suvun merkityksestä nuorelle, vaikka ystävien merkitys korostuu nuorena. Ystävyys-osoittamisen tapoja, riitatilanteiden selvittämistä sekä erilaisten ystävyys-suhteiden pohtimista löytyy myös kappaleesta. Vuorostaan taas kappaleessa 7: "Ihastuminen, rakastuminen ja seurustelu" avataan seurustelun, ihastumisen ja rakastumisen käsitteitä, sekä käydään läpi seurustelun erilaisia tapoja.

5.6 Seksuaalisuus, terveys ja hyvinvointi tarkastelluissa oppikirjoissa

WHO (2010, 43–47) määrittelee seksuaalikasvatuksen aihealueen *seksuaalisuus, terveys ja hyvinvointi* opettavat asiat tiedoissa, taidoissa ja asenteissa seuraavalla tavalla 6–12-vuotiaille oppilailla:

6–9-vuotiaat:

Aihealue	TIEDOT	TAIDOT	ASENTEET
Seksuaalisuus, terveys ja hyvinvointi	<ul style="list-style-type: none"> • seksuaalisuuden myönteinen vaikutus kokonaisvaltaiseen terveyteen • seksuaalisuuteen liittyvät sairaudet • väkivalta ja aggressiot • mistä saa apua, kun sitä tarvitsee 	<ul style="list-style-type: none"> • rajojen asettaminen • vaistoihin luottaminen 	<ul style="list-style-type: none"> • vastuuntunto omasta hyvinvoinnista ja terveydestä • vaihtoehtojen ja mahdollisuuksien tiedostaminen • riskien tiedostaminen

9–12-vuotiaat:

Aihealue	TIEDOT	TAIDOT	ASENTEET
Seksuaalisuus, terveys ja hyvinvointi	<ul style="list-style-type: none"> • ei-toivotut seksuaaliset kokemukset, psyykkiset vaikutukset • seksuaalisen hyväksikäytön käsite, avun hakeminen • seksuaalisuuden myönteiset vaikutukset terveyteen ja hyvinvointiin 	<ul style="list-style-type: none"> • vastuun ottaminen itsestä ja muista myönteisessä seksuaalisessa kokemuksessa • rajojen asettaminen, ei-toivottujen kokemusten välttäminen • avun ja tuen pyytäminen tarvittaessa 	<ul style="list-style-type: none"> • vaihtoehtojen ja mahdollisuuksien tiedostaminen • kumppanuuden käsitteen ymmärtäminen huolenpitona itsestä ja toisesta • riskien tiedostaminen

KUVIO 9. WHO:n (2010) määrittelemät alakoulun seksuaalikasvatuksen tavoitteet tiedoissa, taidoissa ja asenteissa aihealueessa *seksuaalisuus, terveys ja hyvinvointi*. (WHO 2010, 43–47).

WHO:n (2010) määrittelemä kuudes tarkasteltava seksuaalikasvatuksen aihealue *seksuaalisuus, terveys ja hyvinvointi* esiintyi **Pisaran 6.-luokan oppikirjassa**. Aiheen käsittely puuttui täten 1.-luokan, 2.-luokan, 3.-luokan, 4.-luokan sekä 5.-luokan oppikirjoista sisällön analyysin perusteella. Puolestaan **Kätkö-sarjan oppikirjoissa aihealue seksuaalisuus, terveys ja hyvinvointi esiintyi 1.-luokan ja 5.-luokan oppikirjoissa**. Aiheen käsittely puuttui Kätkö-sarjassa 2.-luokan, 3.-luokan, 4.-luokan sekä 6.-luokan oppikirjoista. Tulosten mukaan Kätkö-sarja käsittelee tällöin yhden oppikirjan (1.-luokan oppikirja) verran enemmän tarkastelun kohteena olevaa aihealuetta *seksuaalisuus, terveys ja hyvinvointi*. Oppikirjojen välistä syvempää tulkintaa ja vertailua käsitellään enemmän tulevissa luvuissa 5.9 ja 5.10 (Pisara- ja Kätkö-oppikirjasarjojen vertailua ja Johtopäätökset). Seuraavaksi on avattu tarkempaa kuvausta aihealueen *seksuaalisuus, terveys ja hyvinvointi* oppimateriaalisällöistä erikseen Pisara- ja Kätkö-sarjan oppikirjoissa.

Seksuaalisuus, terveys ja hyvinvointi Pisara oppikirjoissa

Pisara 6 oppikirja (WSOYpro Oy 2009, 1.–2. painos 2011), joka on suunnattu 11–12-vuotiaille käsittelee aihealuetta *seksuaalisuus, terveys ja hyvinvointi* kahdessa kappaleessa. Kappaleessa 34 “Nuorten ihmissuhteet” on kerrottu nuorten auttavista puhelimista sekä apua tarjoavista verkkosivustoista. Kappaleessa on esimerkiksi tuotu esille “Väestöliiton neuvova puhelin” ja www.helppimesta.fi. Jos ihmissuhteisiin liittyy väkivaltaa, kappale kehottaa hakemaan apua viipymättä. Kuten myös aiemmin tuloksissa todettu, kappale 34 toteaa seksin kuuluvan myöhempään elämänvaiheeseen, mutta muistuttaa raskauden ja sukupuolitautien ehkäisystä lyhyesti. Vuorostaan kpl 35 “Murrosiässä omaksutaan hyvät elämäntavat” käydään läpi monipuolisen ravinnon tärkeyttä, ihon rasvoittumista ja sen hoitoa sekä hygieniasta huolehtimista. Lisäksi käsitellään liikunnan hyötyjä sekä hien eritystä ja puhtaudesta huolehtimista. Kirjan kappale toteaa, että: “Monipuolinen ruokavalio, hyvä hygienia ja liikunta kuuluvat terveelliseen elämäntapaan”.

Seksuaalisuus, terveys ja hyvinvointi Kätkö oppikirjoissa

Kätkö 1 (Sanoma Pro Oy 1. painos, 2021) oppikirjassa, joka on suunnattu 6–7-vuotiaille aihealuetta *seksuaalisuus, terveys ja hyvinvointi* käsitellään yhdessä kappaleessa. Kpl 13 “Pysyn terveenä” käsittelee itsestä huolehtimista sekä terveellisiä elämäntapoja. Kappaleessa kerrotaan terveellisiin elämäntapoihin kuuluvan ulkoilu, vihannekset ja hedelmät, sekä ajoissa nukkumaan meneminen. Kappale kehottaa huolehtimaan itsestään esimerkiksi kappaleessa esitellyin keinoin.

Kätkö 5 (Sanomapro Oy 1. painos 2023), joka on suunnattu 10–11-vuotiaille aihealuetta *seksuaalisuus, terveys ja hyvinvointi* käsitellään lyhyesti yhdessä kappaleessa. Kpl 13 “Ihmisen lisääntyminen” käsittelee pääosin raskautta sekä hedelmöitystä, mutta kappaleessa todetaan “Seksuaalisuus” alaotsikon alla, että: “Seksuaalisuuteen kuuluu myös turvataitoja mihin muut saavat tai eivät saa koskettaa.” Kappaleessa mainitaan näin omien rajojen asettamisesta oman hyvinvoinnin huomioiden.

5.7 Seksuaalisuus ja oikeudet tarkastelluissa oppikirjoissa

WHO (2010, 43–47) määrittelee seksuaalikasvatuksen aihealueen *seksuaalisuus ja oikeudet* opetettavat asiat tiedoissa, taidoissa ja asenteissa seuraavalla tavalla 6–12-vuotiaille oppilailla:

6–9-vuotiaat:

Aihealue	TIEDOT	TAIDOT	ASENTEET
Seksuaalisuus ja oikeudet	<ul style="list-style-type: none"> oikeus itseilmaisuun lasten seksuaalioikeudet (tiedonsaanti oikeudet, koskemattomuus) hyväksikäytön käsite aikuisten huolenpidollinen velvollisuus 	<ul style="list-style-type: none"> avun ja tiedon pyytäminen oikeuksien nimeäminen toiveiden ja tarpeiden ilmaisu 	<ul style="list-style-type: none"> vastuuntunto itsestä ja muista tiedostaa oikeudet ja vaihtoehdot

9–12-vuotiaat:

Aihealue	TIEDOT	TAIDOT	ASENTEET
Seksuaalisuus ja oikeudet	<ul style="list-style-type: none"> seksuaalioikeudet kansalliset säädökset 	<ul style="list-style-type: none"> oikeuksien ja vastuiden mukaan toimiminen avun ja tiedon pyynti 	<ul style="list-style-type: none"> oikeuksien ja vaihtoehtojen tiedostaminen

	<ul style="list-style-type: none"> • sukupuoli-suhteen aloittamiselle asetettu ikäraja 		<ul style="list-style-type: none"> • omien ja muiden oikeuksien kunnioittaminen
--	---	--	--

KUVIO 10. WHO:n (2010) määrittelemät alakoulun seksuaalikasvatuksen tavoitteet tiedoissa, taidoissa ja asenteissa aihealueessa *seksuaalisuus ja oikeudet*. (WHO 2010, 43–47).

WHO:n (2010) määrittelemä seitsemäs tarkasteltava seksuaalikasvatuksen aihealue *seksuaalisuus ja oikeudet* esiintyi **Pisaran 4.-luokan oppikirjassa**. Aiheen käsittely puuttui täten 1.-luokan, 2.-luokan, 3.-luokan, 5.-luokan sekä 6.-luokan oppikirjoista sisällön analyysin perusteella. Puolestaan **Kätkö-sarjan oppikirjoissa** aihealue *seksuaalisuus ja oikeudet* esiintyi **1.-luokan, 2.-luokan, 3.-luokan ja 6.-luokan oppikirjoissa**. Aiheen käsittely puuttui Kätkö-sarjassa 4.-luokan sekä 5.-luokan oppikirjoista. Tulosten mukaan Kätkö-sarjassa aihealue *seksuaalisuus ja oikeudet* tulee esille kolmen oppikirjan verran enemmän kuin Pisara-sarjassa. Oppikirjojen välistä syvempää tulkintaa ja vertailua käsitellään enemmän tulevissa luvuissa 5.9 ja 5.10 (Pisara- ja Kätkö-oppikirjasarjojen vertailua ja Johtopäätökset). Seuraavaksi on avattu tarkempaa kuvausta aihealueen *seksuaalisuus ja oikeudet* oppimateriaalisällöistä erikseen Pisara- ja Kätkö-sarjan oppikirjoissa.

Seksuaalisuus ja oikeudet Pisara oppikirjoissa

Pisara 4 oppikirjassa (WSOYPro Oy 2009, 1.–2. painos 2011), joka on suunnattu 9–10-vuotiaille, käsitellään aihealuetta *seksuaalisuus ja oikeudet* tulkinnanvaraisesti yhdessä oppikirjan kappaleessa. Pääasiassa kiusaamista käsittelevässä oppikirjan kappaleessa on kerrottu seuraavalla tavalla: ”Jokainen ihminen on arvokas ja tärkeä. Siksi kenellekään ei saa tehdä väkivaltaa. Väkivaltaa ovat esimerkiksi toisen töniminen, lyöminen ja muu satuttaminen. Jos koulussasi esiintyy väkivaltaa, kerro asiasta opettajalle. Väkivaltaan pitää puuttua heti.” (s. 93). Seksuaaliväkivallasta ei suoraan ole kerrottu, mutta sen voi soveltaa sisältyvän ”muuhun satuttamiseen”. Mainittava on, että aihealue *seksuaalisuus ja oikeudet* ei tulkinnasta riippuen suoraan sellaisenaan esiinny Pisara-oppikirjoissa tämän kyseisen oppikirjatekstin epäsuoran ilmauksen lisäksi. Aihealue *seksuaalisuus ja oikeudet* voidaan kuitenkin jollain tasolla tulkita näkyvän tässä oppikirjan kappaleen tekstissä piilomerkityksenä.

Seksuaalisuus ja oikeudet Kätkö oppikirjoissa

Kätkö 1 oppikirjassa (Sanoma Pro Oy 1. painos, 2021), joka on suunnattu 6–7-vuotiaille, käsitellään aihealuetta *seksuaalisuus ja oikeudet* yhdessä oppikirjan kappaleessa. Kappaleessa 17, joka korostaa jokaisen yksilön merkitystä ja arvoa kerrotaan, kuinka ”Olet ainutlaatuinen. Kukaan ei ole niin kuin sinä.” Koskemattomuuden käsite on avattu ”uimapukusäännön” avulla. ”Uimapukusäännöllä” tarkoitetaan kirjan kappaleen mukaan sitä, että uimapuvun alla oleviin kehonosiin ei kukaan saa koskea ilman lupaa. Oikeus koskemattomuudesta ja jokaisen itse määrittelemästä tavasta, jolla haluaa tulla kosketetuksi, on myös kerrottu seuraavalla tavalla: ”Kehosi kuuluu vain sinulle eikä kukaan saa koskea siihen ilman lupaa. Millä tavalla toista ihmistä saa koskea?”. Oppikirjan teksti kannustaa omien toiveiden ja tarpeiden ilmaisuun sekä tiedostamaan omaan kehoon liittyvät oikeudet. Samalla kannustetaan huomioimaan myös muut ihmiset sekä heidän tarpeensa ja oikeutensa.

Kätkö 2 oppikirjassa (Sanoma Pro Oy 1. painos, 2021), joka on suunnattu 7–8-vuotiaille, käsitellään aihealuetta *seksuaalisuus ja oikeudet* yhdessä oppikirjan kappaleessa. Kappaleessa ”Kehoni on minun” (kpl 17) kerrataan uimapukusääntö: ”Uimapukusääntö suojaa kehoasi. Uimapuvun alle jäävät kehon osat ovat jokaisen yksityisiä. Kukaan toinen ei saa koskea niihin ilman lupaa. Tätä kutsutaan uimapukusäännöksi.”. Myös hyvältä tuntuvasta kosketuksesta on puhuttu oppikirjan kappaleessa: ”Hyvä kosketus tuntuu turvalliselta. Toista saa koskettaa vain, jos se tuntuu molemmista mukavalta. Hyvästä kosketuksesta tulee turvallinen olo. Kosketus ei saa tuntua ikävältä, eikä siitä saa tulla paha mieli.”. Tekstissä kerrotaan ja neuvotaan myös, mitä pitää tehdä, jos jokin tilanne tai kosketus tuntuu pahalta: ”1. Sano EI 2. Lähdä pois 3. Kerro tutulle ja turvalliselle aikuiselle”. Oppikirjan kappale käsittelee täten aikuisten huolenpidollista velvollisuutta, avun pyytämistä sekä koskemattomuuden käsitteen merkitystä.

Kätkö 3 oppikirjassa (Sanoma Pro Oy 1. painos, 2021), joka on suunnattu 8–9-vuotiaille, käsitellään aihealuetta *seksuaalisuus ja oikeudet* yhdessä oppikirjan kappaleessa. Kappaleessa (s. 12–13) käsitellään seksuaalisuuteen liittyviä oikeuksia sekä ihmisten erilaisia toiveita ja tarpeita, esimerkiksi: ”Toiset pitävät halaamisesta toiset eivät.”. Myös esimerkiksi itseilmaisun oikeudesta ulkonäöllisesti on kerrottu seuraavasti: ”Jokaisella on oikeus päättää omasta ulkonäöstään sekä siitä, miten häntä saa koskea.”. Oppikirjan kappaleessa kuvataan tarkasti myös koskemattomuuden käsite ja ”uikkarisääntö” on avattu Kätkö 1 ja Kätkö 2 oppikirjojen

mukaisesti. Oppilaan omaa pohdintaa toiveista, tarpeista ja oikeuksista on haastettu kysymyksillä: ”Milloin ystävän kosketus tuntuu mukavalta, milloin epämiellyttävältä? Kuka saa koskea sinuun? Mihin sinua saa koskea?”.

Kätkö 6 oppikirjassa (Sanoma Pro Oy 1. painos, 2024), joka on suunnattu 8–9-vuotiaille, käsitellään aihealuetta *seksuaalisuus ja oikeudet* yhdessä oppikirjan kappaleessa. Kappaleen (kpl 11) tekstissä, jossa käsitellään avun hakemista tarvittaessa. Tekstissä avataan lisäksi koskemattomuuden käsite ja mitä sillä tarkoitetaan. Seksuaalisen hyväksikäytön käsitettä ei ole tarkemmin avattu, mutta kirjan kappaleessa kannustetaan aina ikävältä tuntuvassa tilanteessa turvautumaan aikuisen kanssa keskusteluun ja avun pyytämiseen. Apua saa kappaleen mukaan turvalliselta aikuiselta esimerkiksi kuraattorilta, terveydenhoitajalta ja terapeutilta.

5.8 Seksuaalisuutta määrittävät sosiaaliset ja kulttuuriset tekijät tarkastelluissa oppikirjoissa

WHO (2010, 43–47) määrittelee seksuaalikasvatuksen aihealueen *seksuaalisuutta määrittävät sosiaaliset ja kulttuuriset tekijät* opetettavat asiat tiedoissa, taidoissa ja asenteissa seuraavalla tavalla 6–12-vuotiaille oppilaille:

6–9-vuotiaat:

Aihealue	TIEDOT	TAIDOT	ASENTEET
Seksuaalisuutta määrittävät sosiaaliset ja kulttuuriset tekijät (arvot/normit)	<ul style="list-style-type: none"> sukupuoliroolit kulttuurierot ikäerot 	<ul style="list-style-type: none"> omista kokemuksista, toiveista ja tarpeista keskustelu kulttuurinormit erojen tunnistaminen ja käsittely 	<ul style="list-style-type: none"> erilaisten elämäntapojen, arvojen ja normien arvostaminen

9–12-vuotiaat:

Aihealue	TIEDOT	TAIDOT	ASENTEET
Seksuaalisuutta määrittävät sosiaaliset ja kulttuuriset tekijät (arvot/normit)	<ul style="list-style-type: none"> vertaispaine media ja pornografia kulttuuri ja uskonto lait ja sosioekonominen asema sukupuoli → näiden vaikutukset seksiä koskeviin 	<ul style="list-style-type: none"> ulkoisista vaikutteista keskustelu ja niiden arviointi ja vaikutukset omaan toimintaan medialukutaidot 	<ul style="list-style-type: none"> erilaisten elämäntyylien, arvojen ja normien kunnioittaminen erilaisten mielipiteiden, näkemysten ja seksuaalisen

	päätöksiin, seksuaaliseen käyttäytymiseen ja suhteisiin		käyttäytymisen hyväksyminen
--	--	--	--------------------------------

KUVIO 11. WHO:n (2010) määrittelemät alakoulun seksuaalikasvatuksen tavoitteet tiedoissa, taidoissa ja asenteissa aihealueessa *seksuaalisuutta määrittävät sosiaaliset ja kulttuuriset tekijät*. (WHO 2010, 43–47).

WHO:n (2010) määrittelemä kahdeksas ja viimeinen tarkasteltava seksuaalikasvatuksen aihealue *seksuaalisuutta määrittävä sosiaaliset ja kulttuuriset tekijät* esiintyi **Pisaran 3.-luokan, 5.-luokan ja 6.-luokan oppikirjoissa**. Aiheen käsittely puuttui täten 1.-luokan, 2.-luokan sekä 4.-luokan oppikirjoista sisällön analyysin perusteella. Puolestaan **Kätkö-sarjan oppikirjoissa** aihealue *seksuaalisuutta määrittävä sosiaaliset ja kulttuuriset tekijät* esiintyi **3.-luokan, 5.-luokan ja 6.-luokan oppikirjoissa**. Aiheen käsittely puuttui Kätkö-sarjassa 1.-luokan, 2.-luokan sekä 4.-luokan oppikirjoista. Tulosten mukaan Pisara-sarjassa aihealue *seksuaalisuutta määrittävä sosiaaliset ja kulttuuriset tekijät* tulee esille yhden oppikirjan verran enemmän kuin Kätkö-sarjassa. Sisällöt oppikirjoissa olivat kuitenkin erilaisia ja aihealueen käsittelyn laajuudet vaihtelivat. Oppikirjojen välistä syvempää tulkintaa ja vertailua käsitellään enemmän tulevissa luvuissa 5.9 ja 5.10 (Pisara- ja Kätkö-oppikirjasarjojen vertailua ja Johtopäätökset). Seuraavaksi on avattu tarkempaa kuvausta aihealueen *seksuaalisuutta määrittävä sosiaaliset ja kulttuuriset tekijät* oppimateriaalisällöistä erikseen Pisara- ja Kätkö-sarjan oppikirjoissa.

Seksuaalisuutta määrittävät sosiaaliset ja kulttuuriset tekijät Pisara oppikirjoissa

Pisara 3 oppikirjassa (Sanoma Pro 2015, 1. painos 2015), joka on suunnattu 8–9-vuotiaille käsitellään aihealuetta *seksuaalisuutta määrittävät sosiaaliset ja kulttuuriset tekijät* yhdessä kappaleessa. Kappaleessa 1 “Tarvitset toisia” todetaan että “luokkatoverit ovat erilaisia, mutta jokainen on arvokas ihminen”. Kappaleessa kehoitetaan siis erilaisuuden kunnioittamiseen.

Pisara 5 oppikirja (Sanoma Pro 2015, 1. painos 2015), joka on suunnattu 10–11-vuotiaille käsittelee aihealuetta *seksuaalisuutta määrittävät sosiaaliset ja kulttuuriset tekijät* kappaleessa 2 “Internetin käyttö vaatii taitoa”. Kappaleessa käsitellään internetissä toimimista, sekä vastuullista ja varovaista otetta internettiin liittyen. Kappaleessa todetaan, että “Valitettavasti

jotkut toimivat internetissä väärin. Joku saattaa esiintyä väärällä nimellä tai kertoa myös ikänsä väärin”. Kappaleessa kehoitetaan harkitsemaan mitä jakaa itsestään netissä. Samoin muistutetaan myös muita kunnioittavasta käytöksestä myös internetissä. Kappaleessa ei kuitenkaan käsitellä miten toimia, jos oppilasta lähestytään netissä yksityisyyden rajoja rikkoen.

Pisara 6 oppikirja (WSOYpro Oy 2009, 1.–2. painos 2011), joka on suunnattu 11–12-vuotiaille käsittelee aihealuetta *seksuaalisuutta määrittävät sosiaaliset ja kulttuuriset tekijät* yhdessä kappaleessa. Kappaleessa 34 “Murrosikä elämänvaiheena” mainitaan murrosiän muutoksista. Tässä listassa on todettu muiden tekijöiden ohella että, "Syntyä identiteetti ja tyyli (pukeutuminen, musiikki ja arvot)" Kappaleessa kehoitetaan myös kuuntelemaan ja kunnioittamaan muiden mielipiteitä, vaikka ne eroaisivat omasta. Samoin kehoitetaan opettelemaan oman mielipiteen perustelemista. Vaikka kappaleessa puhutaan yleisellä tasolla viittaamatta suoraan seksuaalisiin tekijöihin, erilaisten mielipiteiden tai elämäntyylien hyväksyminen voidaan todeta kuuluvan aihealueen *seksuaalisuutta määrittävät sosiaaliset ja kulttuuriset tekijät* alle.

Seksuaalisuutta määrittävät sosiaaliset ja kulttuuriset tekijät Kätkö oppikirjoissa

Kätkö 3 oppikirjassa (Sanoma Pro Oy 1. painos, 2021), joka on suunnattu 8–9-vuotiaille aihealuetta *seksuaalisuutta määrittävät sosiaaliset ja kulttuuriset tekijät* käsiteltiin yhdessä kappaleessa. Kappale ei suoraan kuulunut tämän aihealueen alle, mutta kappaleessa mainittiin sivulla 13, että "Koskemattomuuteen kuuluu myös se, että kunnioitamme toistemme ulkonäköä ja erilaista pukeutumista. Erilaiset asut eivät estä yhdessä toimimista."

Kätkö 5 oppikirja (Sanoma Pro Oy 1. painos 2023), joka on suunnattu 10–11-vuotiaille käsittelee aihealuetta *seksuaalisuutta määrittävät sosiaaliset ja kulttuuriset tekijät* yhdessä kappaleessa. “Käytä somea viisaasti” kurkistuksessa (s.48–49) käsiteltiin turvallista toimimista sosiaalisessa mediassa. Kurkistuksessa esiteltiin kaksi erilaista käsitettä somessa tapahtuville ilmiöille. “Groomig” käsite oli selitetty auki seuraavalla tavalla: “Ystävälliseltä vaikuttava henkilö yrittää houkutellessa lapsia seksuaalisiin tekoihin. Valeprofiili voi kehua ulkonäköäsi, pyytää sinusta kuvia tai haluta tavata sinut”. Toinen avattu käsite kurkistuksessa oli “Sextrotion” jonka kerrottiin olevan ilmiö “jossa esimerkiksi alastonkuvilla kiusataan tai kiristetään rahaa”.

Tekstikappaleessa kerrotaan selkeästi tällaisten ilmiöiden tapahtuessa lopettamaan viestittelyn, kertoa heti luotettavalle aikuiselle tai poliisille sekä tallentaa viestit ja lopettaa yhteydenpidon. Samalla kurkistuksessa muistutetaan sosiaalisessa mediassa vastuullisesta toimimisesta.

Kätkö 6 oppikirjassa (Sanoma Pro Oy 1. painos, 2024), joka on suunnattu 11–12-vuotiaille käsitellään aihealuetta *seksuaalisuutta määrittävät sosiaaliset ja kulttuuriset tekijät* kahden kappaleen verran. Jakson aloituksessa (s.22) on mainittu tavoite oppia “kunnioittamaan jokaisen erilaisuutta ja identiteettiä.” Kappale 10 käsitteli riippuvuuksia, ja tässä kappaleessa porno on mainittu lyhyesti riippuvuuksista puhuttaessa: "Myös seksuaalisesti kiihottavien kuvien ja videoiden eli pornon katseleminen voi aiheuttaa riippuvuutta." Vuorostaan kappale 7 "Ihastuminen, rakastuminen ja seurustelu" käsittelee sosiaalista mediaa, ulkonäköpaineita sekä erilaisuutta. Kappaleessa on mainittu kehonkuvasta, ja siihen liittyvistä ulkonäköpaineista, somen antamasta kuvasta sekä näihin liittyvästä kriittisestä ajattelusta eli medialukutaidosta. Kriittistä medialukutaitoa on siis käsitelty kappaleessa erilaisten esimerkkien avulla. Lisäksi “valeprofiili” käsite on mainittu, sekä erilaisuuden ja moninaisuuden arvostamista ulkonäössä on käsitelty.

5.9 Pisara- ja Kätkö-oppikirjasarjojen vertailua

Erot Pisara- ja Kätkö-sarjassa korostuivat erityisesti siinä, miten Pisara-sarjan seksuaalikasvatusmateriaali keskittyi pääosin yksilöiden fyysisten puolien ja ominaisuuksien korostamiseen ja selittämiseen. Pisara keskittyi seksuaalikasvatusmateriaalissaan kuvailemaan esimerkiksi murrosiän fyysisiä muutoksia nuoren kehossa sekä tyttöjen ja poikien kehojen fyysisiä piirteitä. Kätkössä oli puolestaan avattu näiden fyysisten puolien lisäksi seksuaalikasvatukseen liittyvien psyykkisten, sosiaalisten, oikeudellisten ja kulttuuristen näkökulmien merkityksiä. Kätkö avasi monipuolisemmin erilaisuutta esimerkiksi seksuaalisissa suuntautumisissa, sukupuolissa, perhetyypeissä, vanhemmuudessa ja ihmissuhteissa, mikä tarjoaa oppilaille kattavamman näkökulman yhteiskunnan erilaisten yksilöiden monimuotoisuudesta. Nämä teemat esiintyivät Pisarassakin jossain määrin, mutta laajuudeltaan näistä aiheista ei ollut sisältöä yhtä kattavasti kuin Kätkö-sarjassa. Pisarassa mainittiin perhetyypeistä uusioperheet ja yksinhuoltajuus, kun taas Kätkössä avataan näiden lisäksi muitakin perhemuotoja.

Hedelmällisyys ja lisääntyminen aihealueen käsittely oli molemmilla kirjasarjoilla (Kätkö & Pisara) painottunut suurelta osin 2. ja 5. vuosiluokalle. Molemmat oppikirjat aloittivat aiheen käsittelyn toisella luokalla yleisellä tasolla, syventäen tietoa viidennen luokan oppikirjan kappaleissa. Toisen luokan Pisara-oppikirjassa perehdyttiin laajemmin raskauteen liittyviin käsitteisiin, esimerkiksi perinnöllisyyteen. Kätkö-kirjoissa näihin käsitteisiin palattiin vasta myöhemmillä vuosiluokilla. Kuitenkin ottaen huomioon jokaisen luokka-asteen (1.–6.) oppikirjan sisältämän opetuksellisen sisällön, Kätkö-oppikirjoissa aihetta oli käsitelty laajemmin, esimerkiksi ottamalla mukaan tarkempia kuvauksia naisen sukupuolielimistä ja kertomalla ehkäisyvaihtoehdoista sekä niiden eroista.

Kätkö lisäksi määritteli erikseen sukupuolen ja biologisen sukupuolen käsitteet, jotka puuttuivat puolestaan Pisara-kirjasarjasta. Uudemmassa Kätkö sarjassa otettiin sukupuoleen ja seksuaalisiin suuntautumisiin liittyvät aiheet käsittelyyn sukupuolisensitiivisellä kielellä. Pisarassa kerrottiin ”tyttöjen” ja ”poikien” kehoista, kun taas Kätkössä asia ilmaistiin kertomalla ”tyttötyypillisistä” tai ”poikatyypillisistä” kehoista. Kätkössä erilaisten sukupuolen koko kirjo oli selitetty auki ja avattiin myös laajemmin ajatusta siitä, että sukupuolia ja kokemuksia erilaisista seksuaalisuuksista on yhtä paljon kuin on ihmisyyksilöitäkin. Lisäksi seksuaalisuuteen liittyvistä oikeuksista oli kerrottu Kätkö-sarjassa useassa eri kirjassa, kun taas Pisara-sarjassa oikeuksista ei ollut juurikaan mainintaa. Kätkö-oppikirjoissa maininta seksuaalisuuteen liittyvistä oikeuksista löytyi neljältä luokka-asteelta, kun taas Pisara-oppikirjoissa löytyi lyhyt maininta yhdestä oppikirjasta, joka sekin oli tulkinnanvarainen. Kätkö-oppikirjasarja käsitteli useammalla luokka-asteella koskemattomuutta, turvallista kosketusta sekä omaan kehoon liittyviä oikeuksia.

Kätkö-sarjassa tunnekasvatus oli huomioitu kattavasti myös seksuaalikasvatuksellisesta näkökulmasta. Tunnekasvatusmateriaalia löytyi huomattavasti laajemmin ja useammasta oppikirjasta Kätkö-sarjassa kuin Pisaran oppikirjoista. Kätkö-sarja sisälsi paljon oppilaan omaan tunne-elämään, mielipiteisiin ja pohdintoihin liittyviä kysymyksiä, jotka kannustavat oppilasta pohtimaan omaa minäkuvaa, itsetuntoa sekä identiteetin rakentumista myös sukupuoli-identiteetin näkökulmasta. Pisara-sarjassa nostettiin myös jonkin verran esiin näitä samoja teemoja, mutta tämä ei näkynyt oppikirjamateriaalissa yhtä korostetussa asemassa kuin Kätkö-sarjassa. Kätkö ja Pisara käsittelevät molemmat myös erilaisia ihmissuhteita, kuten ystävyyttä ja parisuhdetta, sekä niiden välisiä eroavaisuuksia. Pisarassa on painotettu enemmän seurusteluun liittyviä aiheita, kun taas Kätkössä näihin on viitattu epäsuoremmin. Sen sijaan

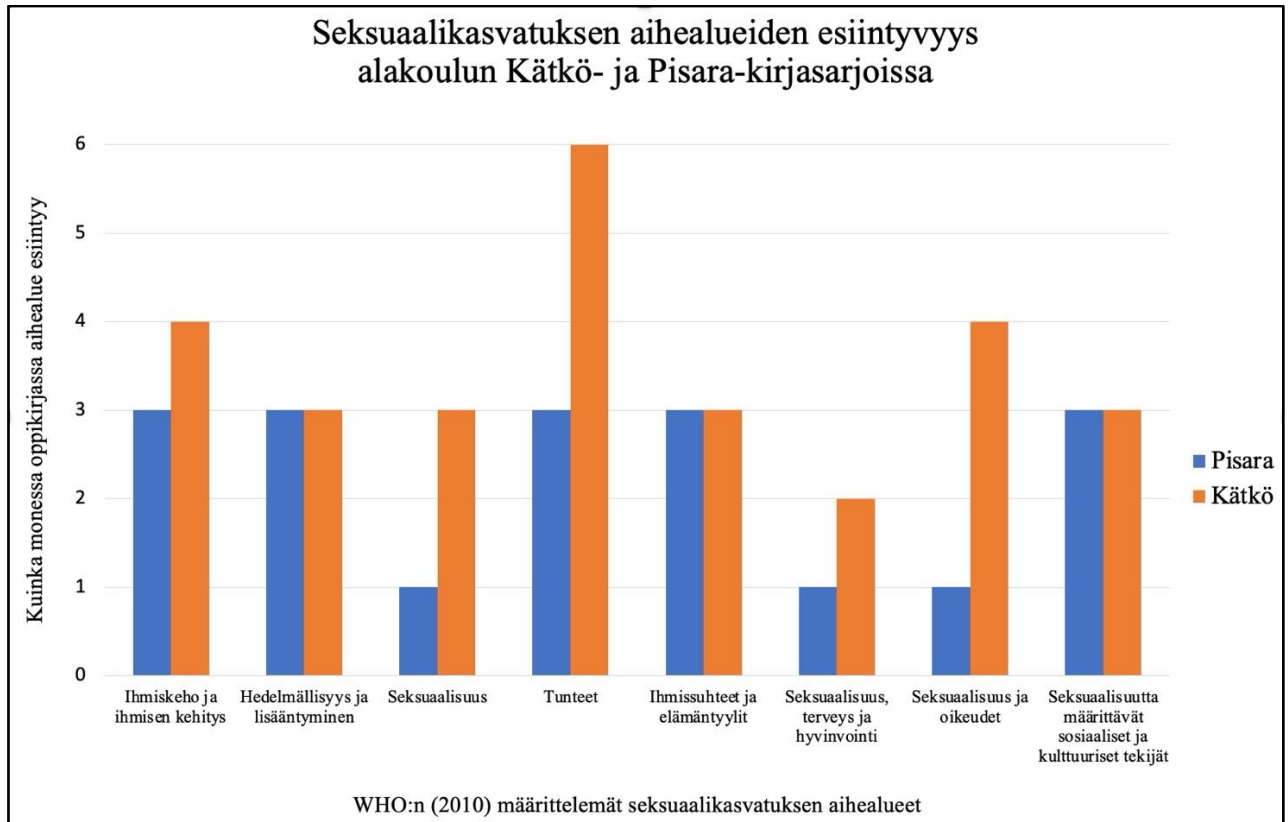
Kätkö on esimerkiksi syventynyt laajemmin ehkäisyn esittelyyn ja erilaisten ehkäisyvaihtoehtojen käsittelyyn.

Kätkö-kirjasarja syventyi myös kuukautisten käsittelyyn kattavammin kuin Pisara, tarjoten esimerkkejä erilaisista kuukautissuojista, kertomalla kuukautishygieniasta ja esimerkiksi siitä, miksi kuukautisvuotoa syntyy. Kätkö-kirjasarja sisältää myös yksityiskohtaisemman kuvauksen naistyyppillisen sukupuolielimen rakenteista kuten klitoriksesta ja häpyhuulista, kuin Pisara-kirjasarja. Seksuaalisuuden käsittelyssä Kätkössä on perehdytty monipuolisemmin erilaisiin seksuaalisuuksien ilmenemismuotoihin, seksuaalisiin suuntautumisiin, sukupuoliin ja identiteettiin. Myös seksiin liittyvät asiat, oli kyse sitten yhdynnästä tai muista seksuaalisista tapahtumista erilaisissa ihmissuhteissa, on kuvailtu tarkemmin Kätkö-kirjasarjassa kuin Pisarassa. Kätkö määrittelee seksin myös laajempänä käsitteenä kuin pelkkänä yhdyntänä. Mainitsemisen arvoista on myös se, että aihealueen *seksuaalisuus* käsittely Pisara-oppikirjassa esiintyy ensimmäisen kerran vasta 6.-luokan oppikirjassa, kun taas Kätkö-sarjassa aihealueen teemojen käsittely näkyy ensimmäisen kerran 1.-luokan oppikirjassa. Seksuaalisuutta käsitellään Kätkö-kirjasarjassa myös 5.–6. luokan oppikirjoissa.

Sosiaalisen median rooli ja siihen liittyvät ongelmat sekä itsestä huolehtiminen myös internetympäristössä on käsitelty Kätkössä perusteellisemmin kuin Pisarassa. Ottaen huomioon nykyisen yhteiskunnallisen tilanteen, jossa sosiaalinen media on merkittävässä roolissa lasten arjessa, Kätkö-kirjasarja tarjoaa opettajille ja oppilaille ajantasaista tietoa ja ohjeistusta. Huomioitavaa on, että Pisara on kirjasarjana vanhempi kuin Kätkö, mikä on luultavimmin jollakin tasolla yhteydessä siihen, että internetin ja somen käyttöön liittyvät seksuaalikasvatukselliset näkökulmat ovat voimakkaammin esillä uudemmassa Kätkö-sarjassa. Kokonaisuudessaan Kätkö-kirjasarja tarjoaa kattavammin tietoa seksuaalikasvatuksen aiheista ajankohtaisella tavalla. Pisara sisältää pintaraapaisuja ja tulkinnanvaraisuutta siinä, että monet esiin nostetut aiheet voivat olla sovellettavissa seksuaalikasvatuksen lisäksi muihinkin alakoulussa käsiteltäviin teemoihin. Kätkö tarjoaa tarkempaa ja selvemmin ilmaistua seksuaalikasvatusmateriaalia sekä haastaa kysymyksillään ja tehtävillään oppilaita heidän oman henkilökohtaisen tunne-elämänsä, ihmissuhteiden, seksuaalisuuden, identiteetin sekä esimerkiksi minäkuvan pohtimiseen. Kätkö-kirjasarjassa tarjotaan tehtäviä, jotka kannustavat oppilaita pohtimaan sekä jakamaan omia näkemyksiään ja kokemuksiaan myös muiden kanssa. Tällainen lähestymistapa voi tuoda opetukseen ja seksuaalikasvatuksen aiheisiin syvyyttä ja merkityksellisyyttä oppilaiden henkilökohtaisista näkökulmista. Keskustelu kehittää myös

oppilaiden omaa avarakatseisuutta erilaisuutta kohtaan. Kätkö-kirjasarja tukee hyvin WHO:n (2010) seksuaalikasvatuksen aihealueiden sisältöjä, joissa korostetaan erilaisuuden ja yksilöllisyyden hyväksymistä sekä itsessä että muissa. Näiden arvojen vahvistaminen materiaalin avulla edistää oppilaiden kokonaisvaltaista ajattelun kehitystä ja auttaa heitä kehittämään kunnioittavaa suhtautumista myös toisia kohtaan.

Kokonaisuudessaan sisällöllisten eroavaisuuksien ja painotusten lisäksi voidaan tulosten mukaan huomata kirjasarjojen eroavaisuudet myös siinä, miten monessa oppikirjassa tarkasteltuja seksuaalikasvatuksen aihealueita on käsitelty koko kirjasarjassa. Erot Pisara ja Kätkö-kirjasarjojen välillä voidaan nähdä aihealueiden esiintyvyyksien määrissä. Esiintyvyydellä tarkoitetaan tässä tapauksessa sitä, kuinka monessa oppikirjassa tarkasteltava aihealue esiintyi tietyssä kirjasarjassa. Seuraavana esitettyssä kuviossa on havainnollistettu, kuinka monessa oppikirjassa seksuaalikasvatuksen aihealueet esiintyvät aihealueittain. Sinisellä on esitetty Pisara-kirjasarjassa havaitut aihealueiden esiintyvyydet ja oranssilla puolestaan Kätkö-sarjan esiintyvyydet. Pylvään pituus osoittaa, kuinka monessa kirjassa tiettyä aihealuetta on käsitelty.

KUVIO 12. Seksuaalikasvatuksen aihealueiden esiintyvyys alakoulun Kätkö- ja Pisara-kirjasarjoissa.

Tulosten mukaan Kätkö-kirjasarjassa seksuaalikasvatuksen aihealueiden käsittely on läsnä useammin kuin Pisara-kirjasarjassa. Kätkö käsittelee seksuaalikasvatuksen teemoja yhteensä viidessä aihealueessa enemmän kuin Pisara: *tunteet, seksuaalisuus ja oikeudet, seksuaalisuus, ihmiskeho ja ihmisen kehitys* sekä *seksuaalisuus, terveys ja hyvinvointi*. Pisarassa kolmea aihealuetta (*seksuaalisuus ja oikeudet, seksuaalisuus, terveys ja hyvinvointi* sekä *seksuaalisuus*) on käsitelty ainoastaan yhden oppikirjan sisällöissä. Pisara-kirjasarjassa muut seksuaalikasvatuksen aihealueet esiintyvät yhteensä kolmessa oppikirjassa kunkin aihealueen osalta.

Kätkössä vähiten oppikirjoissa esiintyvä aihealue on *seksuaalisuus, terveys ja hyvinvointi*. Tämä teema esiintyy yhteensä kahdessa oppikirjassa, mikä antaa aihealueelle vähäisemmän painotuksen koko kirjasarjan näkökulmasta. Kätkö-sarjassa on painotettu puolestaan erityisesti aihealueen *tunteet* käsittelyyn. Tämä näkyy siinä, että aihealue esiintyy kaikissa kuudessa Kätkö-kirjasarjan oppikirjassa. Kätkö-sarjassa myös aihealueiden *seksuaalisuus ja oikeudet* sekä *ihmiskeho ja ihmisen kehitys* on aihealueiden esiintyvyyden mukaan painotetussa asemassa. Nämä aihealueet ovat kumpikin edustettuina neljässä oppikirjassa.

Eroavaisuudet Kätkön ja Pisan välillä näkyvät erityisesti siinä, miten Pisarassa aihealueen *tunteet* käsittelyä esiintyy yhteensä kolmessa oppikirjassa, mikä on puolet vähemmän kuin Kätkö-sarjassa. Lisäksi Kätkössä käsitellään aihealuetta *seksuaalisuus ja oikeudet* yhteensä kolmessa oppikirjassa enemmän, kun Pisara-kirjasarjassa. Myös aihealuetta *seksuaalisuus* on käsitelty kahden oppikirjan verran enemmän Kätkössä kuin Pisarassa. Edelleen aihealueissa *seksuaalisuus, terveys ja hyvinvointi* sekä *ihmiskeho ja ihmisen kehitys*, Kätkö käsittelee molemmissa teemaa yhden oppikirjan enemmän kuin Pisara. Molemmissa kirjasarjoissa on puolestaan yhteneväisyyttä siinä, miten aihealueet *hedelmällisyys ja lisääntyminen, ihmissuhteet ja elämäntyylit* sekä *seksuaalisuutta määrittävät sosiaaliset ja kulttuuriset tekijät* esiintyvät yhtä monessa oppikirjan materiaalissa. Nämä mainitut aihealueet esiintyvät kummassakin kirjasarjassa kolme kertaa.

Kun tarkastellaan tuloksia tästä näkökulmasta, on tärkeää huomioida, että aiheen esiintyminen oppikirjassa ei suoraan tarkoita, että kyseistä aihealuetta käsiteltäisiin laajasti oppikirjan sisällöissä. Esimerkiksi Pisara 6 ja Kätkö 6 oppikirjoissa esiintyy molemmissa aihealueen

seksuaalisuus käsittelyä, mutta sisällönanalyysin mukaan Kätkö käsittelee aihealuetta laajemmin ja monisanaisemmin kuin Pisara. Oppikirjojen sisältöjä, käsittelyn tasoa ja materiaalin yhteneväisyyttä WHO:n (2010) määrittelemiін seksuaalikasvatuksen perusteisiin onkin käsitelty aiemmin luvussa 5 Tulokset.

5.10 Johtopäätökset

Kuten aiemmin todettu, oppikirjat heijastavat aikakautensa näkökulmia ja välittävät ajatuksia siitä, mikä tieto on koettu tai koetaan merkityksellisenä (Lehtinen, Vauras & Lerkanen 2016). Näin vanhan ja uuden oppikirjamateriaalin vertailusta ja analyysistä voidaan karkeasti toteuttaa myös laajempaa tulkintaa siitä, mitä aiemmin seksuaalikasvatuksen aiheissa on pidetty tärkeänä. Oppikirjojen kehityksestä ja materiaalisällöistä voidaan huomata, millainen muutos tärkeinä pidetyissä aiheissa on mahdollisesti tapahtunut 2020-luvulle tultaessa. Sanoma Pro:n ympäristöopin oppikirjoissa voidaan huomata tapahtuneen muutosta seksuaalikasvatuksellisissa aiheissa suuntaan, joka vastaa uudemmassa kirjasarjassa paremmin WHO:n (2010) määrittelemiä seksuaalikasvatuksen perusteita alakouluikäisille.

Muutokset ja kehitys vanhemman Pisara-kirjasarjan sekä uudemman Kätkö-kirjasarjan välillä ilmenevät erityisesti aihealueiden käsittelyn syvyydessä ja seksuaalikasvatusmateriaalin painotuksissa. Pisara-kirjasarjan seksuaalikasvatuksellinen sisältö on jokaisessa tarkastellussa oppikirjassa rajatumpaa verrattuna Kätkö-oppikirjaan. Erot näkyvät erityisesti Kätkön tunnekasvatusmateriaalin sekä internetin ja sosiaalisen median aiheiden laajempaa läpikäyntinä, kun taas Pisarassa korostuvat kehon fyysisten näkökulmien tarkastelu seksuaalikasvatuksen näkökulmista. Kätkö tarjoaa oppikirjana myös oppilaan omien ajatusten ja tunteiden käsittelyä tukevaa materiaalia teoriapohjaisen tiedon lisäksi. Vaikka Pisara sisältää jonkin verran oppilaiden omaa ajattelua haastavaa materiaalia, sen painopiste on enemmän teoreettisessa lähestymistavassa.

Tulosten perusteella havaitaan, että tarkastellussa kirjassa yksittäinen kappale saattoi käsitellä useita eri seksuaalikasvatuksen aihealueita. Tämä voi johtaa siihen, että tämän tutkimuksen lukija saa kuvan, että oppikirjassa käsitellään seksuaalikasvatuksen aihealueita varsin perusteellisesti. Tosiasiassa aihealue on saattanut tulla näkyviin vain yhdessä tai kahdessa oppikirjan kappaleen sisältämässä virkkeessä. Siksi onkin perusteltua pohtia, onko tekstissä

käsitelty riittävästi aihealuetta, jos sitä käsitellään kahden virkkeen verran. Oppikirjoissa on jouduttu huomioimaan muitakin tärkeitä ja käsiteltäviä aiheita, joten tekstissä näkyvä seksuaalikasvatuksellinen aihealueen tarkka läpikäynti voi monissa tapauksissa olla haastavaa. Tässä yhteydessä opettajan rooli nousee merkittäväksi: Opettajan on tärkeää tunnistaa nämä keskeiset kohdat ja harkita, onko niiden syvällisempi läpikäynti tarpeen. Syytä on myös pohtia ja arvioida, kykenevätkö oppilaat pohtimaan oppikirjasta heränneitä tärkeitä kysymyksiä ilman opettajan ohjausta tai luokan yhteistä keskustelua. Tämä korostaa opettajan toteuttaman läpikäynnin merkitystä ja osoittaa, että opettajan toteuttama ohjaus ja aika luokassa ovat keskeisiä tekijöitä oppimisprosessissa.

Tärkeää on huomata, että WHO:n (2010) *Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa* -julkaisu ei ole yksinomaan suunnattu oppikirjojen materiaalien suunnittelua varten. Seksuaalikasvatuksen aihealueiden esille nostaminen oppikirjoissa voidaan kuitenkin nähdä olevan tietyissä määrin arvokasta. Oppikirjan materiaali auttaa oppilasta ymmärtämään aihetta syvällisemmin ja antaa opettajalle myös suuntaviivoja opetukseen siitä, mitkä aiheet ovat oleellisia käydä läpi oppilaan kanssa. WHO:n (2010) julkaisu on suunnattu kaikille kasvattajille, jotka työskentelevät tai viettävät aikaa lasten ja nuorten kanssa. Julkaisu yhdessä oppikirjan tarjoaman materiaalin kanssa voi täten tarjota opettajalle olennaisia työkaluja laadukkaaseen, monipuoliseen ja sensitiiviseen seksuaalikasvatuksen toteuttamiseen.

6 Pohdinta

Tässä luvussa tarkastelemme tuloksia, sekä pohdimme tarkemmin aineiston käsittelyvaiheessa valintoihimme vaikuttaneita tekijöitä. Tämän tutkimuksen tulokset syntyivät tulkinnan pohjalta, joten koemme merkitykselliseksi avata tutkimusprosessin valintoihin vaikuttaneita tekijöitä. Arvioimme myös tutkimuksemme tulosten hyödyntämismahdollisuuksia ja sitä mistä aiheista olisi mielekäästä toteuttaa jatkotutkimusta. Luvun lopussa pohdimme myös tarkemmin seksuaalikasvatuksen tulevaisuutta.

6.1 Tulosten tarkastelua

Tämän tutkimuksen tavoitteena oli selvittää millaista seksuaalikasvatusta tarkastelemamme Sanoma Pro:n Pisara- ja Kätkö-oppikirjasarjat tarjoavat ja miten ne vastaavat sisällöllisesti WHO:n (2010) *seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa* -julkaisun periaatteita. Keskeisenä tavoitteena oli tarkastella seksuaalikasvatuksen ilmenemistä alakoulun ympäristöopin oppikirjoissa. Tulokset antoivat tulkinnallisen arvion siitä, kuinka hyvin ja laajasti seksuaalikasvatus mukailee WHO:n määritelmiä Pisara- ja Kätkö-oppikirjoissa. Tässä tutkimuksessa vertailtiin lisäksi uuden ja vanhemman oppikirjasarjan välisiä eroja seksuaalikasvatuksen aiheiden käsittelyssä. Samalla pyrimme oppikirjojen osalta tarkastelemaan seksuaalikasvatuksen kehitystä oppikirjoissa, sekä seksuaalikasvatuksen painotuksia aihealueittain tarkastelluissa oppikirjoissa.

Tämä tutkimus osoitti tarkasteltujen oppikirjojen seksuaalikasvatuksellisten sisältöjen kehitystä mutta siitä huolimatta keskeneräisyyttä suhteessa WHO:n (2010) määrittelemiін standardeihin. Tarkastelun pohjalta muutosta oli nähtävillä seksuaalikasvatuksen monipuolisuudessa sekä erilaisessa seksuaalikasvatuksen teemojen painotuksessa vanhan ja uuden oppikirjasarjan välillä. Sisällönanalyysistä kävi ilmi, että uudemman Kätkö-oppikirjasarjan sisällöissä käsitellään monipuolisesti seksuaalisuuteen liittyviä oikeuksia, seksuaalisuuden ja sukupuolen käsitteen moninaisuutta sekä tunnekasvatusta. Tällöin voidaan todeta, että fyysisen ulottuvuuden sisältöjen lisäksi rinnalle on noussut muita seksuaalisuuden ulottuvuuksia. Vaikka seksuaalikasvatuksen moniulotteista näkökulmaa oli korostettu uudessa Kätkö-oppikirjassa, tämä tutkimus osoitti kuitenkin edelleen tiettyjen teemojen puutteellisuuden tai tiedonsaannin oikea-aikaisuuden vajavaisuuden. Tämän tutkimuksen tieteellinen viitekehys puolestaan

osoitti, että oppikirjat ovat hyödyllisiä opetuksessa, vaikkakaan eivät kaikkivoipaisia. Opettajan täytyy tarkastella kriittisesti materiaalien riittävyyttä ja tarkoituksenmukaisuutta tarjotakseen rikasta ja monipuolista seksuaalikasvatusta, joka vastaa nykypäivän tutkimusperustaisia käsityksiä seksuaalisuudesta ja ihmisyydestä.

Kuten aiemmin todettu, ymmärryksen lisääntyessä seksuaalisuuden käsite on laajentunut, ja seksuaalikasvatuksen on pitänyt kehittyä vastaamaan paremmin tämänhetkisen yhteiskunnan käsitystä seksuaalikasvatuksesta (Kontula 2014). Tästä konkreettinen esimerkki, joka näkyi selkeästi Pisara- ja Kätkö oppikirjasarjojen vertailussa, oli sosiaalisen media, ja kriittinen medialukutaito. Sosiaalinen media on noussut merkittäväksi osaksi koululaisten elämää, jolloin Kätkö-kirjasarja vastaa tällä painotuksellaan tarpeeseen opettaa lapsi vastuulliseen ja turvalliseen sosiaalisen median käyttöön myös seksuaalikasvatuksellisesta näkökulmasta. Sosiaalisen median riskien siirtyminen aikuisten tietoon on mahdollisesti myös vaikuttanut siihen, että niihin halutaan puuttua, lisäämällä tietoisuutta erilaisista sosiaalisen median ilmiöistä. Seksuaalikasvatuksen moniulotteisuuden huomioon ottaminen nousee näkyville Kätkö-kirjasarjassa. Kätkössä seksuaalikasvatuksen fyysisen näkökulman ja perinteisempien seksuaalikasvatuksen sisältöjen vierelle on käsiteltäviksi teemoiksi noussut muun muassa seksuaalisuuteen liittyvät oikeudet, sukupuoli-identiteetti sekä tunnekasvatuksen korostaminen.

Tulosten tarkastelussa on otettava huomioon, että WHO:n (2010) seksuaalikasvatuksen standardien mukainen aihealueiden esiintyvyys tarkasteltavissa oppikirjoissa oli tässä tutkimuksessa tutkijoiden oman tulkinnan varassa. Tulkinnat ovat aina yksilöllisiä, joten ne voivat vaihdella yksilöiden välillä. Tämän huomioon ottaen molemmat tutkimuksen toteuttajat kävivät läpi aineiston mahdollisimman tarkasti ja objektiivista tutkimusotetta kunnioittaen yhtenäisen ymmärryksen ja lopputuloksen saamiseksi. Osa kirjoissa käsitellyistä aiheista olisi voinut tulkitsijasta riippuen sopia useamman WHO:n (2010) määrittelemän seksuaalikasvatuksen aihealueen alle. Näissä tapauksissa kävimme keskustelua siitä, mihin aihealueeseen oppikirjan sisältö kuuluisi kaikkein parhaiten tai olisiko kyseinen sisältö sopiva esimerkiksi useaan eri aihealueeseen. Tämä vaati kokonaisvaltaista perehtymistä WHO:n julkaisussaan määrittelemiin aihealueisiin ja niiden sisältöihin sekä tavoitteisiin.

Oppikirjoissa esiintyi useita sisältöjä, joista ei voi suoraan nähdä yhteyttä seksuaalikasvatuksen aihealueisiin, mutta välillisesti tämä tulkinta voisi olla mahdollinen. Tämä monitulkintaisuus

johtui siitä, että käsiteltävä teema tuotiin sisällössä esiin yleisellä tasolla, joka voidaan yhdistää moneen eri kontekstiin. Yksi tällainen oppikirjoissa esiin noussut teema oli kiusaaminen. Kiusaaminen ja sen teemojen käsittely oppikirjan materiaalissa voivat olla yhteydessä seksuaalikasvatuksen aihealueiden sisältöihin keskusteltaessa kiusaamisesta, joka kohdistuu erilaisiin kehoihin, sukupuoliin tai seksuaalisiin suuntautumisiin. Kiusaamiseen liittyy usein vahvoja tunteita ja ne liittyvät voimakkaasti ihmissuhteisiin, jotka ovat molemmat seksuaalikasvatuksen aihealueita. Kiusaamisesta kerrottiin kuitenkin tarkastelluissa oppikirjoissa yleisellä tasolla, eivätkä oppikirjat käsitelleet aihetta tarkemmin eri näkökulmista, kuten seksuaalikasvatuksellisista näkökulmista. Tämän vuoksi emme WHO:n määritelmien mukaan laskeneet oppikirjoissa esiintyvää kiusaamisen käsitteen määrittelyä tai muuta aiheen läpikäyntiä seksuaalikasvatuksen aihealueisiin sisältyväksi, vaikka kiusaamistilanteisiin voikin liittyä seksuaalikasvatuksellisia kysymyksiä. Teimme selkeän rajauksen aineistoa analysoidessamme niin, että tuloksiin valikoituivat vain ne teemat, jotka voitiin suoraan yhdistää tiettyyn seksuaalikasvatuksen aihealueeseen WHO:n määritelmistä. Rajasimme täten tuloksista pois kiusaamiseen keskittyvät tekstimateriaalit, eri elimistöjen ja aistien toiminnasta kertovat materiaalit sekä yleiset terveyteen ja hyvinvointiin liittyvät sisällöt.

Huomion arvoista tulosten koonnissa oli myös se, että saman luokka-asteen kirjoissa oli eroavaisuuksia seksuaalikasvatuksen aihealueiden käsittelyn laajuuksissa. Kirjasarjojen vertailussa huomattiin, että samalle luokka-asteelle suunnatut kirjat eri kirjasarjoissa saattoivat molemmat käsitellä seksuaalikasvatuksen aihealueen sisältöä, mutta toinen kirjoista saattoi käsitellä aihealuetta yhdellä virkkeellä, kun toinen käytti teeman kuvailuun kokonaisen tekstikappaleen. Opettaja tekee työssään jatkuvasti päätöksiä siitä, mitä oppikirjan sisältöjä avaa opetuksessaan tarkemmin ja mikä jää vähemmälle huomiolle. Kokonainen tekstikappale tietystä aiheesta voisi mahdollisesti auttaa opettajaa syventymään aiheeseen laajemmin oppilaiden kanssa. Opettajan toteuttaman laadukkaan ja tietoisen seksuaalikasvatuksen merkitys voi kuitenkin nousta esiin voimakkaammin, jos oppikirja ei käsittele näitä aiheita laajemmin omassa materiaalisisällössään. Aihealueen löytyminen oppikirjasta ei siis suoraan kerro, kuinka laajasti seksuaalikasvatusta voidaan opettajajohtoisesti toteuttaa oppikirjan kautta. Kuitenkin esimerkiksi monissa pienemmille oppilaille suunnatuissa oppikirjoissa yksi lause tai kirjan kappaletta käsittelevä tehtävä saattaa sisältää moniakkin seksuaalikasvatuksen aiheita. Esimerkkinä Kätkö-kirjan tehtävä ”Osaatko halata hellästi? Harjoittele halaamalla pehmoleluasi.”, joka sisältää tulkinnasta riippuen ajatuksen toisen kehon kunnioituksesta, kehorauhasta sekä mukavalta tuntuvan kosketuksen käsitteestä. Jatkotutkimusta ajatellen olisi

mielekästä tutkia tarkemmin opettajien oppikirjamateriaalien pohjalta toteuttamaa seksuaalikasvatusta. Mielenkiintoista olisi tutkia, onko opettajan toteuttamalla seksuaalikasvatuksen monipuolisella käsittelyllä ja laajuudella yhteyksiä siihen, millaista sisältöä oppikirjat tarjoavat.

Liinamon (2005) mukaan seksuaalisuus sisältää fyysisen, psyykkisen, sosiaalisen ja henkisen ulottuvuuden. Kuten aiemmin todettu, yksilön käsitys seksuaalisuudestaan on vahvasti yhteydessä saatuihin sekä hankittuihin tietoihin (Liinamo 2005, 21). Tällöin myös koulussa tarjottava seksuaalikasvatus on merkittävässä roolissa lapsen saamasta seksuaalikasvatuksesta. Jos keskitytään oppikirjan kautta saatuihin tietoihin, Pisara-oppikirja keskittyy vahvasti seksuaalisuuden fyysiseen ulottuvuuteen ja sen muutoksiin, jättäen vähemmälle huomiolle seksuaalisuuden muut ulottuvuudet. Kätkö-oppikirjasarja on taas osaltaan ottanut huomioon fyysisen ulottuvuuden ohella myös sosiaalista, henkistä sekä psyykkistä ulottuvuutta. Fyysinen ulottuvuus on kuitenkin oppikirjojen teoriapohjaisessa tiedossa edelleen suurimmassa osassa. Muutosta on kuitenkin huomattavissa näiden kahden kirjasarjan välillä, ja Kätkö-sarjassa seksuaalisuuden muiden ulottuvuuksien merkitys fyysisen ulottuvuuden ohella on myös huomioitu. Tässä tutkimuksessa tarkastelun kohteena olivat nimenomaan alakoulun oppikirjat, joten jatkotutkimusta voisi toteuttaa yläkoulun ympäristöopin oppikirjojen seksuaalikasvatusmateriaalista. Myös tutkimusta muiden alakoulun oppikirjojen seksuaalikasvatuksellisesta näkökulmasta voisi olla mielekästä toteuttaa, jotta saataisiin monipuolisempi kuva siitä, mitä seksuaalikasvatuksen materiaaleja on eri oppiaineissa tarjolla.

WHO:n (2010) määrittelemissä seksuaalikasvatuksen standardeissa seksuaalikasvatuksen aihealueet on jaettu sarakkeisiin tiedot, taidot sekä asenteet. Oppikirjassa olevat tekstikappaleet koostuvat teoriapohjaisesta tiedosta, jolloin tiedot nousivat vahvimmin esiin oppikirjojen sisällöissä. Kuitenkin teksteistä, ja niihin liittyvistä tehtävistä oppikirjoista löytyy myös asenteisiin ja taitoihin viittaavia osuuksia. Tämän tutkimuksen tarkastelun kohteena oli nimenomaan oppikirjat ja niiden seksuaalikasvatuksellinen materiaali. Oppikirjojen lisäksi seksuaalikasvatuksessa hyödynnettävää materiaalia löytyy myös opettajanmateriaaleista ja tehtäväkirjoista. Opettajanmateriaaleista voi löytyä lisää materiaalia, jota opettaja voi halutessaan hyödyntää. Samoin tehtäväkirjat voivat mahdollisesti avata lisää aihealueiden taitoja ja asenteita oppikirjassa esitettyä ja tarjottuja tietoa kohtaan. Opettajanmateriaalien ja tehtäväkirjojen sisältöjen seksuaalikasvatuksellinen tarkastelu olisi tästä syystä harkitsemisen arvoinen jatkotutkimuskohde.

Seksuaalisuuden portaiden mukaan lapsi kokee ihastumisen tunteita jo 6–15-vuotiaana ensin mahdollisesti johonkin etäiseen, yleisesti hyväksytyyn henkilöön, myöhemmin 8- vuotiaasta eteenpäin mahdollisesti johonkin lähimpiin tuttuun henkilöön (Cacciatore & Korteniemi-Poikela 2019). Kuitenkin tarkastelemiemme oppikirjojen kautta lapselle kerrotaan näistä tunteista vasta 5.-luokan oppikirjamateriaaleissa ja tietoja kerrataan ja syvennetään lähinnä 6.-luokalla, mutta sielläkin hyvin rajoitetusti. Lapset kohtaavat kuitenkin usein ihastumisen tunteita jo paljon aiemmin, kuin 10–12-vuotiaana. Ihastumisen kokemus voi olla lapselle vieras ja vahva kokemus, jolloin sen käsittely voisi olla myös oppikirjojen materiaalin avulla perusteltua jo huomattavasti aikaisemmin kuin alakoulun viimeisillä luokilla. Seksuaalisuuden portaat nostavat myös oman kehon oikeudet ja rajojen kunnioittamisen harjoittelun jo toisella portaalla. Pisaran alakoulun ympäristöopin oppikirjoissa tämän aiheen käsittely jäi lähes näkymättömäksi, eikä kirjassa mainittu lapsen oikeuksista tehdä päätöksiä omaa kehoaan koskien tai kehon koskemattomuudesta. Positiivista oli kuitenkin huomata, että uudempi Kätkö-kirjasarja on painottanut seksuaalisuuteen liittyvien oikeuksien käsittelyä vanhempaan Pisara-sarjaan verrattuna. Kätkö-kirjasarjassa käsiteltiin esimerkiksi koskemattomuutta, oman kehon kuulumista itselle, toisen koskettamiseen luvan kysymistä sekä sitä miten toimia tilanteessa, jossa kosketus tuntuu pahalle.

Cacciatoren ja Korteniemi-Poikelan (2019) mukaan, jo 2–6-vuotias lapsi alkaa seksuaalisuuden kolmannella portaalla pohtimaan omaa alkuperäänsä sekä sitä, mistä vauvat tulevat. Tällöin on hyvin perusteltua kertoa lapselle lisääntymisestä sekä vauvojen synnystä lapsen ikätasoon sopivalla tavalla varhaisessa vaiheessa. Tähän molemmat tarkastelemamme oppikirjasarjat vastasivat 2.-luokan sekä 5.-luokan oppikirjoissa käsittelemällä vauvan syntymää ja lisääntymistä.

Tuloksista voimme todeta, että seksuaalikasvatuksen aihealueiden käsittely oli painottunut tarkastelemissamme oppikirjoissa pääasiassa 2.-luokan, 5.-luokan ja 6.-luokan oppikirjoihin. Kiinnitimme huomiota tuloksia tarkastellessamme myös oppikirjojen tarjoamien seksuaalikasvatuksellisten tietojen oikea-aikaisuuteen suhteessa, sillä Kontula ja Meriläinenkin (2006, 9) kirjoittavat teoksessaan, että seksuaalikasvatuksen tulisi alkaa varhain ja kulkea mukana koko perusopetuksen ajan alkuopetuksesta myöhemmille luokille asti. Joidenkin seksuaalikasvatukseen aiheiden käsittely, esimerkiksi Seksuaalisuuden portaissakin (Cacciatore & Korteniemi-Poikela 2019) mainittu ihastuminen, voisi olla ajankohtaista ja

perusteltua käsitellä myös oppikirjamateriaalissa jo aiemmin, mutta niistä mainitaan oppikirjoissa vasta alakoulun ylemmillä luokilla. Opettajan ammattitaidolla on suuri merkitys varmistettaessa oppilaan oikea-aikainen oppiminen tarjottujen tietojen avulla. Ammattitaitoinen opettaja, joka on perehtynyt seksuaalikasvatuksen aiheisiin, pystyy tarvittaessa tarjoamaan opetusta myös oppikirjan ulkopuolelta ja tarjoamaan oppilaille lisämateriaaleja, jotka edistävät oppilaan kehitystä ja oppimista.

Oppikirjat ovat monille opettajille yksi keskeisimmistä työvälineistä. Kirja tukee opettamista ja opetussuunnitelman tavoitteiden saavuttamista. Oppikirjat antavat valmiit rakenteet ja sisällöt opetukselle ja ne usein painottavat toisia sisältöjä enemmän kuin toisia. Tällöin ne saattavat tehdä joistakin tavoitteista toisia näkyvämpiä, jolloin oppikirjankirjan käyttäjälle voi syntyä mielikuva siitä, että ne ovat myös tärkeämpiä. Osa opettajista seuraa tiukasti oppikirjaa koko lukuvuoden ajan. Opettajalla on autonomiansa puolesta vapaus ottaa esimerkiksi seksuaalikasvatuksen teemoja mukaan kirjan ulkopuolelta, kunhan se on Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden (2014) raameissa perusteltua. Onkin syytä pohtia, havahtuuko opettaja työssään aina tarkastelemaan oppimateriaalia tai niiden eri osuuksien riittävyyttä. Hakeeko hän aktiivisesti lisätietoa tai osaako hän myös syventyä opetuksessaan sellaisten aiheiden pariin, joista on käytetyn oppikirjan tekstiosuudessa kerrottu pinnallisemmin. Tästäkin näkökulmasta opettajalla on merkittävä rooli lapsen saaman kokonaisvaltaisen seksuaalikasvatuksen kannalta.

Usein voi olla opettajasta riippuvaista, tuleeko kirjassa vähemmälle huomiolle jääneet teemat opetustilanteissa esille opettajan omien päätösten kautta. Jos tiettyihin teemoihin – kuten seksuaalikasvatuksen aiheisiin – kerätty ammattitaito on opettajan oman valveutumisen ja Opettajankoulutuslaitoksen pakollisten kurssien sijaan ulkopuolisten opintojen varassa, voidaanko sanoa perusopetuksen olevan yhdenmukaista kaikille. Tarkasteltava on myös kriittisesti sitä, tarjoaako perusopetus tällöin lainmukaista, yhtenäistä ja tasa-arvoista tietoa jokaiselle peruskoululaiselle. Vastauksia näihin kysymyksiin voivat tarjota opettajien välinen moniammatillinen yhteistyö sekä opettajien sitoutuminen työhönsä jatkuvana ammatillisena oppimisprosessina myös opintojen jälkeen. Tällä tavoin voidaan parhaan mukaan tavoitella opetuksen laadun yhdenmukaisuutta ja opetuksen ajankohtaisuutta yhteiskunnan muuttuessa ja kehittyessä.

Tämän tutkimuksen merkityksellisyyttä voidaan pohtia monestakin eri näkökulmasta. Oppikirjojen tutkiminen on tärkeää, jotta voidaan varmistaa niiden laatu, ajantasaisuus ja sopivuus opetus- ja oppimistarkoituksiin sekä edistää oppilaiden monipuolista ja tehokasta oppimista. Oppikirjat ovat myös keskeinen osa opetussuunnitelmaa monissa kouluissa ja oppilaitoksissa, ja ne vaikuttavat suuresti opiskelijoiden oppimiseen ja tiedon omaksumiseen. Siksi on olennaista ymmärtää, miten oppikirjat käsittelevät eri aiheita ja millaisia näkökulmia ne tarjoavat. Yhteiskunnallisesta näkökulmasta oppikirjat voivat heijastaa ja vaikuttaa omalla painoarviollaan yhteiskunnallisiin, kulttuurisiin ja poliittisiin arvoihin ja normeihin. Niiden sisältö voi muokata opiskelijoiden maailmankuvaa ja asenteita. Usein tämä on myös yksi oppikirjan sisältöjen tavoitteista. Tämän vuoksi on tärkeää analysoida, millaisia arvoja ja asenteita oppikirjat välittävät ja kuinka ne voivat mahdollisesti vaikuttaa oppilaiden ajatteluun ja sitä kautta ihmisyhteisöihin. Lisäksi oppikirjojen tutkiminen auttaa tunnistamaan mahdollisia puutteita tai harhaanjohtavia tietoja, jotka voivat vaikuttaa oppilaiden oppimiseen ja ymmärrykseen. Tällaiset havainnot voivat ohjata oppikirjojen kehittämistä ja päivittämistä paremmin vastaamaan opetussuunnitelmien tavoitteita sekä oppilaiden ja muuttuvan yhteiskunnan tarpeita.

6.2 Lopuksi

Lopuksi haluamme tuoda esille mahdollisia jatkotutkimusaiheita ja näkökulmia seksuaalikasvatuksen tutkimuksen tulevaisuuteen. Keskeistä olisi tutkia tulevaisuudessa opettajien näkemyksiä ja kokemuksia siitä, miten riittävänä ja hyödyllisenä he pitävät tarjolla olevaa seksuaalikasvatusta oppikirjojen ja muiden oppimateriaalien kautta. Lisäksi tutkimuksen kohteena voisi olla, kuinka paljon opettajat käsittelevät seksuaali- ja tunnekasvatuksen teemoja opetusmateriaalin ulkopuolella. Lisäksi tutkimusalueen laajentaminen kattamaan yläkoulun ja lukion oppikirjoja sekä muita oppiaineita mahdollistaisi kokonaisvaltaisemman käsityksen seksuaalikasvatuksen nykytilasta.

Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteista (2014) on aiemmin toteutettu tutkimusta seksuaalikasvatuksen näkökulmista. Mielekästä olisi tarkastella lisää esimerkiksi sitä, miten seksuaalikasvatus näkyy opetussuunnitelman tavoitteissa ja ohjaako POPS (2014) toteuttamaan riittävää seksuaalikasvatusta, joka on määritelty myös WHO:n *Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa* -julkaisussa. Lisäksi opettajan roolin merkitystä seksuaalikasvattajana olisi tärkeää tutkia syvällisesti. Myös näkökulma opettajankoulutuksen riittävydestä seksuaalikasvatuksen

aiheista voisi olla yksi jatkotutkimusaiheista. Onko opettajankoulutus varustanut opettajia asianmukaisesti seksuaalikasvattajan tehtävään? Onko opettajilla riittävät valmiudet toimia seksuaalikasvattajina työelämään astuessaan, riippumatta omasta kiinnostuksestaan tai tietotasostaan? Oppikirjatutkimukset eri näkökulmista ovat tarpeen, mutta myös muun muassa haastattelututkimukset toisivat rinnalle konkretiaa opettajien omista kokemuksista ja näkemyksistä seksuaalikasvatuksen aiheista.

Seksuaalikasvatuksen tutkimus on äärimmäisen tarpeellista useista syistä. Seksuaalikasvatus on olennainen osa lapsille tarjottavaa koulutusta, ja sen tavoitteena on edistää terveitä suhteita, vastuullista seksuaalikäyttäytymistä ja ihmisten hyvinvointia. Seksuaalikasvatus on myös aihealue, joka kohtaa usein tabuja, ennakkoluuloja ja haastavia keskusteluja. Tutkimuksen avulla voidaan arvioida nykyisiä seksuaalikasvatuksen käytäntöjä, niiden vaikuttavuutta ja mahdollisia kehityskohteita. Tehty tutkimus voi taas osaltaan auttaa kehittämään parempia resursseja ja materiaaleja opettajille sekä muille kasvattajille. Näin voidaan varmistaa, että seksuaalikasvatus on kattavaa, se vastaa oppilaiden tarpeisiin ja opetusta toteutetaan ajankohtaisten tutkimustulosten kautta. Tutkimuksen ja ajankohtaisen opetuksen kautta pystytään myös tunnistamaan ja oikaisemaan virheellisiä käsityksiä seksuaalisuudesta ja seksuaalikasvatuksesta. Monipuolisen, tutkimukseen perustuvan seksuaalikasvatuksen kautta voimme tarjota nuorille tietoa ja taitoja terveiden sekä vastuullisten päätösten tekemiseen omasta seksuaalisuudestaan.

Seksuaalikasvatus tutkimuksenaiheena on vielä verrattain uusi ja seksuaalikasvatuksen tiimoilta löytyy vielä runsaasti tutkittavaa sen yhteiskunnan mukana muuntautuvan luonteen vuoksi. Tämän tutkimuksen toteuttajina pidämme seksuaalikasvatuksen teemoja merkityksellisinä, ajankohtaisina ja jatkuvasti kehittyvinä tutkimuskohteina. Yhteiskunnan arvojen ja normien muuttuessa myös ymmärrys seksuaalisuudesta on syventynyt viime vuosikymmeninä ja jatkaa yhä muuntumistaan. Sukupuolentutkimus on yksi esimerkki nykyajan monitieteisistä aloista, joka tutkii sukupuolen monimuotoisuutta ja sitä kautta ihmisyyttä. Reagoimalla yhteiskunnallisiin muutoksiin ja tarjoamalla ajantasaista tutkimustietoa voimme jatkuvasti laajentaa ymmärrystämme ihmisyydestä ja siitä, mitkä tiedot, taidot ja asenteet ovat tärkeitä välittää seksuaalikasvatuksen kautta myös tuleville sukupolville. Bildjuschkinin (2015, 4) sanoin:

”Seksuaalikasvatus on tietoa ja taitoa elämää – ei vain koulua varten.”

Lähteet

Aaltio, I. & Puusa, A. (2011). *Laadullisen tutkimuksen luotettavuus. Teoksessa A. Puusa & P. Juuti (toim.) Menetelmäviidakon raivaajat*. Hansaprint.

Alanen, P. (2014). *Hermeneuttinen kehä ja kokeellinen tutkimus*. Kustannus HD: Tallinna.

Atjonen, P., & Uusikylä, K. (2005). *Didaktiikan perusteet*. Helsinki: WSOY.

Bildjuschkin, K. (2015). *Seksuaalikasvatuksen tueksi*.

Cacciatore, R. (2007). *Huomenna pannaan pussauskoppiin: eväitä tyttöinä ja poikana kasvamisen haasteisiin syntymästä murrosikään*. WSOY.

Cacciatore, R., & Korteniemi-Poikela, E. (2019). *Rakkaus, ilo, rohkeus: Seksuaalisuuden portaat*. Minerva.

Eskola, J. & Suoranta, J. (1998). *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Tampere: Vastapaino.

Finlex. *Perusopetuslaki*. Haettu 5.10.2023 osoitteesta:

<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1998/19980628>

Graneheim, Ulla H. & Britt-Marie Lindgren & Berit Lundan (2017) *Methodological Challenges in Qualitative Content Analysis: A Discussion Paper*. Nurse Education Today 56.

Halstead, J. M., & Waite, S. (2001). 'Living in Different Worlds': gender differences in the developing sexual values and attitudes of primary school children. *Sex Education: Sexuality, Society and Learning*, 1(1), 59-76.

Heinonen, J. P. (2005). *Opetussuunnitelmat vai oppimateriaalit: Peruskoulun opettajien käsityksiä opetussuunnitelmien ja oppimateriaalien merkityksestä opetuksessa*.

Kallinen, Timo & Kinnunen, Taina (n.d.). *Etnografia*. Teoksessa Jaana Vuori (toim.) *Laadullisen tutkimuksen verkkokäsikirja*. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto. <<https://www.fsd.tuni.fi/fi/palvelut/menetelmaopetus/>>. [Viitattu 19.03.2024]

Kiviniemi, K. (2015). *Laadullinen tutkimus prosessina. Teoksessa R. Valli & J. Aaltola (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2*. Jyväskylä: PS-kustannus, 74–87.

Kiviniemi, K. (2007). *Laadullinen tutkimus prosessina. Teoksessa Aaltola, J. & Valli, R (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2: näkökulmia aloittavalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin*. Juva: WS Bookwell Oy

Kontula O. & Meriläinen H. (2006). *Koulun seksuaalikasvatus 2000-luvun Suomessa*. Helsinki: Väestöliitto. _

Kohonen, I., Kuula-Luumi, A., & Spoof, S. K. (2019). *Ihmiseen kohdistuvan tutkimuksen eettiset periaatteet ja ihmistieteiden eettinen ennakoarviointi Suomessa. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan ohje*

Kosunen, E. (2000). Nuorten seksuaaliterveys. In *Seksuaaliterveys Suomessa* (pp. 270–281).

Lappalainen, A. (1992). *Oppikirjan historia*. Porvoo: WSOY.

Lehtinen, E., Vauras, M., & Lerkkanen, M-K. (2016). *Kasvatuspsykologia*. Jyväskylä: PS-kustannus

Liinamo, A. (2005). *Suomalaisnuorten seksuaalikasvatus ja seksuaaliterveystiedot oppilaan ja koulun näkökulmasta: Arviointia terveyden edistämisen viitekehyksessä* (No. 106). Jyväskylän yliopisto.

Metsämuuronen, J. (2006). *Tutkimuksen tekemisen perusteet ihmistieteissä*. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy

Nicolopoulou, A. (1993). Play, cognitive development, and the social world: Piaget, Vygotsky, and beyond. *Human development*, 36(1), 1-23.

Niemelä, M. A., & Tirri, K. (2018). Teachers' knowledge of curriculum integration: A current challenge for Finnish subject teachers. *Contemporary pedagogies in teacher education and development*, 119–132.

Opetushallitus (2014), *Perusopetuksen Opetussuunnitelman Perusteet*

Perkkilä, P. (2002). *Opettajien matematiikkauskomukset ja matematiikan oppikirjan merkitys alkuopetuksessa* (No. 195). Jyväskylän yliopisto.

Promotion of Sexual Health. Recommendations for action. (2000). *Proceedings of a regional consultation*. Guatelama: Pan American Health Organization, World Health Organization

Puusa, A. (2011). *Laadullisen aineiston analysointi. Teoksessa A. Puusa & P. Juuti (toim.) Menetelmäviidakon raivaajat*. Hansaprint.

Rantala, I. (2015). *Laadullisen aineiston analyysi tietokoneella. Teoksessa R. Valli & J. Aaltola (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2*. Jyväskylä: PS-kustannus.

Rautiainen, M., Vanhanen-Nuutinen, L., & Virta, A. (2014). *Demokratia ja ihmisoikeudet : tavoitteet ja sisällöt opettajankoulutuksessa*. Helsinki: Opetus- ja kulttuuriministeriö, Korkeakoulu- ja tiedepolitiikan osasto, Undervisnings- och kulturministeriet, Högskole- och forskningspolitiska avdelningen.

Sarajärvi, A., & Tuomi, J. (2017). *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi: Uudistettu laitos*. Tammi.

Singer, M (2002) *Childhood sexuality: An interpersonal-Intrapsychic Integration*. Contemporary Sexuality, 36 (11)

Terveiden ja hyvinvoinnin laitos (2010). *Maailman terveysjärjestön (WHO) Euroopan aluetoimisto ja BZgA, Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa – Suuntaviivat poliittisille päättäjille, opetus- ja terveydenhoitoalan viranomaisille ja asiantuntijoille*. Helsinki: Valop

Usher, R. 1996. *A critique of the neglected epistemological assumptions of educational research*. Teoksessa Scott, D. & Usher, R. *Understanding educational research*. London: Routledge

Tuomi, J. & Sarajärvi, A. (2009). *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Helsinki: Tammi

Turunen, K. 1995. *Tieto ja tiede*. Saarijärvi: Gummerus kirjapaino Oy

Vakimo, S. (2010) *Periaatteista eettiseen toimijuuteen: tutkimusetiikka kulttuurintutkimuksessa*. Teoksessa Jyrki Pöysä & Helmi Järviluoma & Sinikka Vakimo (toim.) *Vaeltavat metodit*. Joensuu: Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura

